

**Національна академія наук України
Інститут філософії імені Г.С. Сковороди**

**Національна експертна комісія України
з питань захисту суспільної моралі**

МОРАЛЬ І ВЛАДА

**Матеріали наукової конференції
16 грудня 2014 р.**

Київ – 2014

УДК 177 (063)

М 79 Мораль і влада : матеріали наукової конференції 16 грудня 2014 р., м. Київ / НАН України, Інститут філософії імені Г.С. Сковороди; Національна експертна комісія України з питань захисту суспільної моралі – К., 2014. – 96 с.

ISBN 978-966-02-7492-1 (електронне видання)

Редакційна колегія: *М.В. Попович*, д. філос. наук, проф., акад. НАН України; *А.М. Єрмоленко*, д. філос. наук, проф.; *Є.К. Бистрицький*, д. філос. наук, проф.; *В.В. Лях*, д. філос. наук, проф.; *В.Й. Омелянчик*, д. філос. наук, проф.; *Г.П. Ковadlo*, к. філос. наук, с. н. с.; *В.С. Пазенок*, д. філос. наук, проф., чл.-кор. НАН України; *В.А. Малахов*, д. філос. наук, проф.; *О.С. Кисельов*, к. філос. наук; *Р.В. Самчук*, к. філос. наук.

Упорядник: *Р.В. Самчук*

Затверджено до друку Вченою радою
Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України
(Протокол № 13 від 23 грудня 2014 р.)

Тексти подаються в авторській редакції, автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей.

Адреса редакційної колегії:

01001, Київ-1, вул. Трьохсвятительська, 4,
Інститут філософії імені Г.С. Сковороди НАН України,
тел. 278-31-70
e-mail: konf-moral@ukr.net

© *Р.В. Самчук*

© Інститут філософії імені

Г.С. Сковороди НАН України

ISBN 978-966-02-7492-1 (електронне видання)

ВЕРХОВЕНСТВО ЗАКОНУ ЧИ МОРАЛІ? ПРО ІДЕЮ МОРАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

Криза соціального порядку, що вразила сьогодні Україну, мотивує до виявлення факторів, які породжують цю кризу. Досить поширеною в українському суспільстві є ідея, що одним з таких факторів є відсутність в Україні стану, який називається «верховенством права», і зокрема реалізується через «верховенство закону». Однак, у зв'язку з цим постає питання: чому в Україні до сих пір не вдається забезпечити «верховенство закону»? Уявляється, що відповідь на це питання можна знайти у світлі соціального натуралізму, який надає методологічний інструментарій для пізнання соціальних явищ (детально про соціальний натуралізм див.: *Костенко О.М. Культура і закон у протидії злу.* – Київ: Атіка, – 2008. – 351 с.).

Відповідно до соціального натуралізму забезпечити «верховенство закону» у суспільстві можна лише «у парі» з «верховенством моралі», а не протиставляючи їх одне одному чи виключаючи будь-яке з них. Бо «верховенство закону» і «верховенство моралі» - це «пара», яка відображає з двох різних сторін одне і те ж – ЗАКОНИ СОЦІАЛЬНОЇ ПРИРОДИ. З цього випливає, зокрема, що «верховенство закону» не може бути реалізоване без зв'язку з «верховенством моралі». Без «верховенства моралі» спроби реалізувати «верховенство закону» відкривають шлях до зловживання законом, одним з найнебезпечніших проявів якого є корупція. Цей висновок можна обґрунтувати, зокрема, наступним чином...

Очевидно, існує соціальна закономірність, згідно з якою стан суспільного життя є результатом боротьби між двома класами людей – класом людей аморальних і класом людей моральних. Який клас перемагає, той і визначає стан суспільного життя: при перемаганні класу моральних людей над аморальними - суспільство прогресує, а при перемаганні класу аморальних людей над класом моральних – навпаки: деградує.

Якщо поглянути у світлі цієї закономірності на стан суспільного життя в Україні сьогодні, то можна побачити, що він є результатом перемагання у соціальній боротьбі класу людей аморальних над класом людей моральних. Інтегральною ознакою, що свідчить про це є, зокрема, той очевидний факт, що сьогодні в Україні нечесні люди живуть краще, ніж чесні. У цьому суть Великої Соціальної Драми, що розгорнулася сьогодні на теренах України.

До речі, як показує досвід, запропонована К.Марксом «теорія класової боротьби», згідно з якою рушійною силою суспільного розвитку є боротьба між класом буржуазії і класом пролетаріату, виявилася помилковою. Насправді рушійною силою суспільного розвитку є боротьба між класом людей чесних і класом людей нечесних.

Помилковою є також «теорія боротьби між багатими і бідними як двигуна суспільного розвитку», бо природною для соціуму є лише боротьба з тими, хто

багатіє нечесним чином, тобто за рахунок збіднення чесних людей. До речі, німецький вчений Макс Вебер у своїй праці «Протестантська етика і дух капіталізму» переконливо доводить, що капіталістична економіка є настільки прогресивною, наскільки вона засновується на етиці (зокрема, протестантській).

Клас чесних людей – це «сіль землі», у тому числі землі української. Проте нечистий на руку люд пригнічує чесних, паразитує на них і позбавляючи українську землю цієї життєдайної «солі». Саме чесні люди створюють усе, що потрібно для нормального життя суспільства, а нечесні здатні лише відбирати блага у своїх ближніх. Суспільство, у якому домінують ті, хто сам не здатен створювати блага, але відбирає їх у тих, хто їх створює, є нежиттєздатним. І це слід усвідомлювати, інакше – українське суспільство продовжуватиме рухатися до межі, за якою – соціальна катастрофа. Ще старогрецький філософ Антисфен помітив закономірність: «держави гинуть тоді, коли перестають розрізняти людей хороших і поганих».

Чому ж такі небезпечні «погані», тобто нечесні люди? Відповідно до соціального натуралізму усе суще на світі має існувати за правилами, даними Матір'ю-Природою. У фізичній природі ці правила мають вигляд законів фізичної природи, у біологічній природі вони мають вигляд законів біологічної природи, у соціальній природі – це закони соціальної природи, які люди мусять відкривати і втілювати у форму норм моралі і законодавства.

Людське суспільство виникло і може прогресувати на основі так званого «золотого правила» моралі: «чини щодо інших так, як би ти хотів, аби вони чинили щодо тебе!». Без дотримання цього морального закону нормальне суспільне життя людей не можливе: ті, хто порушує це правило є джерелом небезпеки для людського суспільства.

Отже, критерієм для розрізнення людей «хороших» (чесних, тобто моральних) і «поганих» (нечесних, тобто аморальних) має бути узгодженість поведінки людини із «золотим правилом» моралі: «не чини ближньому своєму того, чого ти б не хотів щоб твій ближній чинив тобі». Поділ людей на класи за цим критерієм жодним чином не порушує принципу поваги до людської гідності – навпаки, він є проявом справжнього гуманізму.

Нечесні люди – це ті, хто не дотримується «золотого правила» моралі: вони «грають не за правилами», зокрема не за моральними правилами, призначенням яких є забезпечення нормального життя людей у суспільстві. Порушення соціальних «правил гри» нечесними людьми руйнує соціальний порядок, без якого – деградація суспільства.

Сьогодні у нашому суспільстві досить ознак того, що тих, хто ігнорує соціальні «правила гри» стає усе більше. Зокрема, ЗМІ майже щоденно доносять до нас факти, що свідчать про поширення «зоологізації» людини, тобто перетворення людини на істоту, яка користується соціальним статусом людини, але сама живе за тваринними «правилами гри», так звану «зоолюдину» - тварину з людською подобою. Такі людиноподібні істоти, уражені соціальною патологією, називаються соціопатами, тобто людьми, які втратили здатність жити за соціальними правилами, і зокрема за нормами моралі і законодавства!

Отже: у суспільстві основним джерелом небезпеки є не «влада», а наші нечесні ближні: це вони, проявляючи нечесність, загрожують нам вже самі по собі і, крім того, відкривають можливість для існування нечесної «влади», яка стає для нас загрозою з їхньої вини. Нечесна «влада» існує лише тому, що цьому сприяють нечесні громадяни, які домінують над чесними людьми, позбавляючи їх можливості привести до «влади» чесних. Нечесним громадянам потрібна нечесна «влада», а нечесній «владі» потрібні нечесні громадяни! Так виникає «союз нечесних», що дозволяє паразитувати і нечесним громадянам і нечесній «владі» на чесних людях! Тому очікування чесною «влади» в умовах домінування нечесних громадян над чесними є примарним. Так само як і сподівання на «громадянське суспільство» - воно сьогодні в нашій країні так само уражається «вірусом» нечесності, як і влада. Про це свідчать, зокрема, факти небезпечного ураження корупцією не лише «влади», а й інститутів «громадянського суспільства», у тому числі політичних партій.

Аморальність, поширюючись у суспільстві, спотворює усі соціальні цінності: без моралі свобода перетворюється на свавілля, тобто всюдозволеність, і стає небезпечною; інститути демократії стають засобами для зловживань у руках нечесних людей; слово перетворюється на засіб для введення людей в оману; гроші із засобу для забезпечення нормального життя перетворюються на мету життя і т.п. Саме тому, що, наприклад, демократія може бути спотворена аморальними людьми, у своїй Енцикліці «Євангеліє життя» Папа Йоан Павло II застерігав «не переоцінювати демократії, роблячи з неї заміник моралі». А для тих, хто перебільшує, наприклад, роль Конституції у формуванні прогресивного соціального порядку в країні, можна додати: жодна Конституція не може замінити собою благодію роль моралі у суспільному житті людей, тому що нечесні люди здатні перетворити будь-яку Конституцію на інструмент для зловживань. І це стосується не лише Конституції, а й Кримінального кодексу чи будь-якого іншого законодавчого акту. Мораль не можна замінити нічим! Вона є необхідним соціогенним фактором, що забезпечує можливість нормального існування соціуму. Зокрема, як свідчить досвід, ніякими законодавчими актами чи репресіями не можна забезпечити ефективну протидію корупції, якщо у суспільстві не буде культивуватися антикорупційна моральність. Тобто, для протидії корупції слід притримуватися формули: «антикорупційна мораль плюс антикорупційне законодавство».

Нечесні люди нав'язують суспільству ідеологію, що мораль – це пережиток минулого, який заважає людям «хорошо жити». Начебто політика, бізнес, юстиція, навіть релігія не сумісні з мораллю. Тому пропагується ідея свободи від моралі. Це сприяє формуванню у суспільстві культу всюдозволеності: якщо моралі немає, то все дозволено! Так, зокрема, виправдовується збагачення чи використання державної влади аморальними способами, тобто не за моральними правилами, а шляхом, обману, зловживань, насильства тощо.

Внаслідок цього формується суспільство, у якому лікує аморальний лікар, судить аморальний суддя, сповідує аморальний священник, агітує аморальний партійний лідер, охороняє аморальний міліціонер, вчить аморальний вчитель,

перевозить аморальний водій, годує аморальний кухар, керує аморальний керівник, інформує аморальний журналіст і т.п. Ось хто є джерелом загроз для кожного з нас. За цих умов загрози кожного чекають звідусіль, де є «людський фактор»: від аморальних друзів, сусідів, співробітників, начальників, чиновників, політиків, підприємців, навіть від рідних і близьких людей тощо.

Зокрема, поширеність в Україні беззаконня – це теж наслідок деморалізації нашого суспільства: аморальні люди неодмінно перетворюють будь-які закони на інструмент для зловживань у власних інтересах. Якщо сьогодні в Україні якась чесна людина, що багато працює, живе попри це в злиднях, то у цьому винною неодмінно є якась інша нечесна людина, що обирає чесну з дозволу нечесної «влади». І це дає чесним людям природне («священне») право на необхідну оборону від нечесних, у тому числі і від нечесної «влади», адекватними засобами, достатніми для визволення чесних з-під гніту нечесних.

Ключ для виживання і прогресу народів – у моралі! Аморальні ж люди, поборюючи моральних, позбавляють народ цього ключа, і тоді його вражає соціальна криза, як це і відбувається сьогодні в Україні.

Саме соціальний натуралізм вказує на те, що моральні правила – це не плід людської фантазії, що начебто спрямований на пригнічення свободи людини і заважає їй «хорошо жити», а відкриті людьми природні закони соціального життя людей, яким люди мають підкорятися так само, як вони підкоряються законам фізики чи біології.

Очевидно, існує наступна моральна закономірність суспільного життя людей: за усі соціальні біди сьогодення винні аморальні (нечесні) люди! Як же має відбутися визволення народу з-під їхнього домінування?

Під тиском необхідності виживання і соціального прогресу в Україні має утворитися еліта, яка буде культивувати в масах чесність як основу прогресивного соціального порядку. Культивування чесності має здійснюватися двома шляхами: словом і ділом, тобто через соціальне просвітництво і соціальну практику. Це приведе до утворення в Україні нового соціального порядку, сприятливого для чесних людей і несприятливого для нечесних, що й забезпечуватиме благополуччя в суспільстві. Лише за цієї умови в Україні з'явиться і чесне громадянське суспільство, і чесна «влада»!

Як зазначав британський філософ Томас Карлейль, «будь-яка реформа, крім моральної, є марною». Історичний досвід засвідчує, що клас нечесних людей, якщо він домінує на людями чесними, неодмінно оберне будь-яку реформу на свою користь. А Бенджамін Франклін вніс значний внесок у розвиток політичної культури у США, запроваджуючи у практику принцип «чесність – найкраща політика».

Без «моральної» реформи усі інші реформи приречені на провал, бо вирішальним для нормального суспільного життя людей завжди є моральний зміст так званого «людського фактору». Тому такою актуальною є сьогодні для нашого суспільства апологія моралі, спрямована на утвердження в Україні прогресивного морального порядку.

Виходячи з ідеї єдності («парності») «верховенства моралі» і «верховенства закону», слід критично розглянути існуючу концепцію «правової держави»

через її однобічність, що, розриваючи зазначену «парність», проявляється у врахуванні «верховенства закону» і ігноруванні «верховенства моралі». Відповідно до цього має розвиватися концепція «морально-правової держави». Певним чином ця концепція має бути відображена і в Конституції України та в іншому законодавстві, зокрема в законодавстві, що стосується кримінальної юстиції. Наприклад, сьогодні це законодавство передбачає, що «... суддя здійснює правосуддя на основі Конституції і законів України, керуючись при цьому принципом верховенства права»... (стаття 47 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 07.07.2010 р.). Отже, за чинним законодавством України суддя зобов'язаний керуватися «верховенством закону» і не зобов'язаний керуватися мораллю, чинником якої є його совість. Таким чином, виникає питання: чи потрібна судді совість? Виходить, що український суддя може приймати рішення, не керуючись совістю, отже йому совість не потрібна, її він має пригнічувати у собі і керуватися лише «верховенством закону». Уявляється, що це відкриває шлях до юридичного позитивізму, що зокрема проявляється в зловживаннях законодавством.

І, між іншим: та прогресивна ідеологія (чи «національна ідея»), що може вказати українцям вихід на шлях соціального прогресу, як би вона не формулювалась, неодмінно має бути такою, що сприятиме утвердженню у суспільстві прогресивного морального порядку. А критерій для оцінки того чи іншого «слуги народу» має бути таким: найбільше для України може зробити той, хто здатен сприяти формуванню у суспільстві прогресивного морального порядку, за якого чесні люди зможуть жити краще, ніж нечесні.

Для формування прогресивного морального порядку в Україні потрібна моральна реформа, яка має здійснюватися з допомогою соціального просвітництва і соціальної практики, спрямованих на культивування у суспільстві прогресивної моралі. Отоді і встановиться країні «морально-правова держава», здатна забезпечити соціальний порядок, заснований на єдності «верховенства закону» і «верховенства моралі».

***Т.В. Новаченко** – доктор державного управління, доцент, провідний спеціаліст програмного забезпечення та інноваційних технологій Національної академії державного управління при Президентіві України*

ЦІННІСНИЙ ВИМІР АВТОРИТЕТУ ВЛАДИ

Проблема влади є стійкою, глибинною і вічною в суспільному житті. У загальному сенсі поняття «влада» розуміється як здатність і можливість здійснювати свою волю, чинити певний вплив на діяльність людей за допомогою того чи іншого засобу – права, насилля, авторитету.

Відповідно постає питання якими засобами, у нинішній час, коли динамічні суспільно-трансформаційні процеси спонукають до перетворень як зовнішніх – інституційних форм соціальної реальності так і внутрішніх – психосоціальної

природи людини і суспільства. Так, у структурі соціально-ціннісних орієнтацій колись значущі колективістські цінності поступаються місцем дедалі різноманітнішим індивідуальним цінностям. Суттєвих змін зазнає статична природа соціальних норм, трансформуючись у динамічну, а також ідентичність як базовий елемент людської свідомості. Колись звичний механізм соціальної ідентичності, коли людина, ототожнюючи себе із зовнішніми групами і класами усвідомлює себе здебільшого через поняття «Ми», поступово перетворюється на механізм ототожнення себе із самим собою в контексті зв'язності і безперервності власної зміни – соціетальної ідентичності, коли людина ідентифікує себе з поняттям «Я».

Очевидно, що вирішальну роль в утвердженні соціетальної ідентичності відіграють моральність особистості та суспільства, а реформування усіх сфер людського буття сьогодні має зосереджуватися у проблемному полі нематеріальних цінностей. Тож потреба спрямованість на підвищення авторитету до всіх владних інституцій та їх керівництва не викликає сумнівів. При цьому відомо, що останні, маючи досить широкі повноваження щодо кадрових та організаційних питань діяльності органів державної влади, також одноосібно проводять політику держави на різних рівнях, що покладає на керівництво неабияку як юридичну, так і моральну відповідальність.

Аналіз етимології категорії «авторитет», показує, що влада, походячи від латинського «auctoritas», є не просто владою як силою, це влада (auctor) конкретної особи, творця цієї сили чи впливу. Проте особа має значення лише у взаємодії з іншими особистостями. Так вимальовується ще одна перевага авторитету – органічне поєднання зв'язку між потестарними (влада, могутність, вплив) та персоналістичними концептами. Тож, авторитет визначається як особисте, вольове «влиття» у щось та окреслюється у двох аспектах, а саме в активному як вольовий процес впливу, творення, (спрямування енергії) й пасивному – як особистісне суще, тобто проявляються два аспекти авторитету – як впливу, так і особистості.

Отже, у визначенні поняття «авторитет» очевидним є його співвідношення з поняттями «влада», «вплив» та «особистість». Специфікою і цінністю цієї категорії є те, що воно може поєднувати в собі і особу, і владу, оскільки знеособленої влади чи впливу не буває – вони належать конкретним особистостям.

Як відомо, державне управління в Україні є ієрархічною системою, зокрема: Президент, Верховна Рада, Кабінет Міністрів, Конституційний Суд, Правоохоронні органи, Рада національної безпеки й оборони, Пенсійний фонд та місцеві державні адміністрації. Однак, досліджуючи ціннісний вимір авторитету державної влади України, ми базувалися на відомій думці Сократа про те, що управлінець може належати до будь-якого рівня – від керівника групи з кількох осіб до управителя провінцією і навіть царством, але спільною рисою всіх ступенів і рангів має бути доброчесність, уміння критично оцінити самого себе та прагнення до здійснення всезагального блага.

Вочевидь явища нової соціально-психологічної реальності вимагають звернення, у першу чергу, до професіоналізму та особистісних якостей

керівників, тоді авторитет визначатиметься в першу чергу результатами їх діяльності, а не посадою. В той же час, офіційна посада, надаючи владу, зобов'язує керівників виконувати не тільки посадові функції, а і певні професійно-етичні та моральні обов'язки, несучи за них відповідальність, наприклад обов'язок посадовця ставитися до всіх людей однаково, безсторонньо, не надаючи переваг друзям, родині тощо. І саме така поведінка керівника є взірцем для наслідування, що підсилюється реальним авторитетом. Оскільки в ієрархії соціальних статусів керівник, що досяг авторитету, сприймається без найменшого сумніву, його рекомендації та вказівки мають велику переконливу силу, вона навіює впевненість у діях, їй довіряють. Інакше кажучи, керівник – це особа з певним соціальним статусом, проте така, яка, володіючи авторитетом, може бути лідером.

На перший погляд, все зрозуміло, але серед синонімів поняття «керівник» існує слово «лідер», що начебто дозволяє поставити знак тотожності між цими поняттями. Однак добре відомо, що у вітчизняній науці ці поняття розрізняються, хоча в американській поняттям «leadership» позначається і керівництво, і лідерство. Інакше кажучи, це лідерство формальне і неформальне. Лідер (англ. «leader» – керівник, вождь) – авторитетний член організації або малої групи, особливий вплив якого дає йому змогу відігравати істотну роль у соціальних процесах чи ситуаціях. Лідер – особа, здатна впливати на інших з метою інтеграції спільної діяльності, спрямованої на задоволення інтересів того чи іншого суспільства. Відомо, що проблему лідерства досліджували Платон та Аристотель. Пізніше Н. Макіавеллі описав образ лідера-государя, який різними засобами досягає політичних цілей. Ф. Ніцше, солідаризуючись з Н. Макіавеллі, стверджує, що лідер має право ігнорувати мораль, а прагнення людини до лідерства – це прояв її «творчого інстинкту». Здебільшого обґрунтування лідерства в західних дослідженнях базуються на його психологічних інтерпретаціях. Так, народні маси потребують авторитетного лідера так само, як сім'я потребує авторитетного батька (З. Фройд); розвиток суспільства відбувається хаотично, «від ситуації до ситуації» на підставі імпульсів, що надходять від лідерів (Дж. Дьюї); лише лідери можуть впливати на розвиток людства, яке здебільшого не звільняється від залежності батьків, а потім учителів, тому натовп шукає вождя, котрий виконав би в суспільстві роль, яку виконує батько в сім'ї (С. Хук). Очевидно, що думки С. Хука співпадають з уявленнями З. Фрейда.

В той же час лідерство – це досить різнопланове, складне й багатовимірне явище, проте таке, що часто-густо ототожнюється з поняттям «авторитет», хоча не кожний авторитет володіє лідерськими можливостями, оскільки саме лідер є організатором та очільником у вирішенні того чи іншого завдання. Водночас авторитет може виступати прикладом, взірцем, ідеалом і саме у такий спосіб допомагати у вирішенні і досягненні поставлених завдань. Лідер користується владою завдяки підтримці своїх послідовників і прихильників (неформальне лідерство), тоді як керівник отримує владу завдяки своєму соціальному статусу (формальне лідерство). Проте влада – не єдина основа керівництва, і такий підхід є притаманним здебільшого авторитаризму. У стосунках між керівником

і підлеглими в процесі використання влади існує пряма пропорційна залежність, тобто баланс влади: влада керівника над підлеглими є тим більшою, ніж вищою є залежність підлеглих від керівника, і навпаки. Ця залежність може набувати різних форм прояву – прямо чи опосередковано підлеглі залежать від управлінських рішень керівника. У свою чергу, підлеглі можуть тією чи іншою мірою впливати на керівника, адже це вони реалізують на практиці всі його рішення, вказівки, накази та розпорядження, і власне виконання дорученої роботи залежить від них. Отже, для того щоб керувати, необхідно мати для цього достатньо підстав, тобто володіти інструментами впливу, а щоб впливати – слід мати основу влади, аби змусити підлеглих підкорятись розпорядженням. Тому, для реалізації влади у XXI ст., де реаліями є постійні динамічні зміни, завдяки яким підвищуються ризики, проте і виникають нові можливості, керівникові необхідно мати деякий ресурс, який повинен бути суттєвим для виконавця. Таким ресурсом є авторитет керівника і лідера в одній особі.

Задля аргументації звернення саме до цих елементів, а також їх внутрішньої наповненості, вдамося до наступних умовиводів. Відомо, що посада – це формально, адміністративно закріплене місце працівника, яке передбачає виконання посадових обов'язків. Отже, посада – це право керівника управляти колективом, санкціоноване вищими інстанціями і зафіксоване юридично. Тож, одержуючи посаду, людина формально є авторитетною. Інакше кажучи, людина, що одержує посаду, фактично винагороджується авторитетом – бонусом, володіння яким підвищує право і здатність його власника впливати на підлеглих і водночас діяти на свій розсуд. Напевно, після призначення спрацьовує психологічний ефект посади, коли підлеглі, зазвичай засліплені повагою, визнають посадовий елемент авторитету керівника. Однак ця пора швидко минає, «авторитет крісла» перестає спрацьовувати, і підлеглі дедалі прискіпливіше придивляються до носія посади. Очевидно, що цілісність образу керівника-лідера має завершити професійна та моральна складові авторитету.

Зрозуміло, що професійний авторитет має формуватися на підґрунті високого рівня компетентності керівника – його особистісної здатності вирішувати означений клас професійних завдань, тобто сукупності компетенцій, необхідних для ефективної діяльності керівника-лідера. Тож, задля того щоб суспільні зміни були успішними, потрібні особистості, які зможуть змінити підходи і в органах державного управління, зокрема перейти від контролю за людьми до віри в людей, від орієнтації на короткострокову перспективу – на стратегічне мислення, від реагування – до активності, самостійності, відповідальності тощо. Інакше кажучи, професійний авторитет керівника-лідера базується на тому, що він організовує свою діяльність відповідно до інтересів і потреб населення через процес сприйняття результатів своїх дій і відповідальність за них. Моральний авторитет керівника – лідера ґрунтується на привабливості світоглядних і моральних цінностях та якостях особистості. Однак навіть якщо він сам не прагне до завоювання авторитету, не думає про нього, то все одно той у нього чи є, чи ні. Ця обставина обумовлюється тим, що авторитет – це невід'ємний атрибут, символ солідарності кожного колективу, спільноти й обов'язкова умова його

соціально-психологічних характеристик. В той же час авторитет – це рухливий, динамічний феномен який може розвиватися, підсилюватися і навпаки – знижуватися, втрачати силу.

Тож, утвердження авторитету представників влади має стати тим ціннісним виміром який, надаючи право адміністрування, зобов'язує їх виконувати не лише посадові функції, а і певні моральні обов'язки, несучи за них відповідальність.

Л.М. Димитрова – доктор філософських наук, професор м. Київ

ФІЛОСОФІЯ І МІФОЛОГЕМИ В РЕАЛІЯХ СУЧАСНОСТІ

Сучасний рівень науки, що переживає нині етап постнекласичного розвитку, наносить руйнівний удар по усталених уявленнях про структуру світобудови, певною мірою розвінчує визнані авторитети як в негуманітарних, так і в гуманітарних царинах знання, докорінно змінює картину світу. Особливо актуальною ця теза є стосовно такої сфери реальності, як історичне буття людства, що вона останнім часом все більше набуває статусу синтетичної, синергетичної картини під умовною назвою «біосоціоетногенез». Тому визначення умов та закономірностей структурування, конструювання та удосконалення суспільних ідей, інститутів та відносин, які не нівечать і не обмежують природно-соціальної сутності людини - то не абстрактне побажання філантропів, далеких від реалій життя, а цілком прагматичне завдання. В цьому контексті закономірно виникає питання: чи ж існує сенс людського існування як в індивідуальному, так і в колективному, вимірах, і, якщо існує, то в чому він полягає? Звичайно, можна було би згадати вислів Гьоте про те, що сенс життя в самому житті. Але таке глибоке і навіть універсальне пояснення, задовольняючи потребу лаконічно і вичерпно характеризувати тотальність, навряд чи достатнє та вичерпне для дійсно філософської рефлексії. Історичне буття в його філософській рефлексії потребує іншого підходу, а саме, пошуків єдиної системи категорій і понять, за допомогою яких глибинні процеси в часово-просторовому вимірі людського існування, що називається історією, можуть бути визначені і осмислені в ході їх пізнання. Таке «надзавдання», попри свою ілюзорну теоретичність, несе в собі великий прагматичний заряд, адже нині йдеться вже не стільки про ідейні непорозуміння між різними філософськими школами та напрямками, про які сказано, що вони гірше уживаються між собою, ніж павуки і хижакі (Шопенгауер), а про збереження людства в цілому.

Не підлягає сумніву, що нинішній час є кризовим в глобальному масштабі. Щоправда, варто пригадати також і те, що в історії не буває легких часів, всі часи важкі по-своєму. Але останні десятиліття все частіше нагадують картини Апокаліпсису не тільки на рівні суспільних настроїв, які все більше набувають есхатологічного забарвлення, а й згідно прогнозів вчених різних країн.

Абсурдність людського буття нині, яка виявилася в небаченому злеті науки і техніки, з одного боку, і в найжорстокішому тотальному винищенні людства в світових і локальних війнах, мимоволі повертає до фундаментальних узагальнень та пошуків причин наявного стану речей. Відтак, звернення до інтелектуальних першоджерел, до філософської мудрості, яка накопичена протягом багатьох століть – це не просто акт гносеологічної інтенціональності, не просто функція пізнавальної діяльності, що керується моментом наукового інтересу та життєвої цікавості. Це, на нашу думку, суто прагматичний підхід до історичного буття, який реалізує праксіологічну функцію філософського пізнання. Це – засіб подолання історичної обмеженості, самовпевненості і антиісторичної самовдоволеності, який на фоні сьогodнішніх реалій вже перестав бути справою натхнення, інтуїтивного «прозріння» а чи то абстрактних розмислів. До цього процесу все більше долучаються атрибутивні засоби сучасної науки. Саме і лише вони в комплексній взаємодії і в спроможі створити цілісну картину світу.

В руслі таких завдань лежить і проблема деміфологізації філософської інтерпретації історичного буття. Традиційно склалася ситуація, згідно якої філософія тяжіє до статусу герменевтики в питаннях знаходження деякого містичного сенсу в феноменах історії. Певна «міфічність» її – це спадок ще з античних часів, що був відроджений Дж. Віко на початку вісімнадцятого століття. Але двадцяте століття внесло корективи до традиційного тлумачення поняття «міф», заклало в це поняття новий зміст. Виникає поняття спонтанного і неспонтанного міфа, коли міфологеми утворюються свідомо, і цілі, які при цьому переслідуються, часто далекі від шляхетності, скорше, навпаки. Людина в нових міфологічних конструкціях набуває статусу «гвинтика», засобу досягнення чийось вузькоєгоїстичних цілей.

Л. Гумільов мав рацію, проводячи паралелі між впровадженням Робесп'єром культом Вищої Істоти та культом Божества, якому вклонявся Гітлер: це міфологеми одного порядку, «химери розуму», в побудові яких задіяне не звичне протиставлення атеїзму і теїзму, що по своїй природі не є конструктивним, а прагнення маніпулювати свідомістю народу, перетворивши його на сліпе знаряддя своїх амбіцій. В такому контексті може йтись вже не про міфологію взагалі, а про політичну міфологію, що являє собою особливим чином відображену політичну реальність.

Політична міфологія – це сукупність методів маніпуляції суспільною свідомістю з боку державних та суспільних інститутів, в яких політичний, ідеологічний момент абсолютизований. Тому шлях подолання тоталітаризму адекватний шляхові деміфологізації як історичного процесу взагалі, так і місця та ролі людини в ньому.

Багатьох лякає, що міфи – і старі, і нові, – з часом розвінчуються. Це здається кінцем світу: йдуть в небуття застигли ідеологеми, зникає ореол харизматичної величі з історичних діячів, які свого часу були взірцем «неперевершених» в своїй «мудрості» і «непогрішимості». Певна частина суспільства в такій ситуації схильна впадати в паніку, в розгубленість, неначе земля пливе в неї з-під ніг. Але подібне явище є цілком природним процесом, і

навіть мінімальної історичної рефлексії буває достатньо для того, щоб зрозуміти, що в історії таке трапляється дуже часто.

Ще з давніх часів людство розвінчувало своїх ідолів. І, якщо воно на місце старих божеств не зводить нових, то це може свідчити лише про високий рівень цивілізованості і культури народу, про його мудрість. Філософія часто сама створює міфи. Але така «провина» філософії може бути врівноважена тим, що вона ж сама і розвінчує ці міфи, керуючись при цьому головним філософським принципом: піддавай все сумніву.

Техногенна цивілізація поступово змінює ціннісні орієнтації в сучасному світі. Це є наслідком цілої низки глобальних проблем, що до краю загострилися в останні десятиліття. В цих умовах формується проблема нового типу наукового знання, що, позбавлене «ідолів» (в беконівському розумінні) та ідеологічних забобонів, не тільки адекватно визначить ситуацію, що склалася протягом останніх десятиліть, а й буде спроможна виконати прогностичну функцію, вказавши шляхи виходу з «глухого кута» сучасної цивілізації.

Є.В. Курінний – доктор юридичних наук, професор, провідний науковий співробітник Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса Національної академії правових наук України

СОЦІАЛЬНА АМОРАЛЬНІСТЬ ЯК ВАГОМА МОТИВАЦІЯ ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВА

Мораль і право можна вважати головними й засадничими чинниками сучасних, визнаних переважною більшістю людства, розвинутих цивілізаційних конструкцій. Саме ці дві соціальні чесноти лежать в основі таких ціннісних категорій як правда та справедливість, честь і гідність, воля, відповідальність та рівність людей.

Систематичне ігнорування окремою особою правил людяності та моралі призводить до її неминучої деградації та духовного самознищення, у разі коли таке «життєве кредо» стає негласною нормою для значної частини соціуму, воно подібно небезпечному вірусу, набуває свого поширення, спрямовуючи той чи інший народ на ірраціональний цивілізаційний шлях, що характеризується реальністю загрози подальшої суспільної деградації, знеціненням права, як найвищого стандарту людської поведінки і нарешті, занепадом ключових соціальних і політичних інститутів, зокрема й держави.

Як свідчить історія людства наведеною стежкою апокаліптичності пройшли не один десяток країн та народів, нехтування права і моралі, знівелювання у суспільній поведінці раціональності, самообмеженості та самоконтролю, як з боку репрезентантів влади так й звичайних людей, є ознаками соціальної аморальності – складного, небезпечного, але все ж за умов вчасного вживання відповідних комплексних заходів протидії, цілком виліковного суспільного недугу.

Ліки від соціальної аморальності на перший погляд доволі прості, це повернення до беззаперечних витоків людяності – моралі і права, однак з доступністю до цих чеснот можуть виникати значні проблеми пов'язані з відсутністю суспільної волі, інертністю, схильністю пострадянської людини до патроналізму та консерватизму, котрій набагато легше «підмазати» чи «віддячити» у тій чи іншій складній життєвій ситуації, ніж «піти на принцип» і фактично стати «білою вороною» в очах більшості обивателів.

Найпершою ознакою та найпоширеною формою соціальної аморальності не безпідставно можна вважати корупцію, рівень якої віддзеркалює по-перше, стан організації та результати функціонування державного (владного) апарату, а звідси потенціал його спроможності щодо вирішення нагальних суспільних проблем, по-друге, загальну мораль того чи іншого суспільства, правосвідомість та правову культуру переважної більшості його членів, що характеризується їх ставленням і сприйняттям корупції.

За результатами нового Індексу сприйняття корупції 2014 від Transparency International Україна так і не пододала межу «корупційної ганьби». Отримавши лише один додатковий бал, в порівнянні з 2013 роком, вона залишається в клубі тотально корумпованих держав, займаючи 142 місце зі 175 позицій перебуває на одному шаблі з Угандою та Коморськими островами [1].

Корупцією, казнокрадством, здирицтвом, політичним фарисейством не обмежуються різноманітні форми та ознаки соціальної аморальності вагомої частини вітчизняного чиновництва і політикуму усіх можливих рівнів. До недавнього часу, не дуже далеко від владних представників намагалися у своїй більшості відставати й звичайні представники українського соціуму, власною соціальною інертністю, конформізмом та безініціативністю фактично заохочуючи їх до різноманітних протиправних проявів.

З урахуванням усіх очевидних та маловідомих факторів, можна припустити, що своєрідний надлам, бажання жити з боку критичної маси українців за совістю та гідністю, правдою та справедливістю відбувся на межі 2013 та 2014 років. Перед нашим народом постав черговий шанс вийти з зачарованого кола небезпечної соціальної аморальності.

Як свідчить вітчизняна практика суспільного життя «постмайданного» періоду 2014 року, не дивлячись на остаточне підписання Україною 27 червня 2014 року Угоди про асоціацію з Європейським союзом, значних змін щодо поновлення дії повноцінного формату права в українській державі не відбулося. Чинна політична система України фактично не спроможна до реальних перетворень та помітного звуження кола соціальної аморальності, перспектива косметичних «підлампічень» «хати-мазанки» це не кращий варіант у теперішній українській ситуації, необхідні новий соціальний фундамент, новий проект надійної, затишної та монолітної конструкції під назвою «українська цивілізаційна матриця», у межах функціонування якої не тільки поновляться необхідні рівні моралі та права, а й утворяться умови до всебічної, повної та своєчасної позитивної реалізації українських громадян, суспільства і держави на основі об'єктивно існуючих суспільних потреб.

За допомогою чинного інструментарію українського права неможливо розв'язати цю складну та архіважливу проблему, тому потрібні принципово нові та оригінальні підходи, одним з яких можна вважати запровадження таких нових категорій як «об'єкт права» та «правові потреби».

Об'єкт права у порівнянні з предметом правового регулювання віддзеркалює інтелектуальну сторону права як головного важеля реалізації суспільних потреб та інтересів. Дана категорія має бути найголовнішою в ієрархії системи основних правових елементів, бо усіякій вольовій поведінці повинен передувати процес усвідомлення досягнення поставлених цілей та виконання завдань, що спричинюють її, за результатами якого має обиратись найбільш раціональний варіант вольової поведінки, що забезпечуватиме максимальну повноту та своєчасність реалізації потреб та інтересів, які формуються в суспільстві [2].

Крім напрямку дослідження загальнотеоретичних характеристик об'єкта права та правових потреб, необхідно не забувати й про розкриття їх потенціалу через дослідження проблематики таких основних галузей українського права як Конституційне право, кримінальне право, та насамперед, адміністративне право.

Саме за допомогою інтенсифікації оновлення арсеналу адміністративно-правового інструментарію, цілком реальним виглядає поступове подолання соціальної аморальності в Україні, що сприятиме процесам усвідомлення значимості та зростання суспільної цінності таких категорій як мораль і право. У порівнянні з іншими галузями публічного права, за останні роки можна помітити якісні зміни теоретичної бази зазначеної фундаментальної галузі українського права, зокрема це, перехід ідеології даної галузі права на засади соціоцентризму (адаптованого до українських реалій людиноцентризму), суттєве розширення аксіологічних характеристик адміністративного права, яке пропонується розглядати як право забезпечення формування та реалізації владної політики. Крім того, найбільш перспективним та затребуваним з позицій розв'язання комплексу актуальних проблем українського суспільства і держави є подальше дослідження таких нових категорій, як об'єкт адміністративно-правового забезпечення та відповідні правові потреби [3].

Література:

1. <http://ti-ukraine.org/news/oficial/5053.html>
2. Курінний Є.В. Предмет і об'єкт адміністративного права України: Монографія. – Д.: Юрид. акад. М-ва внутр.: справ; Ліра лтд, 2004. – С. 90-91.
3. Курінний Є.В. Реформування українського адміністративного права: декілька тез про сутність процесу // Адміністративне право і процес. – 2013. – № 2. – С. 5-15.

О.М. Кожем'якіна – кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії Черкаського державного технологічного університету

ВЛАДА ДОВІРИ ЯК ЛЕГІТИМАЦІЯ ПОРЯДНОСТІ ТА КОМПЕТЕНТНОСТІ

Проблематизацію довіри в умовах глобалізованої сучасності численні дослідники (П. Штомпка, Ф. Фукуяма, Е. Гідденс, Н. Луман, А. Селігмен, М. Гартман та ін..) пов'язують зі структурними змінами в самому соціумі, його поступовим ускладненням та диференціацією, означуючи кризу довіри своєю «хворобою сучасності». Як зазначає П. Штомпка, навіть в самих міцних демократіях світу спостерігається стійка тенденція суттєвого погіршення ситуації з публічною довірою, що розуміється як переконаність в компетентності, порядності, сумлінності, правдивості, безкорисливості та поступливості політичних еліт, інституцій, урядів [1, с. 409]. Окрім того, ознакою нашої доби є також криза споживацької довіри, зниження екзистенційної довіри, що призводить до посилення загальної тривожності, непевності та відчуття тотальної маніпуляції (економічної, політичної, фінансової, особистісної, культурної тощо), що зумовлене, зокрема, розвитком інформаційних технологій та вдосконаленням засобів комунікації та масової інформації (або, за влучним народним визначенням, «засобів масової дезінформації»).

Криза довіри, таким чином, постає як криза ресурсів довіри, увиразнюючи також питання культури довіри, суспільного порядку, співробітництва, унормованості соціальних дій. Довіра вказує на зростаючу взаємозалежність в сучасному суспільстві і, як наслідок, на зростаючу потребу у взаємній відповідальності та підтримці. В умовах глобалізації роль довіри посилюється, оскільки довіра є своєрідною дією на випередження, засобом стабілізації у потенційно некерованому соціальному середовищі. Політична довіра виконує особливу функцію в процесі формування відносин між владою та суспільством, постаючи в якості механізму узгодження та відповідності цілей діяльності суб'єктів взаємодії, визнання здатності владних структур задовольнити покладені на них очікування та забезпечити суспільні потреби.

Питання співвідношення політичного, правового та морального у функціонуванні політичної системи увиразнюється в контексті проблематики легітиматії, що безпосередньо пов'язує концепти влади та довіри в просторі актуального визнання, підтримки, прийняття, лояльності. Слід зазначити, що специфікою довіри є наявність комплексу специфічних зобов'язувальних очікувань – намірів, безпеки та компетентності (що реалізується, відповідно, у міжособистісній, системній, інституційній довірі), які породжуються інтенціями сподівання та надії, але не сумнівів, відображаючи, таким чином, позитивні налаштування на здійснення бажаних результатів, хоча й визнаючи певні ризики відносно можливих майбутніх дій інших (як персоніфікованих, так і деперсоніфікованих), зумовлених властивою їм свободою у прийнятті рішень. Система довіри включає в себе різноманітні соціальні зв'язки, базовані

на взаємних зобов'язаннях та домовленостях, що виходять за межі простого виконання обіцянок, оскільки містять в собі вагомий компонент взаємного визнання, що позначає потребу (настанову, домагання) поваги з боку інших та адекватної соціальної оцінки або схвалення залежно від наших очікувань та усвідомленої самоцінності, загалом постаючи як домагання значущості в процесі підтвердження власної ідентичності та вимога права утвердження цієї ідентичності, створення умов для успішної самореалізації.

Сучасна демократія, трактована як влада довіри, має пройти процес демократизації, що сприятиме, згідно Е. Гідденсу, поглибленню самої демократії шляхом збереження та розвитку ресурсу довіри до демократії в цілому та до влади зокрема, передбачаючи наявність ефективних антикорупційних важелів на всіх рівнях; деволуцію влади; конституційні реформи, що забезпечують більшу прозорість в політичних справах; увагу до сьогоденних потреб громадян; наявність широкої мережі добровільних асоціацій; плекання сильної громадянської культури [2, с. 57-59].

Однією з ключових проблем демократії є суперечність між проголошеними ідеями та їх здійсненням, реальним впровадженням. Тому до основних принципів демократії (народного суверенітету, мажоритаризму, виборності владних органів, рівності та свободи, розподілу влади та ін.) можемо додати принцип довіри як принцип реальної, а не формальної демократії. Довіра є своєрідним авансуванням у демократію, її умовою (в якості ключового елемента соціального капіталу) та результатом у вигляді сформованої культури довіри. Причому в реальній демократії дієвість влади довіри забезпечується комплементарністю співіснування нормативних, функціоналістських та системних ефектів соціально-політичної взаємодії. Окрім того, в умовах політичної глобалізації зростає роль так званої «ситуативної довіри», що відображає потенційну можливість зміни конкретних результативних очікувань в умовах зростаючої соціальної динаміки в залежності від зміни ситуації та контексту, зберігаючи авансовані моральні очікування як наділення суб'єктів довіри якостями надійності, порядності та компетентності, що уможлиблюється завдяки системним ефектам соціальної комунікації, що схематизують перебіг бажаних дій.

Вагомою основою довіри є саме нормативний контекст, що забезпечує ефективне функціонування довіри у визначеному та взаємовизнаному ціннісно-нормативному культурному полі взаємних зобов'язань та очікувань (П. Штомпка, Ф. Фукуяма та ін.). Культура довіри базується на групових моделях кооперативних дій, настанов взаємного прийняття порядності, чесності, компетентності генералізованого Іншого, його випереджальної (авансованої) оцінки як вартого / не вартого довіри, що виходить з досвіду попередніх взаємодій. Під культурою довіри П. Штомпка пропонує розуміти переважаючі соціальні взаємини, які кодифікуються в правила, акумулюючи досвід довіри та соціальної надійності, а точніше, «систему правил-норм і цінностей, що регулюють вияв довіри та виконання очікувань, а також взаємність довіри» [1, с. 244], доповнюючи епістемологічні обґрунтування довіри генеалогічними. Кожна країна, таким чином, формує власну культуру

довіри, відображаючи ментальні, соціально-політичні, економічні, конкретно-ситуативні аспекти становлення ціннісно-нормативного клімату суспільства.

Функціональний підхід (в традиціях Т. Парсонса) дозволяє розглянути владу довіри у вигляді моделі вертикальної (народ – владні інституції) та горизонтальної (мережі громадських об'єднань, здатність до співпраці між гілками влади, зберігаючи незалежність) політичної взаємодії як впорядкування очікувань та результативності в аспекті досягнення поставленої мети прийнятними засобами. Особлива увага надається досягненню очікуваних результатів, задоволенню потреб, але функціональна специфіка довіри виявляється в спрямованості політичної активності: довіра тут постає не лише у вигляді пасивного перекладання електоратом активності та відповідальності на владні структури, а й у формі активних практик довіри/недовіри як громадського контролю за реальним виконанням, здійсненням влади та її репутацією. В останньому випадку спостерігається інституалізація недовіри як контролюючої влади інстанції.

Функціонально-системний підхід (Н. Луман, Ю. Габермас) трактує довіру як умову процесу самостворення системи, де довіра постає (згідно Н. Луману) засобом редукації соціальної комплексності. Довіра та влада ефективно взаємодіють саме в умовах взаємності, визнання та підтримки, а своєрідна «циркуляція» довіри постає взаємовигідним універсальним соціальним ресурсом у створенні стратегій надійності та успішності, хоча й за умови прийняття певної міри ризику. Посилення влади, а значить, і довіри, відбувається відповідно збільшенню міри свободи як зростання числа різноманітних альтернатив. Н. Луман трактує довіру як один із засобів соціальної комунікації, що постає в якості продукту раціоналізації соціального світу та виникає в умовах невизначеності через зростаючу комплексність інтерсуб'єктивно організованого світу. Довіра як основа стійкої інтерсуб'єктивної згоди та порозуміння є важливим елементом в процесі підтримки соціального порядку та стабілізації соціальних зв'язків в сучасному світі завдяки подвійній контингентності, а функція влади полягає у регуляції контингенції шляхом політичної каталізації, прискорюючи чи уповільнюючи перебіг певних процесів символічно контрольованими селективними зв'язками [3].

Онтологічний простір влади довіри може бути окресленим за допомогою трьохвекторного підходу, що дозволяє розмежувати довіру на соціальну, функціональну та емоційну (відому як тріада М. Айзенеггера). Методологічною основою даного підходу є теорія комунікативної дії Ю. Габермаса, де центральним поняттям постають домагання значущості – нормативної правильності, пропозиційної істинності, суб'єктивної правдивості, які реалізуються у норморегулятивних, телеологічних та драматичних діях [4]. Відповідно вказаному, соціальна довіра відображає нормативний контекст довірчих очікувань широкого кола соціальних взаємодій, виявляючись у передбачуваності, порядності, відповідності певним загальноприйнятним етичним нормам (чесності, відповідальності тощо) та значному соціальному інтересі. Функціональна довіра базується на раціональному розрахунку міри

надійності, ефективності та компетентності, уможливаючи взаємодії в різноманітних сферах соціуму, зокрема, в економіці та політиці. Експресивний потенціал довіри найпотужніше виявляється у емоційній довірі, що передбачає щирість та відкритість суб'єктів взаємодії, їх значну особистісну симпатію та емоційну привабливість.

Таким чином, сучасний політичний простір реальної демократії постає як простір влади довіри, основою якої є саме ціннісно-нормативне підґрунтя, однак реалізація його залежить від способів безпосереднього втілення в життя, від його функціонування в політичній системі соціуму. Вразливість демократії полягає в тому, що руйнація довіри внаслідок цинічного тривалого зловживання владою є надзвичайно болючою та деструктивною для соціуму в цілому, тому криза довіри може бути подолана шляхом поступового формування культури довіри як результату взаємодії трьох базових векторів довіри, увиразнюючи орієнтири надійності, безпечності та ефективності шляхом легітимації порядності та професійної компетентності.

Література:

1. Штомпка П. Доверие – основа общества / Петр Штомпка: [пер. с пол.. Н.В. Морозовой]. – М. Логос, 2012. – 440 с.
2. Гіденс Е. Нестримний світ: як глобалізація перетворює наше життя / Пер. з англ. Н. Поліщук . – К.: Альтерпрес, 2004. – 100 с.
3. Луман Н. Власть / Никлас Луман: [пер. с нем. А.Ю. Антоновского]. – М.: Праксис, 2001. – 256 с.
4. Habermas J. The Theory of Communicative Action. Volume 1: Reason and the Rationalization of Society/ Jurgen Habermas; [translated by Thomas A. McCarthy]. – Boston: Beacon Press, 1984. – 562 p.

***Т.В. Бельська** – кандидат наук з державного управління, докторант кафедри державної політики та управління суспільним розвитком Національної академії державного управління при Президентіві України*

МОРАЛЬ І ВЛАДА ЯК ЧИННИКИ ВПОРЯДКУВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН

Мораль і влада виникають в суспільстві з метою впорядкування суспільних відносин. Мораль більш давня категорія і розуміється як сукупність ідеалів і цінностей, уявлень про належне, які направляють поведінку індивіда і контролюються суспільством. Основна функція моралі – регулятивна.

Влада як самостійна категорія починає досліджуватися лише з середини ХХ століття. Термінологічно влада визначають як примус, вплив, контроль. По суті, мораль і влада близькі за змістом, їх мета – контроль і підпорядкування. Особливе в моралі – самосвідомість, совість; при владі – сила. Особливість влади проявляється в різноманітності ресурсів: закон, лідерство, харизма,

примус, нав'ювання, переконання, страх, гроші та деякі інші [2]. Обидві категорії націлені на створення комфортних умов життя людей.

Етика, як наука про мораль, розглядає ці питання в аспекті природи окремої людини, а політика, як наука про владу, – в аспекті громадського життя певного суспільства. І етика, і політика, таким чином, прагнуть до людського щастя, досягнення блага, виховання людських чеснот. Сутнісний характер етики й політики закріплюється розгортанням в обох головного мотиву спілкування між людьми.

Про зв'язок етики і політики говорив ще Аристотель. І етика, і політика в Аристотеля виступають як практична мудрість, на основі якої приймаються правильні рішення в приватних і громадських справах. Політика постає як теоретична модель громадянського життя полісу [1]. Наукове розуміння політики припускає, за Аристотелем, розвинуті уявлення про моральність (чесноти), знання етики (моралі). Об'єктами політичної науки є прекрасне і справедливе, однак ті ж об'єкти представлені як чесноти вивчаються і в етиці. Етика постає як початок політики, введення до неї. Основним підсумком досліджень Аристотеля є положення про те, що політична справедливість можлива лише між вільними і рівними людьми, які належать до однієї спільноти, і прагнуть задоволення (автаркії).

Питання співвідношення моралі і влади цікавили і мислителів на Давньому Сході. Причиною всіх бід і заворушень свого часу Мо-цзи, засновник монізму, вважав егоїзм і упередженість людей. У давнину, говорив він, не було управління та покарання, «у кожного було своє розуміння справедливості», між людьми панувала ворожнеча. «Безлад в Піднебесній (Китаї) був такий же, як серед диких звірів. Зрозумівши, що причиною хаосу є відсутність управління і старшинства, люди вибрали самого добродішного і мудрого людини Піднебесної і зробили його Сином Неба ... Тільки Син Неба може створювати єдиний зразок справедливості в Піднебесній, тому в Піднебесній запанував порядок» [5, с. 92]. Даний витяг з трактату «Мо-цзи» свідчать, що в трактуванні мислителя влада і мораль нерозривні. У пошуках ідеалу, справедливого правління Мо-цзи звертається до мудрих ванів «трьох епох» – Яо, Шушо, Юю, Тану, Веню і У, які «здійснювали управління Піднебесної, виходячи з загальної любові і взаємної вигоди, і йшли попереду всіх людей Піднебесної в шануванні Неба і служінні духам; вони любили народ і приносили користь усім людям. Тому в нагороду за це Небо і духи зробили їх правителями Піднебесної, батьками і матерями для народу» [5, с. 93]. Призначення влади створювати порядок. Критерієм же справедливого соціального порядку Мо-цзи називає такий стан, коли є користь усім людям, тобто влада і мораль доповнюють один одного.

Владу від моралі відокремив Н. Макіавеллі, якого називають «хрещеним батьком» політики Нового часу. Ніколо Макіавеллі відокремив політику від етики, а владу від моралі, довівши, що політика має свої специфічні закони і правила і що їй властивий особливий тип відносин з етикою. Відомий трактат Н.Макіавеллі «Державець» демонструє нам зовсім інший тип теоретичного осмислення політики і етики, що передбачає їх граничне розмежування.

Н. Макіавеллі віддає перевагу «злому» перед «добрим» – для нього і те, і те – по суті, лише інструмент, яким досвідчений політик повинен вміти спритно і вчасно користуватися [3]. За твердженням Н. Макіавеллі, «Державцеві, щоб утриматися, необхідно навчитися вміння бути недоброчесним і користуватися чи не користуватися цим, виходячи з потреби [3, с. 457]». Не досить схвально автор твору говорить не тільки про правителів, а й певні невтішні характеристики має народ. «Про людей загалом можна сказати, що вони невдячні, непостійні, лицемірні, боягузливі перед небезпекою, жадібні до наживи. Поки їм робиш добро, вони всі твої, пропонують тобі свою кров, майно, життя, дітей, все це доти, доки потреба далека, як я уже сказав, але тільки-но вона починає наближатися, люди вчиняють бунт [3, с. 461]». Взагалі-то Н. Макіавеллі не говорить про антагонізм між володарем і народом, а навпаки «державець повинен подумати про такий лад, за якого його співгромадяни потребуватимуть держави і його самого: тоді вони завжди зберігатимуть йому вірність [3, с. 444]». Тобто головна мета відносин між владою і народом – досягнення загальної злагоди і в цьому, вочевидь, мораль твору.

Політика, вважав Н. Макіавеллі, не повинна базуватися на моральних принципах, вона повинна виходити з доцільності дій і рішень, враховувати досвід, відповідати конкретній ситуації. Політика направлена на досягнення певних цілей, які ставлять учасники політичних дій. Вибір цілей залежить від обставин, а не від моралі. Тому ціль слід узгоджувати з коштами, а кошти з обставинами і результатами. Монарх стоїть вище моралі і права. Отже, принцип відносності, за Н. Макіавеллі, вирішує проблему співвідношення цілей і засобів у політиці. Н. Макіавеллі проповідував тезу про неприйнятність морально-етичних критеріїв до політичної діяльності, яку потрібно оцінювати лише з точки зору ефективності способів і засобів досягнення поставлених цілей. Пізніше політику, засновану на культурі насильства, аморальності назвали «макіавеллізмом».

Питання взаємодії влади і моралі, політики і етики і сьогодні продовжують привертати пильну увагу сучасних вчених та політиків та викликати дискусії.

Звичайно, мораль формується під впливом політики і пов'язана з нею. Політика використовує мораль для досягнення мети. Держава базується на владі і моралі. Зв'язок влади і моралі існує тільки тоді, коли політика знаходить підтримку у народі, і відповідає його моральним переконанням. Підміна політики мораллю неможлива, як необґрунтованим є протиставлення політики і моралі, таким чином єдність моралі і влади – об'єктивна.

Література:

1. Арістотель. Політика / Арістотель [пер. з давньогрец., передм. О. Кислюк] – К. : Основи, 2005. – 239 с.
2. Коробкова С. Н. Мораль и власть [Електронний ресурс] / С. Н. Коробкова. – Режим доступу : http://hf-guar.ru/historical/korobkova_1.html
3. Мак'явеллі Нікколо. Флорентійські хроніки; Державець / Нікколо Мак'явеллі [пер. з іт. А. Перепаді]. – Х. : Фоліо, 2007. – 511 с.

4. Савельєв Віктор. Мораль і політика: проблеми взаємодії [Електронний ресурс] / Віктор Савельєв // Персонал Плюс. – № 42 (245). – 31 жовтня – 6 листопада 2007 року. – Режим доступу : <http://www.personal-plus.net/245/2626.html>

5. Титаренко М. Л. Древнекитайский философ Мо Ди, его школа и учение / М. Л. Титаренко. – Главная редакция восточной литературы издательства «Наука», 1985. – 245 с.

Д.В. Шевчук – кандидат філософських наук, доцент, докторант Інституту вищої освіти НАПН України

ДЕГУМАНІЗАЦІЙНІ ТЕНДЕНЦІЇ В СУЧАСНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ СВІТІ

Сучасний політичний світ виявляє ряд дегуманізаційних тенденцій. Зокрема, дегуманізацію сучасного політичного світу можемо розглядати у зв'язку із: пануванням диспозитиву як структурного елементу сучасності; спектакулярністю політичних відносин; масовізацією сучасного суспільства.

Диспозитив – термін, що був введений М. Фуко на позначення певних стратегій, що панують в суспільстві, будучи витворені на основі відношення «влада-знання». Дипозитив – це певна активність, яка здійснює управління, хоча й не має жодних підстав для цього в бутті. Дж. Агамбен, узагальнюючи розуміння «диспозитива» в працях М. Фуко, так його визначає: «...я назвав би диспозитивом будь-яку річ, яка володіє здатністю захоплювати, орієнтувати, визначати, запобігати, моделювати, контролювати і гарантувати поведінку, жестикуляцію, думки і дискурси живих людей» [1, с. 26]. Що стосується сучасності, то ця форма активності виступає певною універсалією соціально-політичних відносин, оскільки нинішній етап розвитку пізнього капіталізму характеризують як фазу акумуляції диспозитивів.

Другою причиною втрати людиною автентичного виміру бути присутнім в політичному світі є спектакулярність проявів політичного. Цілком знаковим видається опис сучасного політичного світу, який знаходимо в роботах Ж.-Л. Нансі, зокрема такий: «Буття-разом визначається за посередництвом співбуття-в-спектаклі, і цим буття-разом розуміється як інверсія репрезентації себе самого, якою воно себе забезпечує під виглядом початковості (або втраченого): громадяни грецького полісу, які зібрані разом в театрі своїх власних міфів» [2, с. 87]. Перформативність політичного зводиться виключно до її перформансного характеру. Відтак, існують підстави розрізняти перформативність політичного (конституювання політичного мовними практиками) та перформансність (спектакулярна репрезентація політичного, що має на меті візуальне окреслення позиції влади чи опозиції до неї).

Дегуманізація політичного світу пов'язана із масовізацією суспільства. Цьому сприяло дві тенденції новочасних перетворень у політичній сфері: по-

перше, перетворення політичної спільноти на народонаселення, що супроводжувало становлення біовлади і політизацію життя (М. Фуко); по-друге, стандартизація поведінки як результат реабілітації та спеціалізації праці (Х. Арендт). Перше стосується того, що життя перестає належати людині, воно стає предметом політичного інтересу, що впроваджує дегуманізацію життя. Політичний світ перетворюється із світу, де є можливість прожити гідне життя, на світ, в якому життя втрачає будь-які моральні окреслення – його перестають описувати як гідне, благе, справедливе, характеризуючи виключно в категоріях продуктивності/непродуктивності. Друга тенденція – спеціалізація праці, «смерть людини праці», втрата авторства праці. Відтак виробничий процес набуває характеру анонімної логіки й витворюється особливий тип суспільства – «суспільство робітників» (Х. Арендт), «робітнича демократія» (Е. Юнгер). На цьому процес трансформації праці та витворення її соціально-політичних наслідків не зупиняється, оскільки (пост)сучасний контекст пізнього капіталізму демонструє нам граничну віртуалізацію праці, що виражається у продукуванні нематеріального. Крім того, анонімна логіка розвитку пізнього капіталізму породжує своєрідну перманентність безробіття, тобто витворення цілого класу безробітних. Останнє виявляє структурне (а не лише психологічне) зациклення на праці і нездатність людини знайти інший спосіб реалізувати власне життя.

Соціокультурна перспектива демонструє, що розчинення людської індивідуальності в анонімних структурах мало місце також в попередні епохи. Давньогрецький демос виявляв у певні моменти імпульсивність, ірраціональність, мстивість, покладання на пристрасті та емоції, що зумовлювало перетворення демократії на її негативну форму – охлократію (панування натовпу). Мусимо, звісно, брати до уваги, що найчастіше критика *демосу* та масового суспільства має місце в певній парадигмі розуміння політики, а саме консерватизмі та елітаризмі, що зумовлює певні обмеження аналізу суспільства мас. Тим не менше, ці підходи дають можливість помітити, що в попередні соціокультурні епохи маса відігравала лише спорадично роль суб'єкта політики (наприклад, охлократія – це стан політичного світу в періоди його кризи), не виводячи це до загальної закономірності політичного життя; іншими словами, людина маси не претендувала бути політичним суб'єктом і не прагнула обґрунтування цінності свого буття. Однією із характеристик сучасної політики є «бунт мас» (Х. Ортега-і-Гассет). Йдеться про охлократію як тотальний режим політичного світу («...юрба раптом стала видима і влаштувалася на кращих місцях у суспільстві» [3, с. 17]). Його причиною є зникнення «людини XIX ст.» і поява нової людини-маси, яка характеризується нестримним зростанням бажань та засадничою невдячністю стосовно усього, що забезпечує її буття. Якщо врахувати посилення соціальних та психологічних передумов для маніпулювання позасвідомими бажаннями, можемо говорити про утвердження певної логіки дегуманізованої політики.

Література:

1. Агамбен Дж. Что такое диспозитив? [Текст] / Дж. Агамбен ; пер. диакона Августина Соколовски // Агамбен Дж. Что современно? – К.: Дух і Літера, 2012. – С. 13-44.

2. Нанси Ж.-Л. Бытие единичное множественное [Текст] / Ж.-Л. Нанси ; пер. В. Фурс. – Минск: Логвинов, 2004. – 272 с.

3. Ортега-і-Гасет Х. Бунт мас [Текст] / Х. Ортега-і-Гасет ; пер. з ісп. // Ортега-і-Гасет Х. Вибрані твори. – К.: Основи, 1994. – С. 15-139.

О.В. Бучма – кандидат філософських наук, доцент, старший науковий співробітник Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України

РЕЛІГІЯ, МОРАЛЬ, ПРАВО: ВЗАЄМОДІЯ В КОНТЕКСТІ ТВОРЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Нині в Україні формується нова суспільна (правова і релігійна) реальність. Ознакою якої є звільнення від ідеологічних міфів і догм та творення громадянського суспільства. Точкою дотику релігійної, державної і правової реальності є створення можливостей становлення загальнолюдських ціннісних орієнтацій і духовних перспектив шляхом усунення протиріч у духовному житті та подолання морального й правового нігілізму.

Громадянське суспільство як система суспільних інститутів (сім'я, Церква, система освіти і науки, професійні об'єднання) має забезпечити можливість реалізації потреб і інтересів окремих індивідів і колективів. Таким чином, уможлиблюється впровадження «моральної арифметики» Ієремії Бентама («Найбільше щастя для найбільшої кількості людей»), який розглядав суспільний інтерес як суму індивідуальних інтересів.

Зниження ролі впливу держави, в умовах становлення громадянського суспільства, призводить до зіткнення індивідуальних інтересів (які часто-густо протилежно спрямовані), ескалації соціальних конфліктів та порушень розумного співвідношення свободи, рівності, справедливості тощо.

В такому випадку необхідне відновлення природної рівноваги між силами громадянського суспільства і державної влади. Важливим чинником, що може вплинути на збалансування громадянського суспільства і державної влади є релігія (церква). Для здійснення цієї функції в Україні, практично в межах правового поля і системи суспільних відносин, створені всі можливості: церква в суспільстві відокремлена від держави, а школа від церкви. Тобто, церква не може контролювати чи примушувати до дій чи бездіяльності громадян, виконувати державні, політичні, адміністративно-правові функції. Ознаками цього є відсутність правових форм союзу держави і церкви, представництва релігійних організацій в державних органах, права законодавчої ініціативи релігійних організацій, не втручання в систему правосуддя та ін.

З іншого боку, держава не може втручатися у внутрішньо-церковні справи, канонічну діяльність, самоуправління; не може здійснювати державно-правовий контроль, примус у сфері релігійних відносин. Однак, держава забезпечує охорону законної діяльності релігійних організацій та захист прав віруючих, здійснює правову регламентацію діяльності релігійних організацій та

контролює дотримання ними встановлених державою законів. Правовий режим церкви в Україні визначений Конституцією України і деталізований в інших законодавчих актах української держави.

Власне, сам факт прийняття Конституції України 28 червня 1996 року є актом усвідомлення «відповідальності перед Богом» (КУ, преамбула), що є підтвердженням значимості релігійного чинника не тільки в історії українського державотворення та сучасного її стану, але й його ролі у поступі українського суспільства в майбутнє. Передусім, констатовано, що держава сприяє консолідації і розвитку релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України (КУ, ст. 11). Це є ознакою релігійного плюралізму. Гарантоване право на свободу світогляду і віросповідання та закріплений правовий режим церкви в Україні: «Церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа – від церкви» (КУ, ст. 35). Заборонена діяльність політичних партій, що розпалюють релігійну ворожнечу (КУ, ст. 37). Обов'язки держави щодо релігійних організацій та обов'язки релігійних організацій перед державою і суспільством визначені в законі України «Про свободу совісті та релігійні організації». Зв'язковою ланкою між церквою і державою є Державний орган у справах релігії, який має забезпечувати проведення державної політики щодо релігій і церкви (ст. 30).

Задекларована рівність конфесій перед законом чинна лише в державно-правових відносинах. Про рівність релігій у суспільно-політичній сфері можна говорити з певною долею умовності. У суспільстві різні конфесії не завжди отримують однакове визнання серед громадян, адже історично його доля може бути зв'язана з певною конфесією. Так, в історії Україна тісно пов'язана з православною церквою. Тому не випадково переважна частина населення України релігійно ідентифікують себе з Православ'ям. Значимість цієї конфесії в історії, культурі, державності, моральності, спадкоємності традицій українського суспільства не могла не бути відзначеною і на законодавчому рівні. Так, кодекс законів про працю України визначив такі Православні релігійні свята – Різдво Христове, Пасха (Великдень), Трійця, – як святкові і не робочі дні (ст. 73). Проте, зважаючи на багату палітру, поліконфесійність українського суспільства та проголошений релігійний плюралізм з гарантіями рівності, в цьому ж законодавчому акті закріплено: «за поданням релігійних громад інших (неправославних) конфесій, зареєстрованих в Україні, керівництва підприємств, установ, організацій надає особам, які сповідують відповідні релігії, до трьох днів відпочинку протягом року для святкування їх великих свят з відпрацюванням за ці дні» (ст. 73).

Законодавцем закріплені і певні переваги релігійної діяльності порівняно з політичною діяльністю. Так, Закон України «Про збройні сили України», обмежуючи політичну діяльність у Збройних Силах України, гарантує кожному військовослужбовцю право сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, уможлиблює відправляти, одноособово чи колективно, релігійні культи і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність з додержанням вимог Конституції України та законів України (ст. 17). З метою подолання негативних наслідків державної політики щодо релігії і церкви, Закон України «Про альтернативну

(невійськову) службу на основі Конституції України (ст. 35) визначив організаційно-правові засади альтернативної (невійськової) служби, право на яку «мають громадяни України, якщо виконання військового обов'язку суперечать їхнім релігійним переконанням і ці громадяни належать до діючих згідно з законодавством України релігійних організацій, віровчення яких не допускає користування зброєю» (ст. 2).

Світськість української держави підкріплюється законодавчим закріпленням неможливості правового регулювання релігійними організаціями шлюбно-сімейних відносин і реєстрації актів громадського стану. Так, згідно з сімейним законодавством ставлення до релігії не може обмежувати права та встановлювати переваги при одруженні і в сімейних відносинах, а релігійний обряд шлюбу не має правового значення і є особистою справою громадян.

Водночас, релігійні організації наділені низкою переваг (пільг). Зареєстровані релігійні організації, що не займаються підприємницькою діяльністю звільняються від земельного податку (ЗУ «Про плату за землю», с. 12), мають пільги по оподаткуванню (ЗУ «Про оподаткування прибутку підприємств», ст. 7, 13, ЗУ «Про податок на додану вартість», ст. 5) та ін.

Як бачимо, функціональна взаємодія держави, суспільства й релігії окреслюється чіткими правовими рамками соціально-демократичного устрою. Але релігія, як вже було зазначено, може відновити баланс в системі взаємодії у громадянському суспільстві «Через свої моральні послання, своє критичне ставлення до властей, освітню діяльність у суспільстві й через свій приклад виконання обов'язку робити свій внесок у суспільний розвиток та вдосконалення демократії», – відзначав доповідач Парламентської Асамблеї Ради Європи Луїс Де Пьюг [1, с. 60-61]. При цьому він застерігає від зрощування релігії і політики як суспільних феноменів, – «Релігія не може зайняти місце демократії і не повинна намагатися посісти владні позиції. Відповідно і політичні партії не повинні охоплювати релігійні деномінації. Теократія є не найвищим ступенем демократії, а її запереченням» [1, с. 60-61]. Л. Де Пьюг припускає, що «релігії можуть стать головними активними захисниками прав людини та громадських етичних і моральних цінностей» [1, с. 60-61].

І саме засобом виконання цієї соціальної й етичної ролі, або місії, сучасні конфесії України роблять певний внесок у творення соціальної, правової, демократичної держави і громадянського суспільства.

Література:

1. Правові основи свободи совісті і релігії та релігійних організацій // Упорядник Бабій М.Ю. – К., 2002.
2. Закон України «Про альтернативну (невійськову) службу на основі Конституції України».
3. Закон України «Про збройні сили України».
4. Закон України «Про плату за землю».
5. Закон України «Про податок на додану вартість».
6. Конституція України. 28 червня 1996 року.

П.В. Кретов – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького

МОРАЛЬНІСТЬ ВЛАДИ: СИМВОЛІЧНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ І РЕЦЕПЦІЯ В СУСПІЛЬНІЙ СВІДОМОСТІ

Проблема, означена в темі, зачіпає відразу декілька фундаментальних комплексів проблем, що знаходяться у фокусі уваги сучасних соціальної філософії, етики (включаючи біоетику й численні варіанти трансгуманізму та постгуманізму), філософії політики та соціології, філософської антропології. Не вдаючись у з'ясування основних понять (що ускладнюється, не в останню чергу, позірними традиційністю й очевидністю змісту концептів моралі та влади), зосередимось на формах виникнення та функціонування в суспільній свідомості (в різних її формах: від ідеології до масової культури) образу влади та його трансформаціях. Властиво, формат публікації передбачає лише проблематизацію поставленого питання.

Логічно було б припустити, що вердикт, точка зору моральних агентів що конституують громадянське суспільство, щодо, скажімо, ступеня моральності / аморальності влади, залежить від наявних власних етичних та політичних позицій людей і спільнот різного ступеня загальності, оцінки стану речей у стосунках влади та суспільства або окремих громадян, а також їх простого співставлення. Але що саме оцінює або гадає, що оцінює, моральний агент, і яка «теорія справедливості» (Дж. Ролз) його надихає? По-перше, оцінка влади обумовлена власною ідентичністю морального агента, сформованою назагал суспільством, частиною якого є влада; по-друге, попри всю відмінність інтерпретації ціннісних систем і моральних атрибутів влади, наприклад, у лібертаріанських або патерналістських доктринах, очевидно, що уявлення про моральність влади виступає проекцією власного морального вибору людини або того, що такий вибір підмінює (згадаймо традицію від Гайдеггерового *das man* до Бодріяркових симулякрів). Якщо новочасовою метафорою, чи то пак символом влади, вважати бентамівський паноптикум та припустити, що знання (соціальне й етичне насамперед) чи не завжди виступає як форма реалізації дискурсу владарювання (насамперед над сферою соматичного, більш загально – над сферою духу (М. Фуко, «Наглядати і карати», 1975)) і створює збиткову онтологію людини, то чи не є уявлення про моральність влади в контексті фундування в Україні новітнього соціокультурного, національно-вітчизняного міфу наразі чи не єдиним способом збереження гуманістичного змісту картини світу людини? При цьому дискурс влади має бути когерентним її оцінкам та корелювати з ними, і тому є і повинен бути об'єктом аналізу та предметом критичного осмислення, оскільки прямо формує культурні форми взаємодії між людьми в межах соціуму та в цілому тіло культури (варто згадати традицію 20 ст. – від Х. Арендт та Е. Левінаса до А. Глюксмана та С. Жижека).

Важливо, що в сучасній масовій культурі, і зокрема в такому її сегменті, як інтернет-середовище, можна відзначити потужну тенденцію до візуалізації способів існування і трансляції інформації в мережі. Це виявляється насамперед

у зменшенні частки текстової подачі в інформаційному потоці на користь візуальної частки. Йдеться, отже, про докогнітивну укоріненість подібної інформації, її форм (знаків) в сприйнятті й осмисленні її людиною, про те, що раціоналізація й осмислення не передують дії, мотивації і вибору моделі поведінки, а навпаки. Висновки із цього можна зробити в надзвичайно широкому діапазоні. Але перше, що спадає на думку, це очевидний маніпулятивний характер таким чином обробленої і структурованої інформації.

Очевидно, що візуалізація тісно пов'язана із символізацією і візуальне перебування і генерування смислу певною мірою вказує на гіпотетичну синестезійність когнітивного і чуттєвого в осягненні смислу. Апеляція до символу є чи не єдиним способом ініціалізації генерації смислу (символ тут може інтерпретуватися як портал у довербальний хаос смислів (довербальний архів, за М. Фуко, архетипічне знання, за К. Юнгом, поведінковий імпринт, за Т. Лірі або мовну гру, за Л. Вітгенштайном), символ привідкриває повноту єдиного, чи то ніщо). У принципі, довжелезний ряд простих мовних, а також казуальних метафор у філософському, політичному, релігійному, науковому, вже не кажучи про естетичне, сприйнятті і переживанні дійсності, знанні (від платонівської печери чи метелика Чжуан-цзи до китайської кімнати Дж. Серля та мухи в пляшці Л. Вітгенштайна) є спробами елімінувати дескриптивне пояснення, одразу досягнувши розуміння. Причому, це стосується як фундаментального, так і гуманітарного знання, а також політичного дискурсу – метафор у сучасній квантовій теорії та м-теорії аж ніяк не менше, ніж у філософії свідомості чи в різноманітних інваріантах когнітивної науки або в політичному медійному дискурсі чи то наративі, причому вони зазвичай усвідомлено використовуються як методологічний інструмент – не формулами ж бо єдиними. Знову ж таки спираючись на метафору, це намагання звести герменевтичне коло Гадамера до точки мінімуму Кузанця. У контексті нашої теми – це використання в репрезентативних смислових формах дискурсу влади символів, що укорінені в архетипах колективного підсвідомого, механізмів орієнтації на аргументи «ad hominem», взагалі, апеляція не до логіки та інтелекту, а до психосоматичної сфери свідомості та навіть і підсвідомого. Сучасний міфологізований образ влади може не обґрунтовувати моральність чи інші предикації влади, а лише «показувати» її, просто інсталюючи символічні смислові блоки в свідомість реципієнта. Звісно, за таких умов міфологізованої реальності політики не йдеться про відповідальність людини-громадянина-морального агента та його автономність: дії, наміри, оцінки не виводяться з його вільного свідомого вибору і йому не належать, та й виступає він об'єктом, а не суб'єктом моральної і політичної дії та волі.

Таким чином, коли ми говоримо про символічну репрезентацію в політичному та й будь-якому дискурсі, влади і всього масиву смислів картини світу людини, пов'язаного з нею, ми насамперед маємо на увазі масові медіа, що формують суспільну думку і продукують локальні й загальні смисли. Навряд чи смисловий тезаурус літератури, семіотичні невербальні культурні коди можуть змагатися з потужністю згаданого соціального ресурсу, який зазвичай є політично й економічно заангажованим і безпосередньо не є

відображенням гуманістичної картини світу, байдуже, антропоцентрична вона чи нонантропоцентрична. Із цього випливає, що деформації масової свідомості (згадаймо традицію антиутопії 20 ст. від Дж. Оруела та Р. Бредбері до, скажімо, Ф. К. Діка та В. Гібсона, насамперед концепцію «новомови» (Дж. Оруел, «1984»), що є механізмом структурної дискредитації і девальвації смислів, укорінених у сфері практичної філософії, моралі та етики) пов'язані насамперед з маніпуляціями смислами та їх кінечною підміною чи спотворенням через оперування символами, що виражається насамперед у слововжиткові, використанні і створенні специфічної лексики, метафорики, практично, інваріанту згаданої «новомови», що ми наразі і можемо спостерігати в роботі, наприклад, російської пропагандистської машини. Щодо рецепції, форм прийняття й інсталяції в картину світу уявлень про мораль, владу і моральність влади, то відзначимо насамперед уже згадуваний вище маніпулятивний характер цього процесу – агональний, а не діалогічний за своєю природою. Місце риторики, властиво, займає еристика, а то і відверто імперативні форми мотивації людей та спільнот.

Можливо, орієнтація на створення новітнього міфу України, що не характеризувався б комплексом меншовартості (постколоніалізм культури), «духовного позадництва» (М. Хвильовий), шароварництва, ідеалізацією лише, нехай славної, але минувшини, міфу як відкритої системи смислів, здатної бути адекватною соціальній динаміці та викликам часу. Не останню роль в цьому може відіграти увага наукової спільноти до символічних аспектів існування культури і соціуму.

***В.В. Мовчан** – аспірант юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

ЗНАЧЕННЯ МОРАЛЬНИХ ПРИНЦИПІВ У ПОЛІТИКО-ПРАВОВИХ ПРОЦЕСАХ СТАНОВЛЕННЯ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Актуальність порушеної проблематики зумовлюється процесами глобалізації, які справляють суперечливий вплив на розвиток демократичних інститутів. Такі інститути в деяких країнах, залишаються нестійкими та часто дисфункціональними [1, с. 32]. Досліджуючи ці питання В.В. Костицький [2] підкреслював, що глобалізація хоч і сприяє поширенню демократії, однак аж ніяк не її забезпеченню. Виникає необхідність пошуків механізмів і інструментів забезпечення демократії у ХХІ столітті, які, на нашу думку, закладені в моралі, а саме її принципах рівності, справедливості та милосердя.

Для належної аргументації нашої позиції звернемося історії права і держави зокрема єврейського народу. Щодо запровадження Законів Мойсея, дореволюційний вчений А.Я. Антонович [3, с. 46] зазначав, що: «...єврейське законодавство є гарним досвідом побудови суспільного благоустрою на засадах

морального удосконалення особи, яка надає можливість примирити суворі вимоги закону з особистою свободою». В основі устрою соціального життя був закладений закон і підкорення тільки йому одному обов'язково для всіх, так як всі рівні перед законом. Навіть священики не були посередниками між Богом і людьми, Бог безпосередньо мав справу з людьми, які повинні були виконувати дух, а не букву закону, що й пояснюється зведенням до мінімуму обрядовості: один храм, одне місце поклоніння, чітко визначені способи і дні поклоніння тощо.

Засобом досягнення благополуччя і благоустрою єврейського народу було моральне життя і дотримання правил поведінки (закону) спрямованих на підняття моральних основ життя. Основу моралі, на думку А.Я. Антоновича [3, с. 46-53], складала любов до Бога (символ моралі), любов до ближнього (вперше зафіксовано негативне відношення до рабства), правосуддя і милосердя. Тобто на моралі, як об'єктивованому незалежному від людей явищі, було побудовано єврейську державу, правову систему та суспільство. «Ім'я Єгови, – пише дослідник – було символом моральності, правосуддя і милості (милосердя – М.В.); відхилення від істинного Бога означало відхилення від морального життя зі всіма його наслідками» [3, с. 48]. Встановлення на законодавчому рівні святкових днів (всього їх було сім) переслідувало за мету закріпити милосердя у суспільних правовідносинах зокрема, надати можливість відпочити євреям, їхнім знаряддям праці (тваринам), рабам та чужинцям тощо.

Отже, це перша держава, правова система і суспільство, основа функціонування яких була закладена на моральних принципах. А.Я. Антонович констатує прикрий факт, що: «...таке високоморальне законодавство стало непосильне людині того часу. Євреї намагалися обійти закон, і побоюючись покарання, старались формально його виконувати. Дух закону був втрачений, залишилась буква, обряд, не маючий ніякого значення щодо благоустрою – основної цілі законодавства. Появився пролетаріат і жахлива жебрацтво. Згадаймо яка маса голодранців і обездолених постійно ходила за Спасителем просячи у Нього милості...» [3, с. 52-53]. Людина морально не розвинута не зустрічала протидії з боку зовнішньої влади, впадавши у власні пристрасті, які руйнували устрій суспільства і привели до остаточної його загибелі. Кращі люди тих часів бачили в чому основна причина трагедії і докладали зусиль для підняття морального авторитету особи. Однак, голос цих кращих людей, які називались пророками, залишився без уваги. Моральний занепад повинен був привести до соціального занепаду.

Проаналізувавши безліч визначень моралі запропонованих у різних сферах знань людини ми приходимо до авторського розуміння моралі, більше наближеному до релігійного її трактування. В нашому розумінні, мораль як загальна ідейно-нормативна основа, один із можливих регуляторів поведінки особи в суспільстві, включає в себе в змістовному аспекті сім узагальнених і перших три базових елементи: 1) справедливість (те що отримуєш і як отримуєш, те ж так само і віддавай, віддавай кожному (суб'єкту чи/та об'єкту) йому належне, не вдавайся в крайнощі, застосовуй систему оцінювання зовнішнього ту ж саму, яку ти використовуєш для оцінювання себе, своїх інтересів тощо), 2) рівність (відносься до людей так само, як ти відносишся до себе; поважай людей як рівних

тобі створінь), 3) милосердя (проявляй доброту, безкорисно дбай про інтереси інших не менше ніж про свої власні), яка 4) реалізується через здоровий глузд, 5) контролюється совістю і 6) отримує поштовх (легітимність) від рішення людини про підкорення цьому регулятору, 7) набуває обов'язкового, нормативного характеру у випадку використання її всіма суб'єктами суспільних правовідносин як нормативної основи та визнанні з боку суспільства і держави.

Вказані перші три елементи моралі історично сформовані як довершені, поряд з правом, форми регулювання суспільних відносин. А.Я. Антонович, розмірковуючи над співвідношенням моралі, з однієї сторони, а держави і права – з іншої говорить, що: «принцип єврейського законодавства вирішенням моральної проблеми вирішити питання державного благоустрою був розвинутий і удосконалений християнськими вчителями. Ісус Христос говорив, що він прийшов не розрушити закон, але виконати його (Матв. V, 17). Відповідно до цього існуючі форми державності не мали значення так як справа не в зовнішніх формах, а в душі і совісті людини.

Морально розвинута людина по суті не може бути шкідливим членом спільного проживання, вона не може причиняти нікому зла, вона повинна в ім'я любові до ближнього жертвувати собою для інших... Хто розвинув у себе моральний закон, той не потребує вказівок юридичного закону. Юридичний закон лишній серед людей, які розвинули у себе совість. Саме по собі зовнішнє право ґрунтується на цьому внутрішньому законі (виділення і підкреслення наші – В.М.), який притаманний кожній людині» [3, с. 53-54]. У посланні до Римлян написано: «Бо, коли язичники, що не мають Закону, з природи законне роблять, вони, не маючи Закону, самі собі Закон, вони показують, що справа Закону, написане в серцях своїх, як свідчить їм сумління та їхні думки, то осуджують, то виправдовують одна одну (Рим 2:14-15). На цій основі морального удосконалення особи дійсно відбувається примирення інтересів людини і держави.

Безумовним є те, що завданням держави і права, не залежно від того з яких би точок зору ми їх розглядали, є збереження життєздатності людської цивілізації. В протилежному випадку – видається сумнівним доцільність існування держави і права. Дослідження [4] в галузі становлення, розвитку і загибелі цивілізацій Майя, Інків, Єгипетської, Вавилонської, Фінікійської, Грецької, Римської, які мали досить розвинуті держави і право показують, що наявність цих феноменів не врятувало їх від занепаду. Причиною загибелі став відступ від моральних основ, духовний занепад, держава і право самі по собі без моральних основ виявились безсилами забезпечити стабільність економічної, політичної, соціальної, суспільної, правової тощо систем. При цьому всі, так звані, об'єктивні явища економічного (втрата торговельних шляхів, занепад господарства), природного (виверження вулканів, землетрус, страшні епідемії, голод, порушення екологічних умов), політичного (війни) тощо характеру лише прискорювали розпад цивілізацій, однак не були їхніми першопричинами. Адже ці ж фактори в іншому часовому проміжку, навпаки – сприяли стимулюванню, становленню і укріпленню цих цивілізацій.

З цього можна зробити висновок, що якщо право як регулятор суспільних відносин, або ж як масив природних прав людини, а держава як організатор і виконавець загальних суспільних справ не містять моральної основи, не спираються на мораль, то вони є беззмістовними оскільки не виконують своєї основного завдання – збереження людської цивілізації. Іншим словами, держава і право виконують лише тоді своє призначення, коли вони підкорені або обмежені мораллю.

Більшість дослідників життєвих періодів цивілізацій таких як М.Я. Данилевський, О. Шпенглер, А.Дж. Тойнбі, А.Ж. Гобіно вказують саме на внутрішній фактор [5], який є визначальним в загибелі цивілізаційних утворень, що, в нашому розумінні, є відходом від моральних основ. Зовнішні обставини (катастрофи, війни) побіжно ставали завершальною фазою їх загибелі.

Відхід від моральних принципів (надлом) як на головну причину загибелі цивілізації вказував А.Дж. Тойнбі [6, с. 259, с. 366]. Люди впадають в моральне і інтелектуальне ідолопоклонство, поклоняються ефемерному інституту такому як імперія, ідеалізують і сліпо вірять у цінність наукових досягнень, вірять в безграничні можливості права та державу, як панацею від всіх проблем. Причиною занепаду, на думку згаданого мислителя, є безумовна довіра більшості творчій меншості. Якщо ця правляча меншість (еліта) не обмежується мораллю, то з часом приходять меншість яка хоче успадкувати спадщину (владу), яка їй не належить, а довіру до себе намагається зберегти з допомогою сили, яка поки що у неї знаходиться. З використанням силових методів меншість втрачає моральні цінності. В цих процесах відбувається моральний занепад і більшості, виникає внутрішній (особи, що ведуть аморальний і шкідливий спосіб життя) і зовнішній пролетаріат (вороги народу) – вертикальний розпад. Горизонтальний розпад спричиняє до розділення держави і кровопролитні війни. Розпад торкається поведінки, почуттів, життя, в цілому, людей [7, с. 500].

Й.О. Покровський підкреслював зв'язки права, держав і її влади з моральними основами, зокрема: коли необхідно встановити критерії всякої норми і права, то: «...ми не тільки визнаємо, але всім єством відчуваємо, що право є не «світ речей *an sich*», а «світ речей *fur uns*», і разом з тим відчуваємо, що остаточні критерії можуть бути знайдені тільки в глибині нашої етичної свідомості ... право повинно зв'язувати всю сукупність окремих норм права в одне гармонічне ціле ... кожна окрема норма повинна знаходити собі виправдання в основних етичних передумовах цілого ... спір про те чи інше конкретне питання права часто викликаний не чим іншим як розбіжностями, можливо навіть не усвідомленими, в питаннях які лежать глибше конкретної поверхні, розбіжностями в більш загальних соціальних і моральних передумовах. При таких умовах всяке можливе з'ясування соціально-етичного підґрунтя являється найнеобхіднішою передумовою для правильного формулювання кожного питання ... відкидає протилежності в самому їх корінні, а внаслідок цього часто розчищає дорогу і для порозуміння» [8, с. 31].

Таким чином право і держави, якщо вони базуються на моральних принципах справедливості, рівності, милосердя, то створюються умови для забезпечення ефективності демократичних інститутів та розбудови правової

держави і громадянського суспільства, підтримки стабільності суспільного правопорядку. В протилежному випадку, правова держава і громадянське суспільство залишаються лише ефемерними ідеалами, прикриваючись якими, встановлюються тоталітарні, авторитарні режими правління в окремо взятих державах та регіонах світу.

Література:

1. Дилигенский Г. Г. Политические институты на рубеже тысячелетий. XX-XXI вв. [Текст] : общественно-политическая литература / В. И. Борисюк, Г. Г. Дилигенский [и др.] ; худ. : А. И. Мамаев ; ред. : К. Г. Холодковский. – Дубна : Феникс+, 2001. – 480 с.
2. Костицький В. В. Партнерство правової держави і суспільства в умовах глобалізації [Електронний ресурс] // [Персональна веб-сторінка док.-ра юр. наук, проф. В. В. Костицького] / В. В. Костицький. – Режим доступу : <http://www.kostytsky.com.ua/upload/doc/partnerstvo.pdf> (15.01.2012). – Загл. з екрану.
3. Антонович А. Я. Курс государственного благоустройства (полицейского права) / А. Я. Антонович. – К. : Типографія В. І. Завадского, – 1889. – Ч. 1. – 312 с.
4. Док-р Джорж Сантинг. Moody Science Video Classics: Empty Cities [Электронный ресурс] // [Электронный ресурс хранения видео-файлов : <<http://www.youtube.com>>] / Док-р Джорж Сантинг ; The Moody Science Institute. – [1973.]. – Режим доступа : <http://www.youtube.com/watch?v=b79JoQgIldo>; – Загл. с экрана.
5. Сколота З. Н. Интерпретация гибели цивилизации в различных исследовательских контекстах / З. Н. Сколота // Вестник Оренбургского государственного университета. – 2008. – № 7 (89). – С. 135-140.
6. Тойнби А. Дж. Постигание истории: Избранное / А. Дж. Тойнби ; [пер. с англ. Е. Д. Жарков и др.; ред. пер. В. И. Уколова, Д. Э. Харитонович]. – М. : Айрис-Пресс, 2006. – 639 с.
7. Данилевский Н. Я. Россия и Европа / Н. Я. Данилевский ; [сост., послесл., коммент. С.А. Вайгачева]. – М. : Книга, 1991. – 573 с. Покровский И.А. Абстрактный и конкретный человек перед лицом гражданского права / И.А. Покровский // Вестник гражданского права. № 4. – С.-Пб. : М. М. Винавер, 1913. – С. 30-50.

***В.А. Шатіло** – кандидат юридичних наук, доцент, декан юридичного факультету, Київського національного лінгвістичного університету*

ВЛАДА, МОРАЛЬ І ПРАВО: ПРОБЛЕМА СПІВВІДНОШЕННЯ

1. В політико-правовій думці питання правового обмеження державної влади передусім розглядалися у рамках принципу законності (легальності). Це породжувало значні теоретичні й практичні труднощі. Якщо дії представників

державної адміністрації в стосунках з громадянами реально могли бути обмежені певним законом, і це не викликало сумнівів, то як обмежити самого законодавця і забезпечити відповідність закону нормам вищої регулятивної сили – нормам моралі?

Відповідаючи на це питання німецькі юристи (Г. Еллінек, Р. Ієрінг, В. Лабанд та ін. представники неокантіанської школи в правознавстві) ще в ХІХ ст. розробили теорію «самообмеження держави». Її провідна ідея полягала в тому, що юридичні обмеження держави у відносинах з громадянами є можливими не інакше, як в законі й за згодою самої держави. При цьому Г. Еллінек виводив це самообмеження із засад зникнення в суспільстві замкнених соціальних груп, які б могли дозволити собі узурпацію влади, а отже, ототожнював у державній владі легальний та легітимний виміри. В той час як Р. Ієрінг вважав, що легітимність визначається не визнанням з боку більшості населення, а з боку «освічених правлячих груп, для яких реальними є моральні цінності, а не чистий примус» [1].

2. Ґрунтуючись на моральному фундаменті, права та обов'язки відіграють роль цементуючої ланки, яка поєднує юридичний статус чиновника з його моральною репутацією. Універсальний принцип єдності прав і обов'язків в діяльності державного службовця, знаходить своє продовження в принципі взаємної відповідальності держави і особистості. В ідеальному варіанті це означає, що виконання державними службовцями обов'язків за посадою відповідає його особистим інтересам як громадянина.

Реальна цінність права завжди пов'язана особою як найвищою цінністю держави. При цьому цінність права впливає не з його зв'язку з державою, взятою самою по собі, а в його зв'язку з особою. Вимірюється вона тим, чи забезпечує держава етичні цінності в праві, і якою мірою гармонійний та прогресивний розвиток особи, розширення її свободи є поєднуваним із законами держави. Отже, сучасне розуміння правової держави формується як з урахуванням легальності, так і легітимності, тобто, як верховенства права над державою, так і верховенства морально-етичних цінностей над правом.

Якщо цінність права пов'язана з державою і пояснюється державою, то це припустимо лише в тій мірі, в якій держава намагається привести норми права у відповідність із нормами етичного ґатунку. Питання, пов'язані з концепцією української правової держави, слід, мабуть, розглядати і крізь призму української національної ідеї, суть якої нині полягає у тому, що саме право, як узагальнюючий вимір свободи, рівності і справедливості у суспільстві, повинно сприяти здійсненню людських ідеалів, пов'язаних з тлумаченням людини, особистості, як найважливіших соціальних цінностей, не тільки з точки зору національних, а й світових реалій, основних принципів.

3. Для українського суспільства необхідним є вироблення такої моделі конституційного устрою, яка гармонійно поєднувала б світовий досвід політичного будівництва з національними особливостями та інтересами України; політичні права і свободи із соціальною справедливістю, моральністю і соціальною відповідальністю. Найбільшою мірою цим вимогам відповідає

парламентсько-президентська республіка з посиленням громадянського контролю суспільства над владою.

Сталий політичний розвиток України і формування ефективних інститутів представницької влади, значною мірою зумовлені рівнем розвитку парламентської культури українського суспільства. Сучасна українська парламентська культура може бути охарактеризована як складна, фрагментована і регіонально-детермінована, а також як така, що відрізняється наявністю різних електоральних субкультур. Падіння інтересу населення до участі в політичному житті країни також зумовлені переконаністю у високому ступені політичної корупції при проведенні виборів, а також низьким рівнем моральності регіональних політичних еліт. Звідси випливає необхідність створення інституціональних і організаційно-політичних умов для формування публічного характеру діяльності органів влади та управління з метою створення в країні сучасної системи громадянської освіти, яка б забезпечувала інтерналізацію морально-етичних цінностей демократичного суспільства як громадянами, так і владою.

Література:

1. История политических и правовых учений./ под ред. О.А.Лейста. Учебник для юридических ВУЗов. – М.: Изд-во МГУ, 1999. – Электронный ресурс. – Режим доступа: <http://www.bibliotekar.ru/istoria-politicheskikh-i-pravovyh-ucheniy-1/122.htm>.

Г.Б. Марушевський – кандидат філософських наук, докторант Національної академії державного управління при Президенті України

ІНСТИТУЦІАЛІЗАЦІЯ МОРАЛЬНО-ЕТИЧНОЇ ОЦІНКИ ГРОМАДСЬКІСТЮ ДІЙ МОЖНОВЛАДЦІВ

Мораль (як моральна культура) – це форма соціальної культури, таке ставлення людини до дійсності, яке регулює поведінку людей з погляду принципового розрізнення добра і зла. Регулювання поведінки людини відбувається шляхом постійного порівняння її конкретної поведінки з визначеним зразком і відповідного коригування такої поведінки з метою наближення її до загальноприйнятих зразків. Розрізнення «добра» і «зла» призводить до схвалення поведінки, яка вважається «доброю», і до несхвалення «поганої» поведінки.

Моральна регуляція відбувається за принципом негативного зворотного зв'язку. У будь-якому суспільстві моральні правила визначають межі, порушення яких може привести до руйнування усталених соціальних відносин. Вихід певної особи за межі встановлених правил (відхилення) викликає суспільну реакцію незадоволення діями індивіда та застосування відповідних санкцій (протидія). В разі негативного зворотного зв'язку що сильніше

відхилення, то сильніше протидія, а що сильніше протидія – то стрімкіше зменшується відхилення. У підсумку негативний зворотний зв'язок врівноважує систему.

Важливо зазначити, що моральна регуляція відбувається за участі всіх членів певної спільноти (місцевої громади, жителів країни, представників релігійної конфесії тощо). В кожній такій спільноті є правила поведінки, які визнаються членами цієї спільноти і відхилення від яких оцінюється як «погана» поведінка. Моральною санкцією такої спільноти є моральний осуд дій людини, який може призвести і до матеріальних санкцій.

Влада – це здатність і можливість окремих осіб і груп здійснювати свою волю, впливати на діяльність і поведінку людей за допомогою будь-яких засобів (авторитет, право, насильство). Застосування влади в суспільстві забезпечує політична система, базовою інституцією якої є держава. Держава спирається на легітимне насильство і залишається єдиним джерелом «права» на насильство. Наділяючи державу різними правами, зокрема правом на насильство, слід пам'ятати, що державна влада здійснюється не абстрактною силою, а конкретними особами. І вже не держава як така, а конкретні особи отримують право на насильство та реалізацію своєї волі.

На відміну від моральної регуляції владна регуляція суспільних відносин здійснюється не всіма членами спільноти, а лише можновладцями. І, переважно, не за допомогою моральних санкцій, а за допомогою права на застосування сили.

Британський соціолог З. Бауман звертає увагу на те, що раніше стратегія боротьби за владу передбачала взаємозалежність правителів і тих, ким управляють. Нав'язування норм та виконання нормативних приписів, з одного боку, нерозривно поєднували тих, хто контролює, з тими, кого контролюють. З іншого боку, обидві сторони були прив'язані до однієї території. Нині ситуація змінилася через те, що вищі ешелони правлячих еліт стали більш мобільними, здатними швидко переміщуватися. З. Бауман зазначає, що теперішнім методом панування є використання хаосу, відсутності порядку. Панування досягається скасуванням правил, які обмежують свободу вибору представників правлячої еліти, і встановленням максимально можливої кількості правил, які приписують норми поведінки усім іншим [1, с. 42]. В ситуації, коли влада встановлює правила для членів суспільства, а сама уникає дотримання цих правил (отримуючи «право на свавілля» завдяки своїм владним повноваженням), в системі суспільних відносин починає працювати позитивний зворотний зв'язок, спрямований на підсилення вхідного імпульсу (корпоративно-егоїстичних рішень можновладців). Позитивний зворотний зв'язок виводить систему зі стану рівноваги.

Метою діяльності ідеальної правлячої еліти має бути турбота про загальне благо суспільства. Однак ідеальної еліти не існує в жодній з країн світу. Дуже часто спостерігається така ситуація, коли представники влади дбають не про загальне благо, а переважно про свої інтереси. Тому однією з найважливіших моральних проблем є проблема відповідності діяльності владних структур тим функціям, які визначаються їхніми посадовими обов'язками і потребами

суспільства. Якщо правляча еліта використовує надані їй владні повноваження для забезпечення власних інтересів, її діяльність набуває аморального характеру, оскільки не відповідає ні суспільним вимогам, ні очікуванням членів спільноти, а отже, шкодить розвитку суспільства.

Сучасний етап суспільного розвитку характеризується трансформацією предмета етики. Відбувається перехід від індивідуальної етики чеснот до соціальної етики інституцій. Переважно на індивідуальній етиці чеснот були побудовані суспільні відносини в доіндустріальному (традиційному) суспільстві, оскільки вважалося, що благо індивіда (яке залежить від його чеснот) та благо суспільства є типологічно тотожними і відрізняються лише масштабами. Сучасне суспільство є якісно складнішим, воно потребує забезпечення кооперативного інтересу суспільства за допомогою ефективно працюючих інституційних засобів.

Головна особливість суспільної моралі порівняно з мораллю індивідуального удосконалення – її претензія на практичну ефективність. Соціально-організаційна складова моралі може бути по-справжньому ефективною, якщо вона буде реалізовувати свій нормативний зміст, в тому числі внаслідок дії інституційних структур, які будуть примушувати до його виконання. Таким чином задається такий напрям трансформації моралі як її часткова інституціалізація. Під інститутом розуміють будь-який усталений комплекс правил, принципів, норм, які регулюють людську діяльність на основі встановлення співвіднесених одна з одною типових і звичних ролей. Разом з тим, це поняття може відноситися переважно до організованих, більш-менш централізованих суспільних структур, які спираються на визначений нормативний комплекс і здатні здійснювати тиск на волю індивідів за допомогою санкцій.

Мораль інституціалізується за рахунок отримання прямого зв'язку з примусовими механізмами соціального контролю. Моральна інституціалізація має такі особливості [2, с. 139-141]:

1. У суспільній моралі першорядного значення набуває зовнішній тиск на волю учасника соціальної взаємодії, що приймає рішення. Навпаки, індивідуальна перфекціоністська мораль відноситься з підозрою до будь-яких санкцій (особливо до морального осуду іншої людини). Та й загалом мораль зазвичай характеризується переважанням ідеальних санкцій.

Система державного управління має контролюючі органи, які здійснюють внутрішній контроль діяльності державних установ. Система контролю є ієрархічною. З точки зору суспільної моралі має бути зовнішній тиск на систему державного управління, який виконує функцію зовнішнього контролю – контролю громадянського суспільства за діями влади.

2. Інституціалізація моралі спирається на авторитет різних спільнот, які декларують власні етичні принципи і готові підтримувати їх за рахунок формалізованих і неформалізованих способів пред'явлення моральних оцінок. Солідарна оцінка дій свого члена з боку спільноти (наприклад, на основі професійного етичного кодексу) викликає почуття сорому, роль якого в рамках суспільної моралі виявляється не меншою, ніж роль пріоритетних для моралі

індивідуального удосконалення докорів совісті. Складнощі, які виникають перед людиною у зв'язку з невідповідністю стандартам групи, мають не лише психологічний, а й суто практичний характер, оскільки у цьому випадку людині буде значно складніше реалізувати ту практику, яку спільнота оцінює як негативну.

Для реалізації зовнішнього контролю за діями можновладців варто інституціалізувати морально-етичну оцінку цих дій громадськістю. Засобом такої інституціалізації може бути морально-етичний аналіз прийнятих рішень – процес оцінки громадськістю тих рішень, які приймаються владними структурами, та оприлюднення цієї оцінки як громадської думки. Оскільки доволі часто мотивом при прийнятті рішень є приватний чи корпоративний інтерес, є потреба здійснювати контроль за рішеннями, які приймають ті особи, що мають великі владні повноваження. Відсутність контролю з боку громадськості може призвести до того, що можновладці прийматимуть рішення в інтересах своєї групи, ігноруючи інтереси інших соціальних груп. Морально-етичний аналіз прийнятих рішень – це, по суті, механізм реалізації соціальної відповідальності (відповідальності перед соціумом) в системі державного управління.

Якщо говорити про прийняття окремого рішення, то вплинути на нього і змінити його досить важко, оскільки це рішення вже є в планах і починається реалізація цього рішення. Але процес прийняття рішень потрібно розглядати як процес, тобто розглядати ланцюжок рішень, які приймає певна особа. Тоді проблема впливу на процес прийняття рішень з боку громадськості перетворюється на реальне завдання. Оцінивши прийняті рішення як неетичні (аморальні), громадськість може підняти питання про доцільність перебування на посаді осіб, які приймають такі рішення. Щоб припинити ланцюжок аморальних рішень, достатньо буде зняти керівника з посади і таким чином усунути його від подальшого прийняття рішень.

Критикуючи дії урядів, громадські рухи фактично здійснюють морально-етичну оцінку прийнятих рішень. Важливо зробити цю оцінку більш чіткою та цілеспрямованою, а також створити правові основи для такої оцінки та зробити її доступною для кожного громадянина. Це, по-перше, розширить межі таких прав людини, як право на свободу переконань і вільне їх виявлення та право на свободу думки і совісті, оскільки ці права будуть застосовуватися не самі по собі, а для конкретної та соціально важливої мети – морально-етичної оцінки прийнятих рішень. По-друге, питання моралі та етики (питання про добро і зло) стануть елементами повсякденного життя людини і сприятимуть дотриманню моральних та етичних принципів усіма членами суспільствами. По-третє, це сприятиме процесам демократизації, децентралізації, розвитку суспільної активності громадян, а також соціальної відповідальності посадових осіб.

Систематичне проведення морально-етичної оцінки громадськістю дій та рішень можновладців має сприяти становленню зворотного зв'язку у системі державного управління, який дасть можливість встановити громадський контроль за процесом прийняття рішень. Можливо, саме так запрацює механізм

впливу громадськості на державні структури, який дасть змогу реформувати систему державного управління в Україні.

Література:

1. Бауман З. Индивидуализированное общество / Зигмунт Бауман ; пер. с англ. под ред. В. Л. Иноземцева. – М. : Логос, 2002. – 390 с.
2. Прокофьев А. В. Мораль индивидуального совершенствования и общественная мораль: исследование неоднородности нравственных феноменов / А. В. Прокофьев. – Великий Новгород : НовГУ им. Ярослава Мудрого, 2006. – 280 с.

К.О. Сердюк – провідний інженер Інституту філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України

ЯК МОЖЛИВА МОРАЛЬНІСТЬ В СУЧАСНОМУ ДИСКУРСІ ВЛАДИ?

Сучасні політичні процеси як правило становлять собою перемовини. Використання прямого тиску на учасника політичної взаємодії недоцільне, адже є багато способів примусити до порозуміння без військової загрози. Там, де можна посприяти бажаному ходу подій економічними, соціальними та медійними факторами, недоцільно вдаватися до насилля. Переважна більшість суб'єктів суспільно-політичної взаємодії вразлива до змін економічної та соціальної співпраці тому, всесвітні глобалізаційні процеси найбільше вкорінилися в економіку – сферу забезпечення життєдіяльності та добробуту держав та їх громадян. Військовий примус – це останній «аргумент» у «розмові», в політичній взаємодії, який застосовується в випадку, коли інші способи примусу до порозуміння не дають результату.

Ю. Габермас виокремлює дві форми «мови»: «комунікативну дію (чи взаємодію), з одного боку, та дискурс – з іншого» [1, с. 84-85]. Комунікативна дія – це нормальна комунікація, в якій не виникає конфлікту інтерпретацій (що пов'язані з претензіями сторін на значення), як тільки виникає непорозуміння між сторонами і вони намагаються дійти згоди, комунікативна дія перетворюється на дискурс – намагання привести сторони до порозуміння. В такому випадку дискурс розкриває закладений в ньому потенціал примусу – адже його ціль досягти «обґрунтованої згоди». Отже, дискурс не обмежує ні поле практики обґрунтування, за допомогою яких сторони прагнуть прийти до консенсусу, ні поле комунікативної практики, адже взаємодія виникає не тільки в процесі трудових відносин або політико-ідеологічного впливу культури.

В сфері суспільно-політичних відносин саме дискурс стає найбільш вживаною формою мови. Відтак саме дискурс є способом здійснення та утримання влади, а також боротьби за неї. Примус, закладений в основі дискурсу як форми взаємодії може виявлятися в простому аргументуванні, але

може набувати гіперболізованих форм терору проти громадян для придушення невдоволень, або війни одного режиму проти іншого з метою наведення конституційного порядку та звільнення населення від терору керівництва, або тероризму як намагання примусити владу та суспільство до прийняття рішень, вигідних організаторам терористичного руху. Ю. Габермас відзначає, що перебільшення меж та норм примусу можуть зруйнувати дискурс як форму взаємодії. В статті «Що означає зруйнування пам'ятника?» він обґрунтовує втрату авторитету міжнародних норм (тобто системи міжнародно-правового примусу) на фоні застосування не легітимізованої належним чином агресії проти суверенних держав. І хоча мислитель визнає, що будь-які гарантії миру та безпеки в сучасному світі забезпечуються лише дискурсивним шляхом – через відмову одними державами від певної частини свого суверенітету на користь системи колективної безпеки, він вважає необґрунтовану законними підставами військову агресію перебільшенням допустимих меж примусу в системі дискурсивної комунікації. Першим її наслідком він вважає втрату авторитету сторони-агресора та формування нової стратегії поведінки таких держав: «...інша сторона зосередилася на іншій цілі: поширення в світі власних ліберальних порядків, причому якщо потрібно, то і за допомогою насилля» [2, с. 92].

Оскільки основною формою владних відносин у суспільстві є дискурс, а його невід'ємною частиною – примус, то постає закономірне питання, яким чином можлива мораль в системі відносин, де основним аргументом є примус. Якщо дискурсивний спосіб взаємодії легітимізований в системі міжнародних відносин, то фактично узаконеним є і насилля одних учасників комунікативної взаємодії над іншими. В такому випадку мораль та моральність як характеристика суб'єкта інтеракції стає поляризованою – дозвіл на законний примус одній зі сторін висуває її поза межі моральності. Це вивисує одного з учасників над іншими і відкриває горизонт для легітимного маніпулювання умовно рівними можливостями.

Свідома поступка одних учасників боротьби за владу іншим частиною свого суверенітету та прав на його оприявлення на користь певних преференцій з боку лідера дещо збалансовує відносини в системі влади, але разом із тим це не виключає можливості перевищення допустимих меж насилля, встановлених в певній системі взаємодії. Перебільшення меж насилля, допустимого дискурсом, уже не може вважатися власне дискурсом. Це деформація дискурсу влади, результат нехтування вимогами дискурсу як способом комунікації. В свою чергу революційні рухи, сепаратизм та тероризм є такими ж деформаціями дискурсу влади, як і неналежно обґрунтована міжнародними нормами агресія проти суверенної держави. Відповідно і наслідки для цих сторін політичної інтеракції настають такі ж: втрата авторитету, навіть якщо цілями їх діяльності проголошується ліквідація застою в державі, покращення міжнародно-політичного статусу, відновлення в правах певних груп населення, які зазнавали утисків і т. ін. А для подальшого обґрунтування агресії створюється і нав'язується ідеологами антидержавних рухів така стратегія політичної поведінки, яка характеризує їх як визволителів від гніту і пропагує цінності учасників та прибічників рухів як істинні та загальнообов'язкові. Тобто, як і в

випадку з військовою агресією відбувається експорт ідеології країни або групи (товариства), які виступають агресорами (чи у війні, чи у політичному протистоянні).

Аналізуючи дискурс як форму комунікації Ю. Габермас зауважує, що дискурс як комунікація містить в собі вимоги, дотримання яких утримує сторони у межах дискурсу, і оскільки, як зазначалося вище, дискурс є способом досягнення взаєморозуміння, то дотримання вимог ведення дискурсу рано чи пізно приведе до досягнення цілі. Якщо ж вимоги дискурсу порушено, наприклад одна зі сторін застосувала надмірний примус, або вдалася до неприйнятних в площині даного дискурсу способів переконання, втрачається комунікативна ситуація дискурсу. І в межах одного дискурсу виникає новий специфічний дискурс насилля, коли сторони без легітимації своїх домагань намагаються примусити одна одну підкоритися. Таким чином, питання про те, чи можливе поєднання влади та моралі можна сформулювати так: чи можливо утримувати політичний дискурс від переходу в дискурс насилля. Адже там, де є взаємовигідний договір, внаслідок якого одна сторона жертвує частиною свого суверенітету на користь іншої і отримує економічні поступки або гарантії безпеки, моральність позиції визначає кожна сторона політичної інтеракції самостійно, але там, де дискурс влади перетворюється на дискурс насилля, втрачається сама можливість влади бути моральною, тому що відмова від ведення мирного дискурсу є кроком до війни. І якщо на війні можливі ситуації вияву високого рівня моральності та любові до людини, народу та держави, то сама війна яка подія знаходиться поза мораллю. Якщо відсторонитися від морального боку проблеми, то війна не є абсолютним злом. Не тільки війни, але революції та інші факти деструкції соціуму та держави – це показник глибокої кризи культури, і вони позначають недоліки політичного керування.

Проте, суспільні катаклізми – це завжди абсолютне горе для людини. І вона прагне уникнути їх будь-що. З цього приводу Т. Адорно розглядаючи сучасне суспільство категорично стверджував, що «індивіди вимушені перетворювати для них «чуже» в свою власну справу і дію – щоб вижити...» [3, с.280]. Прагнення вижити він пов'язує зі страхом смерті – тільки тому, що людина боїться померти вона вимушена сприймати як свої власні ті цінності, які насаджуються із-зовні. Разом із тим Теодор Адорно зазначає, що ці цінності не завжди «приживаються», часто вони є зовнішньою оболонкою індивіда як члена системи. Таку дійсність він називає «універсальним конфліктом» – співіснування того, що прийняте індивідом та суспільством під впливом інстинкту самозбереження, і того, що є своїм власним. Протилежністю універсального конфлікту є байдужість, саме вона вирівнює площину перманентного конфлікту між нав'язаним та власним. Саме байдужість, а не конфлікт, осуджує Т. Адорно в людині, він вважає, що байдужість це самогубство. З цим не можна не погодитися, оскільки саме байдужість суспільства до політичного та соціального курсу держави стає причиною виникнення феномену розподіленої відповідальності. Байдужість пересічних індивідів, які являють собою громадян держави, а відтак і джерело влади в демократичних державах, не виправдовує їх за помилки керівництва держави.

Байдужість до певних проблем та викликів держави може призвести до конфлікту, в якому участь прийматимуть всі громадяни – військові події, терористичний акт, або стати передумовою для спалаху соціального невдоволення. Те, що акцент терористичних замахів в другій половині ХХ століття поступово зміщується на мирний загал з політичних та економічних діячів, постає цілком закономірним наслідком визнання народу джерелом суверенітету та його повної байдужості до методів та інструментів забезпечення цього суверенітету.

Наявність універсального конфлікту є запорукою того, що індивід готовий пожертвувати чимось заради спокою, відносного миру та добробуту. Універсальний конфлікт розгортається тільки всередині одного індивіда, і його Т. Адорно метафорично називає «людським жертвоприношенням» [4, с. 239]. Він вважає, що утримання людини в стані універсального конфлікту відбувається завдяки історичному прогресу культури, який сформував певний психотип людини, яка постійно здійснює своє жертвоприношення, підкоряючи себе ідеології, але при цьому залишається живою. Культура в концепції Т. Адорно виступає як індустрія та практика ідеологічних маніпуляцій. Саме засобами культури насаджується ідеологія, а спротив культурі постає як протест та звернення до архаїчних форм буття. Таким чином, протест будь-якій ідеології навіть якщо на тому боці протистояння інша ідеологія, це завжди відхід від прогресу. «Чим більш безсоромно суспільство переходить до тотальності, в межах якої воно усьому, в тому числі мистецтву, надає належне місце, тим більш різко та повно воно поляризується, розпадаючись на сфери, в одній з яких існує ідеологія, а в другій – протест...» [5, с. 338]. Байдужість до культури та до ідеології, яка паразитує на культурі, веде до смерті людини як самості. Це позиція «поза мораллю» - якщо актор не несе відповідальності за свої дії або бездіяльність, або не діє взагалі, або діє так як того від нього вимагають сторонні особи і при цьому не дає оцінку своїм вчинкам, неможливо говорити про моральність, тому що моральність передбачає свідому дію як результат воління особи, а байдужа людина таку дію не виконує.

Отже, моральність в сучасній системі здобуття, утримання та здійснення влади можлива лише як намір, прагнення та зусилля, які докладаються до утримання дискурсу влади від переходу в дискурс насилля незалежно від того, хто бере участь в політичній взаємодії.

Література:

1. Хабермас Ю. Комунікативна дія та дискурс / Юрген Хабермас // Ситниченко Л. Першоджерела комунікативної філософії. Навч. посібник. – К.: «Либідь», 1996. – С. 84-90.
2. Хабермас Ю. Что означает низведение памятника? / Юрген Хабермас // Логос. – 2003. – № 1(36). – С. 89-96.
3. Адорно Т. Негативная диалектика / Теодор Адорно; пер. с нем. Е.Л. Петренко. – М.: Научный мир, 2003. – 374 с.
4. Адорно Т. Философия новой музыки / Теодор Адорно; пер. с нем. Б. Скуратова, вст. сл. К. Чухрукидзе. – М.: Логос, 2001. – 352 с.

5. Адорно Т. Эстетическая теория / Теодор Адорно; пер. с нем. А.В. Дранова. – М.: Республика, 2001. – 527 с.

М.В. Кармаліта – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права Національного університету Дежавної податкової служби України

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОТВОРЕННЯ

Високі духовні цінності та ідеали є орієнтацією права. У той же час жодні соціальні системи, політичні режими та правителі не спромоглися реально, практично реалізувати це завдання. Оскільки великі зусилля, спрямовані на встановлення „розумного» регулювання та управління у суспільстві, рано чи пізно піддавалися впливу часу, досвіду, особистісних, найчастіше, корисливих мотивів, ілюзій, правил.

Законодавство та публічна влада – це інструменти, призначені для забезпечення стабільності та порядку у соціумі. Цей порядок є основою справедливості в розподілі соціальних благ між людьми та знаходженні компромісу. Зловживання законодавством і публічною владою є свавіллям, що має наслідком зневіру в інститутах політичної демократії, парламентаризму, системі чесних виборів тощо. На превеликий жаль, у процесі державного управління та в суспільній свідомості і досі має місце розрахунок на владу як таку, її силу – перевагу через наявність бюрократичного, поліцейського апарату, збройних сил тощо.

Закони – це найбільш розвинена форма закріплення юридичних норм, і не дивним є те, що саме із законами пов'язане уявлення про законність – чіткий правовий порядок.

У нормативно-правовому регулюванні суспільних відносин в Україні закон займає визначальне місце. Принцип верховенства закону є невід'ємною складовою принципу верховенства права в демократичній, правовій державі та визначальним принципом побудови системи джерел (форм) права.

Серед основних напрямів розвитку вітчизняного законодавства сьогодні виокремлюються: удосконалення вже існуючого нормативно-правового масиву шляхом унесення змін та доповнень, систематизація актів вищих органів державної влади та активне оновлення нормативної частини правової системи згідно з європейськими правовими стандартами.

Однією з негативних тенденцій розвитку нормативно-правових актів України є їх надмірна політизація. На жаль, у системі законодавства є значна кількість актів, прийнятих у результаті лобіювання. Це зумовлює загострення виявів правового нігілізму і може призвести до порушення вимог законності та правопорядку. На превеликий жаль правовий масив і досі сприймається

переважною більшістю громадян як одностороннє, владне бачення вирішення тих чи інших проблем.

Крім того, сьогодні констатується надмірне зростання обсягів законотворчості. Прийняття законів з дрібних, другорядних питань пояснюється боротьбою політичних, відомчих чи корпоративних інтересів. Не завжди прослідковується їх ґрунтування на базових або засадничих актах тієї чи іншої галузі. Закони виходять як результат компромісу між різними політичними силами і тому в значній мірі втрачають свою ефективність вже у момент їх прийняття.

У той же час варто пам'ятати те, що законодавство має бути засноване на недоторканості особи, повазі до людської гідності, рівності в правах незалежно від національної приналежності, соціального стану, статі, мови, релігії, політичних та інших переконань, партійної приналежності, недопустимості позбавлення чи обмеження природних невід'ємних прав особи тощо.

Основним призначенням сучасних нормативно-правових актів є адекватне віддзеркалення в них волі народу, яка, в ідеалі, відображає справедливий соціальний компроміс [1, с. 231].

У літературі вченими також звертається увага на питання справедливості змісту нормативно-правових актів, що закріплюють правові норми. Для забезпечення такої справедливості сам нормативно-правовий акт повинен:

- адекватно відображати інтереси народу, тобто характеризуватися якістю істинності;
- володіти ознакою реальності, тобто закріплювати систему способів і засобів реального впровадження положень акта в життєдіяльність суспільства;
- мета повинна спиратися лише на такі засоби, застосування яких є етично виправданими [2, с. 18].

Прагнення до розширення народовладдя, прав та свобод особи обумовлює потребу у зростанні якості законодавства. Демократії важко існувати за відсутності її правового забезпечення та охорони.

Як об'єктивна тенденція спостерігається посилення ролі законодавства у боротьбі з організованою злочинністю, тероризмом, корупцією та іншими негативними проявами суспільного життя. Закон та його дотримання є запорукою дисципліни та відповідальності.

Актуальною є вимога однозначності законодавства. Оскільки при більш однозначному законодавстві більше шансів на його одноманітне застосування, менша ймовірність суперечок. Крім того, неодмінною вимогою „правового закону» є його передбачуваність у застосуванні.

У той же час, прагнення до того, щоб закон був однозначним, повинно урівноважуватися прагненням зробити його гнучким. При формулюванні тексту правових актів для забезпечення їх гнучкості у багатьох випадках буває необхідним свідомо використовувати такі конструкції, які дозволять розуміти їх по-різному у різних умовах [3, с. 64].

Але слід пам'ятати те, що законодавство – це ніщо інше, як інструмент у руках людей, що його застосовують. Закон діє лише тоді, коли його застосовують люди і лише так, як його застосовують люди. А як люди застосовуватимуть закон, залежить від стану їхньої волі і свідомості [4].

У людства немає іншого шляху та способу вирішення глобальних проблем як орієнтир на право, права як відображення розуму та високих людських характеристик.

Література:

1. Дія права: інтегративний аспект: Монографія / Кол. авторів; Відп. ред. Н. М. Оніщенко. – К.: Видавництво «Юридична думка», 2010. – 360 с.
2. Иванова С. А. Принцип социальной справедливости в законотворчестве: проблемы реализации на современном этапе / С. А. Иванова // Законодательство и экономика. – 2005. – № 1.
3. Мірошніченко А. М. Статичне та динамічне тлумачення права / А. М. Мірошніченко // Право і громадянське суспільство. – 2012. – № 1.
- Костенко О. М. Конституція і ідеологія: проблема співвідношення // Конституційні засади державотворення і право творення в Україні: проблеми теорії і практики: Зб. наук. статей. – К., 2006. – С. 88.

***Р.В. Самчук** – кандидат філософських наук, науковий співробітник Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України*

МОРАЛЬНИЙ ОBOB'ЯЗОК НАУКОВЦЯ В ЧАС ДЕРЖАВНОЇ КРИЗИ: ФІЛОСОФСЬКІ СЕНТЕНЦІЇ

Обов'язок! Ти величне, велике слово...
Це саме те велике, що підносить людину над самою собою.

І. Кант

Варто зауважити, що мораль і влада, осмисленню яких присвячена сьогоднішня конференція, на перший погляд є непоєднуваними антиноміями. Однак в сучасних українських реаліях взаємодія цих двох концептів набуває якісно нового звучання – відбувається боротьба за врівноваження та гармонізацію моралі і влади. Цей процес є складним та драматичним. І, на наше переконання, вагому роль в цьому процесі належить відіграти українській науковій спільноті.

Як відомо, нині наша країна переживає надзвичайно складні часи. Україна потрапила в глибоку та широкомасштабну кризу, яка має цілу низку складових: соціальна, економічна, політична та криза влади. Всі вони є взаємопов'язаними та взаємообумовленими. Низка невдалих та непродуманих кроків попередньої влади зумовили ескалацію соціального напруження та спричинили недовіру народу України до всіх державних органів, викликавши широкий народний протест. Ігнорування законних та закономірних вимог українського народу вивело мільйони українців на вулиці! Наслідки протистояння народу та влади нам відомі: сотні жертв, повна деморалізація державних органів та відсторонення Президента від влади. Дана ситуація ускладнюється неприйняттям нової

української влади та її геополітичного курсу сусідньою країною, яка наполегливо та цинічно намагається втягнути Україну в повномасштабний військовий конфлікт.

Надзвичайні обставини, глибинна та системна криза державних органів, які стали наскрізь пронизаними корупцією та неефективними службовцями загострили потребу у повному «перезавантаженні» влади, яке відбувалося протягом 2014 року. Однак на даний час це «перезавантаження» не дало очікуваних народом результатів – наша держава залишається значним чином корумпованою: правоохоронні органи та суди й досі не виконують належним чином свої функції – яскравим підтвердженням цього є відсутність жодного покараного керівника чи виконавця побиття студентів чи розстрілу «Небесної сотні», не викоренено також такий аморальний феномен як «кнопкодавство» у Верховній Раді, досі не розпочато системних реформ, які б дозволили країні вийти з кризи. Вищезазначені факти красномовно вказують на відсутність політичної культури в нашому суспільстві та наявність моральної кризи, яка у випадку з владою та бізнесом межує з моральним нігілізмом. Надзвичайно важливим світоглядним аспектом, який характеризує той величезний і драматичний шлях, який пройшло українське суспільство за останній рік є Революція гідності, яка засвідчила прагнення українського народу жити за такими моральними чеснотами як: совість, гідність, правда, справедливість. Таким чином, новообрана влада, яка вважає себе «владою Революції гідності» повинна взяти до уваги це устремління українського народу і почати трансформацію державного механізму та інституту влади в даному напрямі. Адже Україна конче потребує напрацювання нової політичної культури, яка має базуватися на моральних принципах, а політики нової генерації мають володіти моральними чеснотами, які відповідали б не лише принципу верховенства права, а й високим духовним цінностям та ідеалам. Саме в моральній площині лежить вирішення проблеми «поганої влади» в Україні, саме моральна деградація бюрократії є основою суспільних відносин, які сприяють моральній деградації всього суспільства.

В цей складний, навіть критичний час, кожен громадянин повинен поставити собі запитання: а який мій моральний обов'язок перед Батьківщиною? Ще більша відповідальність лежить на представниках наукової спільноти, до завдань якої належить забезпечення усебічного розвитку держави, напрацювання світоглядних орієнтацій та визначення культурних парадигм. Таким чином, на вчених покладена велика відповідальність за долю нашої країни та народу.

Як зазначено в Етичному кодексі ученого України: «Проблема особистої відповідальності вченого набула особливого значення у зв'язку з тим, що суспільні інститути не встигають за стрімкими темпами розвитку науки і технологій». Одним з таких державних секторів, які потребують допомоги наукової спільноти є розбудова новітньої стратегії розвитку держави. Тобто прокладання того курсу, в фарватері якого буде розгортатися державна доктрина як зовнішня, так і внутрішня. В цьому контексті моральний обов'язок науковця полягає не лише в посиленні держави, а й виробленні такої моделі, яка б сприяла

цілковитому об'єднанню нашої держави. Політичний курс, який повинен бути напрацьований, має не лише гармонізувати нашу країну з середини, а й збалансувати вектори зовнішнього та внутрішнього політичного курсів.

Не менш важливим полем для роботи науковців є вироблення оптимальної стратегії розвитку національної економіки. Науковці правового напрямку мають виробити нові правила взаємодії, які забезпечать злагоджену роботу державного механізму, засновану на об'єктивності та неупередженості в гарантуванні всім громадянам рівних прав, а також становлення дійсно правового ладу в країні. Залучення науковців до роботи правоохоронних органів в якості слідчих прокуратури та суддів, на наше переконання, суттєво допоможе подолати корупцію в цих важливих сферах суспільного життя. В даному випадку, крім усвідомлення великої відповідальності при виконанні свого морального обов'язку науковець повинен дотримуватися високих цінностей. Дуже влучно про це вказано в «Етичному кодексі ученого України»: «Етика науки виходить з основоположних людських цінностей, норм та принципів і визначає моральну поведінку вченого, його відповідальність перед колегами та суспільством».

На завершення слід додати, що сам час ставить перед українськими науковцями багато завдань. Відтак моральним обов'язком науковців є наполеглива праця задля добробуту країни. Варто зауважити, що наукові центри є у всіх регіонах країни, що дозволить забезпечити об'єктивне та неупереджене ставлення громадськості до напрацювань наукової спільноти за умови якнайширшого представництва в експертних та робочих групах. Вважаємо, що в такий спосіб стане можливим в короткі терміни намітити шляхи виходу з кризи та перехід до їх реалізації. Для цієї високої мети українське наукове співтовариство повинне об'єднати свої зусилля і докласти максимум сил, забувши про наші великі матеріальні потреби, про той низький та відверто принизливий статус, який ми маємо нині, про те несправедливе ставлення держави до науковців та вітчизняної науки загалом.

Література:

Етичний кодекс ученого України [Електронний ресурс] режим доступу: // <http://www.znu.edu.ua/etychnyj-kodex-uchenogo-Ukrajiny.pdf>

О.Г. Кобан – кандидат юридичних наук, викладач Фінансово-правового коледжу при університеті імені Тараса Шевченка

ТЕОРЕТИКО ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ САМООБМЕЖЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

В політично – правових концепціях державорозуміння 16 – 19 ст. суверенітет розглядався не як властивість державної влади, а як тотожні поняття. Зміст суверенітету, як і складові державної влади розглядалися через

перелік владних повноважень. Концепція народовладдя зумовила розвиток питання про обмеження державного суверенітету народним, що в свою чергу розглядалося як обмеження державної влади. Проте пізніше проблеми обмеження державної влади вийшли за рамки питань обмеження державного суверенітету і почали розглядатися самостійно.

Теорія обмеження державної влади інститутами громадянського суспільства починають формуватися з другої половини 18 ст. Переважно дана проблематика розглядається в ідеях невтручання, «негативної» свободи, що розкривають взаємодію держави та громадянського суспільства з точки зору принципів, функцій і засобів існування державної влади.

Концепції обмеження державної влади ґрунтуються на теоріях обмеження державної влади правом. З урахуванням типу праворозуміння, що тлумачить співвідношення права і закону, можна розглядати три підходи до регулювання державної влади: а) заснованої на позитивному праворозумінні, коли правова держава здійснює свою діяльність через закон, увага приділяється службово-функціональній ролі права покликаної упорядкувати державну та суспільну діяльність та легалізацію діяльності державних інститутів; б) заснованої на природно-правовій концепції праворозуміння, коли увага спрямована на змістовну сторону правотворчої діяльності держави, її відповідності цінностям природного права в) засновану на соціолого-правовій концепції праворозуміння, коли державні інститути є відображенням суспільних потреб і максимально відповідають суспільним запитам. На сучасному етапі розвитку державотворення також варто звернути увагу на обмеження державної влади інститутом моралі.

Одним з основних принципів концепції правління права є принцип верховенства права. Він розглядається як апіорність природного права по відношенню до позитивного права і виражає основні ідеї правового обмеження державної влади, що має наслідком утвердження наступних теоретичних і практичних аспектів теорії правління права: а) встановлення ціннісних критеріїв правового закону; б) перехід від формальних вимог законності до змістовних. Також до основних принципів відносять принцип верховенства закону, що є концентрованим вираженням ідей правового самообмеження державної влади.

Вплив громадянського суспільства на державу відносять до ряду політичних факторів обмеження державної влади. Як правило цей вплив розглядається як правова форма обмеження в межах політичної системи суспільства і зумовлює властивості легітимності державної влади. Безпосередньо політичний вплив здійснюється через інститути прямої та представницької демократії, не прямий вплив здійснюється через систему функціонального представництва. Розвиток громадянського суспільства також зумовлений делегуванням державним та недержавним інститутам частини власних монопольних прав у правотворчій та правозастосовній сферах.

Політико-правова природа державної влади веде до розмежування політичних та юридичних аспектів відповідальності держави. Політична відповідальність держави засновується на двосторонньому характері прав і обов'язків держави та суспільства, визнанні права народу на опозицію політично неадекватній державній владі, що має різні шляхи реалізації

забезпечені інститутами громадянського суспільства. Інститут юридичної відповідальності державної влади являє собою результат юридичного самообмеження державної влади, спрямований на реалізацію правовідновлюваної функції і виражається в публічному праві як відповідальність держави за діяльність його органів, що нанесли шкоду особі в результаті реалізації владних повноважень, в приватному праві – відповідальність держави за не виконання прийнятих на себе обов'язків.

Комплексне дослідження прав людини виявляє різні аспекти державної влади: формально-юридичне вираження механізму взаємодії особи та держави і юридичне самообмеження державної влади; ціннісні категорії державної влади; обмеження держави універсальними стандартами, втіленими в міжнародні договори; вплив національних традицій, правосвідомості та інших факторів що впливають на правотворчу та правозастосовну діяльність в сфері прав людини.

Право як результат державно-владної діяльності та результат державної діяльності виступає інститутом самообмеження державної влади, що зумовлене впливом соціально-політичних, культурно-історичних, морально-етичних та інших факторів які впливають на функціонування державно-правової системи та встановлюють певні межі діяльності держави, а також одночасно є інститутами, що забезпечують механізм юридичного самообмеження державної влади.

Право не можна вважати інститутом, що зовнішньо обмежує державну владу, держава в своєму позитивному праві може встановити в тій чи іншій формі обмеження власної державної влади, що є не чим іншим, як юридичним самообмеженням.

Глобалізаційні процеси в світі спричиняють розвиток права як елементу співпраці міжнародної спільноти. Уніфікація певних норм, ратифікація міжнародних документів, підписання двосторонніх договорів спричиняє встановлення певних обмежень при здійсненні не лише правозастосовної, а і правотворчої діяльності. Встановлення єдиних просторів діяльності зумовлюють диктат загальних правил поведінки для всіх сторін, зменшуючи способи реалізації діяльності держави не лише писаними нормами, а і дипломатичними звичаями.

При виникненні конфліктів на міжнародному рівні існує стала практика їх вирішення, в тому числі і звернення до міжнародного суду. Вирішення конфліктів у державі здійснюється за допомогою певних процедур прописаних законодавством, в тому числі і через національні судові органи. Рішення Європейського суду з прав людини здійснює зовнішній вплив на вирішення конфліктів у державі. Якщо держава в позитивному праві може встановити обмеження власної державної влади, то рішення Європейського суду з прав людини зовнішньо обмежують державу владу. Однак, питання про можливість взяття на себе зобов'язань встановлених у рішенні Європейського суду з прав людини – воля самої держави. Механізмів примусу виконання та відповідальності за не виконання рішень Європейського суду з прав людини в світі не багато. Тому ініціатива по виконанню рішень зазначеного суду то є внутрішня діяльність держави спрямована на обмеження власних владних повноважень зумовлених зовнішнім чинником.

Рішення, що прийняті Міжнародним Судом ООН, є обов'язковими до виконання сторонами справи. Контроль з виконання даних рішень здійснює Рада Безпеки Організації Об'єднаних Націй. Однак держави на власний розсуд можуть підпорядкувати розгляд спору Міжнародному Суду, хоч із певними застереженнями стосовно компетенції та статуту. Власна воля держави взяти на себе зобов'язання накладені Судом є проявом самообмеження. Самообмеження державної влади є проявом самої державної влади, заснованої на демократичних принципах.

С.М. Романко – кандидат юридичних наук, доцент кафедри трудового, екологічного та аграрного права Юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

МОРАЛЬНІ НОРМИ У ВІДНОСИНАХ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

При переході до інноваційного природокористування ситуація змінюється принципово: формотворення перестає бути прерогативою лише природи, сама людина, спираючись на її закономірності, створює нову, штучну реальність. Людський розум і праця штовхають суспільство вперед, постійно вишуковуючи та впроваджуючи нові матеріали, пристрої, процеси. Проте природокористування як процес вилучення з природи та господарського використання природних благ та природних ресурсів, завжди опирається, незалежно від наявного правового регулювання, ще й на норми моралі.

Невипадково сучасні науковці звертають увагу на такі явища та форми поведінки неправового характеру як, наприклад, проф. В.В. Костицький – на явище «економічного патріотизму», доц. О.М.Шуміло – на екологічну етику як галузь міждисциплінарних знань, предметом якої є моральні та духовні аспекти ставлення людини до живої і неживої природи. Вчення про належне у відносинах людини з природою, що сприймається як суб'єкт, заснованих на визнанні морального статусу природи, високому оцінюванні її внутрішньої і нематеріальної цінностей, повазі прав природи й обмеженні прав людини.

Якщо вдатись до історико-правового походження даного підходу до розуміння природокористування, то, відповідно до енциклопедичних даних, засновниками екологічної етики можна назвати американського еколога і природоохоронника Олдо Леопольда (1887–1948), який видав праці «Календар піщаного графства» (1949) та «Кругова ріка» (1953). У цих роботах О. Леопольд розвив свої погляди з екології, екологічної етики (етики землі) і природоохоронної естетики. Відомий німецький лікар і філософ Альберт Швейцер (1875–1965) розробив теорію етики благоговіння перед життям у класичній праці «Культура й етика» (1923), а також у «Вченні про благословення перед життям».

Можна також зазначити, що саме норми екологічної етики лежать в основі характеристики природокористування як раціонального, так і нераціонального.

Окремі норми екологічної етики лягли в основу національного і міжнародного екологічного законодавства.

Норми екологічної етики завжди тісно пов'язані із споживчими інтересами людства, оскільки природокористування – це мабуть, найбільш яскраво виражений вид споживання, який негативно впливає на довкілля. Усі екологічні проблеми сучасності – проблема охорони клімату, нестача питної води, опустелювання, вирубування цінних екваторіальних лісів, незаконне полювання на особливо охоронювані види тварин, порушення режиму особливо охоронюваних територій тощо спричинені жагою людства до збільшення споживання природних ресурсів та неготовністю брати на себе зобов'язання по відновленню та охороні довкілля. Традиційно одним із прикладів екстенсивного споживання та відсутності еколого-етичних норм був СРСР, де екологічне право до середини 1960-х років практично ототожнювалось із цивільним правом, а людина визнавалась повним володарем усіх природних благ. Дане негативне явище до кінця не подолане і у свідомості сучасних українців, більше того, мало місце на нормативному рівні. Зокрема, у Законі України «Про Загальнодержавну програму розвитку водного господарства» від 17.01.2002 р. не відображалась повною мірою кризова ситуація у водному господарстві держави та був збережений старий підхід до споживання водних ресурсів [1], що, проте, було виправлено Законом України «Про затвердження Загальнодержавної цільової програми розвитку водного господарства та екологічного оздоровлення басейну річки Дніпро на період до 2021 року» від 24.05.2012 р.

Між тим не слід забувати один із фундаментальних постулатів буття «Природа може обійтись і без людини, а чи може людина обійтись без природи?» Як записано у декларації Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього природного середовища (1992), для досягнення сталого розвитку і більш високої якості життя для всіх людей держави повинні скоротити масштаби нераціональної практики виробництва і споживання і викоринити її.

Література:

1. Romanko S.M. The legal mechanism of providing a drinking-water quality in Ukraine and EU // IUCN AEL Water Colloquium 2011/ Water and law : toward sustainability/ Programme and abstracts. SAR, 2011/ p. – 81-83.

С.С. Шрамко – молодший науковий співробітник Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України

МОРАЛЬНО-ІДЕОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ

Однім із обговорюваних питань сьогодення є проблема протидії корупційним правопорушенням. І це не випадково, оскільки корупція стала системним елементом управління державою та суспільством, її деструктивний вплив на політику, економіку, соціальну сферу набув визначального та

невідворотного характеру. Так, за результатами дослідження Барометр світової корупції (Global Corruption Barometer) від Transparency International і Gallup International Association, кожен четвертий мешканець планети ставав учасником корупційних правопорушень. Дійсно, корупція як явище притаманна ледве не всім країнам світу, а в Україні воно настільки розповсюджене, що стало вже не девіантним явищем, а частиною соціальної норми.

У будь-якому суспільстві існує аномія (франц. *anomie* – беззаконня), виникає такий стан, у якому індивіди опиняються в складних (дійсних або уявних) конкретних життєвих обставинах об'єктивно, а найчастіше суб'єктивно не маючи можливості чи в силу різних обставин не бажаючи керуватися, приймати та дотримуватися загальноприйнятим стандартам поведінки [1, с. 24]. Тобто, це морально-психічний стан індивідуальної й громадської свідомості, який характеризується розпадом системи цінностей, обумовлений кризою у суспільстві.

Проблему корупції також слід розглядати як прояв аномії у суспільстві. Вченими відмічається, що у конкретних корупційних проявах як у люстро знайшла відображення психологія конкретних індивідів, у корупції як соціально-політичному явищі відображена психологія соціальних груп і всього суспільства. Отже, буде чи не буде вчинене корупційне діяння залежить від конкретної особистості [2, с. 30].

Ученими зазначається, що система запобіжних заходів, спрямованих на зменшення рівня корупції, вимагає, у тому числі, активної діяльності щодо формування антикорупційної свідомості населення із залученням усіх важелів громадянського суспільства. Зокрема, окремим напрямом такої політики має стати створення атмосфери несприйняття корупції та сприяння усвідомленню кожним громадянином, що його особиста участь в антикорупційному русі є вагомим внеском у наведенні ладу в нашій державі [3, с. 14].

Щодо оцінки корупції самим суспільством, то понад половини населення України (51,1 % опитаних) ставляться до корупції як до ринкового механізму прискорення вирішення власних проблем і вважають таку поведінку виправданою. Тому корупція в Україні стала «соціальною звичкою», ставлення до неї не є однозначно негативним. Дослідженням встановлено, що лише близько 36 % населення України готове протистояти корупції, а понад 60 % – бере активну участь у корупційних правопорушеннях. Цей досвід формує толерантне ставлення українців до корупції, що зумовлює несприятливе середовище для боротьби з нею [4].

Однією з категорій, яка характеризує життя суспільства, є категорія громадської свідомості. Громадська свідомість формується як відображення соціальної дійсності та здійснює зворотний вплив на все суспільне життя, стимулюючи розвиток і вдосконалення різних видів діяльності. Але цей вплив здійснюється не сам по собі, а через діяльність людей. Так, якщо майже кожен день особа стикається з проявами корупції у різних сферах життєдіяльності та мовчки сприяє їй, в суспільстві виникає повне прийняття механізму вирішення будь-яких проблем шляхом надання неправомірної вигоди. Таке умисне

порушення чинних антикорупційних законів є яскравим проявом правового нігілізму, який панує у нашому суспільстві.

Отже, завданням держави має стати систематичне формування та виховання правосвідомості громадян. Правосвідомість є однією з форм громадської свідомості та являє собою сукупність ідей і поглядів відносно правомірності чи неправомірності дій, прав, обов'язків членів суспільства. Загальновідомо, що право є системою загальнообов'язкових норм і правил поведінки людей у суспільстві. Ці норми і правила зазвичай відображають політичні відносини, які залежать від інтересів різних груп суспільства. Оскільки інтереси, як правило, в сучасному суспільстві протилежні, то і правова свідомість має суперечливий характер. Важливим у зв'язку з цим є прагнення до побудови демократичного, по-справжньому справедливого суспільства, в якому панівною правосвідомістю буде відповідність уявлень людей про законність, порядок, справедливість існуючим державним правовим нормам та законам [5].

Одним із наглядних прикладів виховання негативного ставлення до корупції й будь-яких її проявів, подолання схильності до корупційної поведінки, формування обізнаності у засобах протидії корупції є впровадження навчальної програми курсу «Моя громадянська свідомість. Запобігання корупції» у загальноосвітніх закладах. Метою навчання цього курсу є надання учням основ знань щодо причин, видів, проявів, наслідків корупції як негативного соціально-правового явища, формування вмінь й навичок протидії корупції, забезпечення умов для розвитку правосвідомості учнів, формування елементів їхньої правової культури, антикорупційних моделей поведінки, власного ставлення учнів до ролі держави, суспільства й громадян у протидії корупції, виховання нетерпимого, негативного ставлення до корупції як суспільно небезпечного явища.

Це безумовно позитивні зрушення у напрямку захисту громадської свідомості від корупційного впливу. Разом із тим, слід констатувати, що в нашій країні ще немає в достатній мірі налагодженої системи правового виховання громадян в дусі ідей, цінностей й орієнтирів правової культури. З цього приводу В. І. Шакун зазначає, що держава протягом тривалого часу так і не спромоглася розробити будь-яку ідеологію, як комплекс цінностей на які мало б орієнтуватися суспільство. Наслідком цього є те, що більшість людей виявились втягнутими у протиправну поведінку, яка супроводить їх народження, здобуття освіти, кар'єри, навіть смерті [6, с. 28].

Розглядаючи питання громадської свідомості слід зупинитися на такому засобі її існування, як громадська думка. А. П. Закалюк відмічає, що громадська думка є відображенням політичних й правових суспільних відносин. Дійсно, можна скільки завгодно говорити про загрозові наслідки корупції, закликати до протидії їй, створювати нові державні інституції, писати й запроваджувати нові закони, але доколи громадяни не побачать з боку держави реальних дій, а не популістських гасел, корупційна спрямованість буде домінувати в їх свідомості.

У формуванні громадської думки велику роль відіграють засоби масової інформації. Забезпечуючи поінформованість громадян про діяльність владних

структур та їх посадових осіб, ЗМІ одночасно виконують функцію запобігання й протидії корупції, оскільки, на думку вчених, прозорість влади виступає потужним загально-соціальним антикорупційним чинником [2, с. 30]. Також слід враховувати, що суб'єктами корупційних відносин виступають, з одного боку, особи які отримують неправомірну вигоду, з іншого – ті, хто її надає. Отже, свій запобіжний вплив ЗМІ повинні спрямовувати на обидві боки.

На теперішній час немає дефіциту в інформації про корупційні діяння. Телевізійні новини, сторінки друкованих засобів масової інформації оприлюднюють журналістські розслідування за фактами корупційних зловживань як на побутовому, так і на вищому державному рівні. Що цікаво, населення слідкує за такими новинами й розслідуваннями: за даними незалежних досліджень, питання корупції знаходиться в трійці найбільш популярних для читачів тем сьогодні. Втім, проблемним питанням залишається відсутність чітко спрямованої антикорупційної ідеології.

Сприятливі умови для посадових зловживань виникають внаслідок притаманного більшості громадян конформізму. У масову свідомість нав'язана стійка думка про неможливість реалізувати свої законні права та захищати законні інтереси без надання винагороди. І цей порядок пасивно сприймається загалом як аксіома. Тому завданням ЗМІ повинно стати руйнація таких стереотипів, моральний осуд вирішення питань за допомогою корупційних правопорушень. Важливим є також висвітлення діяльності громадських рад з протидії корупції, демонстрація результатів їх реагування на злочинні прояви.

Підсумовуючи викладене, відмітимо, що першим кроком до успіху у протидії корупційним проявам повинно стати виховання громадської й правової свідомості в суспільстві, що передбачає насамперед знання громадянами своїх прав й уміння їх захищати і відстоювати, а також формування в суспільстві негативного ставлення до корупції. Треба пам'ятати: немає корупції у тій країні, де суспільство не допускає підношень чиновникам.

Література:

1. Голина В.В. Научные подходы к понятию преступности в постсоветской криминологии / В.В. Голіна // Шлях до криминології. Пам'яті Анатолія Петровича Закалюка : збірник матеріалів / Нац. акад. прав. наук України. Коорд. бюро з проб. криминол. та криминол. досл. – К. ; Запоріжжя : КПУ, 2010. – 188 с.
2. Мельник М.І. Корупція: сутність, поняття, заходи протидії: монографія / М.І. Мельник. – К. : Атіка, 2001. – 304 с.
3. Борисов В.І. Державна політика у сфері боротьби зі злочинністю // Правові та інституційні механізми протидії корупційним правопорушенням : матеріали наук.-практ. семінару, 20 квіт. 2012 р. // НАПрН України, НДІ вивч. проб. злочинності ім. акад. В.В. Сташиса та ін.; редкол. : В.І. Борисов (голов. ред.). – К. : Ред журн. «Право України»; Х. : Право, 2013. – 112 с.
4. Доброчесности в Украине всего 24 % // Еженедельник 2000. [Електронний ресурс]. – Режим доступа – 2000.net.ua/2000/derzhava/ekspertiza/70867. – Заглавие с экрана.

5. Касьян В.І. Філософія. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/18340719/filosofiya/formi_suspilnoyi_svidomosti – Заголовок з екрана.

6. Шакун В.І. Онтологічний вимір у кримінології кримінології / В.І. Шакун // Шлях до кримінології. Пам'яті Анатолія Петровича Закалюка : збірник матеріалів / Нац. акад. прав. наук України. Коорд. бюро з проб. кримінол. та кримінол. досл. – К. ; Запоріжжя : КПУ, 2010. – 188 с.

І.В. Ковальчук – кандидат юридичних наук, доцент кафедри історії, теорії держави і права та державного будівництва Білоцерківського національного аграрного університету

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ВЛАДИ В УКРАЇНІ, ЯК НЕОБХІДНА УМОВА УСПІШНОГО РЕФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІКИ

Децентралізація є доволі складним поняттям, яке можна розкривати через його вплив на: адміністративно-територіальний устрій держави, систему органів публічної адміністрації, розподіл між ними функцій, повноважень та фінансових ресурсів.

Місцеве самоврядування як децентралізована форма управління суспільством є найбільш природною й історично обґрунтованою формою управління державою. Сьогодні це одне з найболючіших питань сучасного суспільного життя України, оскільки надмірно централізована влада стає причиною гальмування розвитку суспільства загалом і кожного (політичного, економічного, соціального, культурно-освітнього й інших) з аспектів громадського життя. А надмірна централізація коштів на державному рівні ставить у цілковиту залежність від державного бюджету реалізацію місцевими органами влади покладених на них функцій. Реального наповнення владою органів місцевого самоврядування не відбувається через відсутність фінансового забезпечення управління територіальним розвитком.

На місцеві бюджети перекладається лише відповідальність. Органи місцевого самоврядування не мають жодного впливу на розподіл і використання субвенцій, особливо інвестиційного характеру. Мало того, що рішення ухвалюються не на місцевому рівні, іще ж потрібно пройти невиправдано громіздку й тривалу процедуру узгоджень в органах вищої виконавчої та законодавчої влади. Наслідком такого підходу до розподілу субвенцій стає несвоєчасне визначення переліку об'єктів, надходження й освоєння коштів. Крім того, істотної шкоди завдає існуючий суб'єктивізм у розподілі бюджетних ресурсів, коли кошти виділяються непропорційно та нерівномірно, причому певним регіонам надається необґрунтована перевага.

Формування державного бюджету має відбуватися з низу до гори, тобто розпочинатися цей процес повинен із наповнення місцевих кошторисів. Існує думка, що політика фінансової децентралізації має сягнути аж рівня

фінансового федералізму. Проте, хоч би як там було, але наповнення місцевих бюджетів є завданням номер один для можливості надання населенню якісних адміністративних і громадських послуг, встановлення законодавчого статусу права комунальної власності, житлово-комунальної реформи та реформ у галузі освіти, охорони здоров'я, пенсійного забезпечення тощо.

Забезпечення місцевих бюджетів реальними фінансовими ресурсами має лише одну мету – ефективне здійснення повноважень органів місцевого самоврядування, і потребує створення інституційних і правових засад місцевого соціально-економічного розвитку.

Основні зміни передбачають:

- ✓ запровадження трирівневої системи адміністративно-територіального устрою України – область, район, громада з повсюдністю місцевого самоврядування;

- ✓ передачу функцій виконавчої влади від місцевих адміністрацій виконавчим органам рад відповідного рівня;

- ✓ розподіл повноважень між органами місцевого самоврядування за принципом субсидіарності і наділення саме громад максимально широким колом повноважень;

- ✓ чітке забезпечення повноважень органів місцевого самоврядування необхідними фінансовими ресурсами, в тому числі через їх участь в загальнодержавних податках;

- ✓ ліквідація державних адміністрацій і створення натомість державних представництв з тільки контрольних-наглядовими і координаційними, а не виконавчими функціями.

Сьогодні в українському суспільстві існує досить обґрунтований страх самостійності регіонів. Ми переносимо риси регіональних еліт на майбутню децентралізовану політику та боїмося таких змін. Водночас, європейський досвід довів, що децентралізація може бути успішною.

Основними напрямками роботи в плані управління територіальним розвитком мають стати:

- зміцнення дохідної бази місцевих бюджетів;

- посилення стимулюючих чинників у роботі органів місцевого самоврядування щодо наповнюваності дохідної частини бюджету;

- упорядкування основних видаткових повноважень між рівнями бюджетів на основі принципу субсидіарності (наближення фінансування до рівня, де надаються ті чи інші послуги).

Збільшити можливості розвитку території цілком логічно за рахунок розширення повноважень місцевих органів у формуванні фінансових ресурсів, котрі й забезпечують самостійність територіальних громад у здійсненні їхньої життєдіяльності. Отож особливої актуальності набуває пошук шляхів зміцнення власних доходів бюджетів органів місцевого самоврядування. Посилити їхню зацікавленість у нарощуванні дохідної бази місцевих бюджетів пропонується за рахунок таких заходів:

- почати перший етап децентралізації із внесення змін до Конституції України щодо перегляду повноважень обласних державних адміністрацій та

органів місцевого самоврядування, а також щодо нового територіального устрою України;

- визначення чітких принципів надання місцевим бюджетам субвенцій та інших цільових виплат;

- запровадження податку на нерухоме майно забезпечить істотне збільшення фінансових ресурсів місцевих бюджетів. Водночас треба врахувати відсутність необхідної бази даних про об'єкти нерухомого майна та загального реєстру прав власності на нього;

- розширення прав місцевої влади в сфері податкового стимулювання шляхом диференціації ставок місцевих податків і зборів. Оптимізація ставок податків істотно зміцнить фінансову базу органів місцевого самоврядування;

- упорядкування діючих пільг із сплати платежів до місцевих бюджетів та їх мінімізація.

Не дивлячись на те, що заявлені кроки у напрямку децентралізації все ще носять декларативний та концептуальний характер, вже зараз можна стверджувати, що запропоновані новообраним урядом ініціативи не демонструють системного підходу до проблеми.

Однією з проблем є те, що знову відправною точкою реформи пропонується визнати Концепцію, яка за своєю суттю є декларативно–теоретичним документом. Зрозуміло, що концептуальні документи не містять конкретних практичних шляхів щодо запровадження реформи.

Крім того, уряд намагається боротися з негативними наслідками, натомість не усуває причини ослаблення місцевого самоврядування в Україні. Згідно з аналітичною запискою, яка була запропонована владі ще у минулому році, експертами Національного інституту стратегічних досліджень, однією з таких причин є надмірна заполітизованість органів місцевого самоврядування. Тому, експерти пропонують починати реформу зі зміни закону «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів». Зокрема, в Національному інституті стратегічних досліджень радять скасувати партійний принцип формування муніципальних рад.

У результаті, депутати на місцях займаються формуванням «більшості», квотуванням посад, зведенням рахунків із політичними опонентами, але тільки не ефективним управлінням громадою та майном з метою економічного розвитку території. Тому загальний рівень компетентності службовців місцевого самоврядування знизився до критичного мінімуму. Якщо таким місцевим радам зараз без якісного кадрового оновлення службовців надати повноваження із стратегічного планування розвитку території, то отримаємо бюджетно-комунальний колапс.

Отже, цілком очевидним є те, що успіх децентралізації, тобто дійсне самоврядування, залежить в значній мірі від наявності достатніх ресурсів та можливостей автономно використовувати ці ресурси. Слід також врахувати те, що децентралізована влада у порівнянні з національним урядом може бути більш доступною, викликати більшу прихильність людей та швидше реагувати на місцеві потреби. На місцевому рівні програми та послуги можна легше адаптувати до особливих місцевих умов та потреб, тому що органи місцевого самоврядування

краще ознайомлені з місцевою ситуацією, аніж влада, яка є далекою від реалій громад. Місцева влада краще володіє інформацією, необхідною для планування та виконання програм і послуг, вона є більш повною та доступною.

Очевидно, щоб зробити реформи, зокрема, бюджетну й адміністративно-територіальну, нерозривно пов'язані з діяльністю органів місцевого самоврядування, максимально безболісними та комфортними для населення, і тим самим певною мірою забезпечити їхню ефективність, необхідно забезпечити, в першу чергу, законодавче підґрунтя здійснюваних реформ і одночасне паралельне втілення цих реформ у життя. Без прийняття відповідних законів децентралізація бюджетних коштів просто неможлива. Без адміністративно-територіальної реформи, без ухвалення оновленого Бюджетного кодексу, який декларуватиме зрозумілі, прозорі та сталі правила гри, Україна буде приречена.

Література:

1. Джигир Ю., Майнзюк К. Стан та проблеми процесів децентралізації в Україні // Парламент. – 2008. – № 3. – С. 31–39.
2. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України / [Бориславська О. М., Заверуха І. Б., Школик А. М. та ін.]; Центр політико-правових реформ. – К., Москаленко О. М., 2012. – 212 с.
3. Концепції реформи місцевого самоврядування. – <http://www.minregionbud.gov.ua>

В. Б. Парпан – видавець наукового журналу «Практична філософія»

МОРАЛЬ И ВЛАСТЬ: ВОПРОС СОВМЕСТИМОСТИ

Практика упрямо утверждает зачастую, что эти два понятия несовместимы. Теория не такая настойчивая в подобном утверждении.

Власть в форме проявления через государство аморальна наверняка. И особенно это заметно в проявлении государственной власти в Украине, России и др. постсоветских и не только государствах мира.

Власть над кем-то, а точнее над тружеником, нужна паразиту для беспрепятственного пользования и владения результатами труда труженика – производителя жизненных благ.

Паразит – явление аморальное. Власть, при самых демократических ее одеяниях-выборах, по существу своему паразитическая.

Перед тружениками, которые априори моральны, паразиты поставили непреодолимые препятствия на пути к центральной государственной власти в виде финансовых залогов, неподъемных для тружеников.

Труженик в таких условиях приобретения власти не конкурент для ловких паразитов-профиполитиков.

Власть над собой – это единственная, как исключение, власть моральная и она присуща только труженику – производителю жизненных благ.

Но и эту власть у труженика отнимают паразиты в момент тайного голосования на самых демократических в мире выборах – в Украине в 2014 году это проделали уже дважды.

И это все под модное у паразитов заявление-декларацию о децентрализации власти.

Если учесть, что выборы это ни что иное как централизация власти, то разговоры политиков о децентрализации – это цинизм в самом наглom своем проявлении. Цинизм и мораль однозначно несовместимы.

Но это все практика – грустная до гнусности картина.

Можно сказать, сюжет был за упокой.

А у нас теоретическая конференция. И в ней мы рисуем радостный и оптимистический сюжет – можно сказать за здравие.

Общество, в котором мы сегодня проживаем, состоит из двух элементов – страны и государства. Это еще практика.

В теории предлагается иная модель общества – из одного элемента в форме страны. Только в таком обществе-стране власть приобретает моральный характер.

Сегодня такая модель общества в теории отсутствует в учебных заведениях, в современных научных исследованиях, ее не рассматривают в СМИ, на политических ТВ-шоу...

А теперь ВНИМАНИЕ!

Общество, теоретическая модель которого предлагается в виде Страны, уже есть на практике. Это сегодняшняя страна, которая уже не очень терпеливо сосуществует и соседствует с государством. Пытается уже дважды его депаразитировать революционным путем...

А мы предлагаем мирно без революций философски обосновать предлагаемую теоретическую модель общества из одного априори морального элемента – Страна.

Страна состоит из тружеников – это явление естественное и априори моральное.

Власть в стране принадлежит каждому труженику в зависимости от его вклада, и потому она (власть) обречена быть естественной, заработанной и моральной.

Государство – это явление не естественное и априори аморальное.

Власть и мораль совместимы только в стране.

Предметом власти являются жизненные блага.

А потому власть принципиально может принадлежать только труженикам в стране, производящим эти блага.

Априори морально то, что заработано своим трудом.

И власть становится моральной, если она заработана, но не избрана тайным голосованием даже на самых демократических выборах или просто назначена тайно избранными.

В.В. Снівак – кандидат філософських наук, викладач циклу гуманітарних та соціально-економічних дисциплін Чернігівського юридичного коледжу Державної пенітенціарної служби України

ЗВ'ЯЗОК МОРАЛІ ТА ПОЛІТИКИ В УКРАЇНСЬКІЙ МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІЙ ДУМЦІ ЕПОХИ БАРОКО

Друга половина XVII століття в Україні відзначилася бурхливими суспільно-політичними струсами, що викликали зміни в соціальній структурі суспільства та політичній сфері, справили вплив і на духовне життя. В останньому, провідну роль продовжувала відігравати Церква на чолі з плеядою інтелектуалів вихованих «могилянськими» реформами: Інокентієм Гізелем, Лазарем Барановичем, Іоаникієм Галятовським, Антонієм Радивиловським та ін.

Їх тексти представлені в основному полемічними трактатами, трактатами з морального богослов'я для сповідників, віршованими творами та церковними проповідями, покликаними дати пастві уявлення про істини Віри чи належну моральну поведінку, прославити справи світських або духовних володарів, дати відповідь на критику з боку іноконфесійних конкурентів тощо.

Але поруч з основною метою, при створенні свого «продукту», автори свідомо чи несвідомо виявляли певну політичну заангажованість, висловлюючи прямо чи опосередковано ідеї що стосуються уявлень про владу, державу, право та політичний устрій суспільства. Такі ідеї перепліталися з моральним повчанням та проявлялись у вигляді похвали за мудре правління конкретній особі, жалкування про сучасні «оплакані часи», що не відповідають ідеалам, розбору «гріхів і цнот» властивих носіям влади та їх представникам, моральних історій-прикладів, спеціальних міркувань про належний порядок тощо.

При цьому, церковні інтелектуали проявляють доволі строкаті (як і саме політичне та культурне тло епохи) політико-правові орієнтації, які являють собою конгломерат різноманітних ідей, часто суперечливих та навіть взаємовиключних, що поєднують у собі елементи традиційної політичної культури Речі Посполитої, руського та литовського права з політико-правовими уявленнями козацької старшини і апеляціями до московської «самовладної стабільності».

Загальна теорія політичної сфери життя суспільства у творчості українських церковних мислителів епохи бароко, природно, спирається на церковну доктрину, що синтезувала в собі доробок Отців Церкви та деякі ідеї Античності (зокрема, християнізоване схоластикою вчення Аристотеля і інших класичних авторів: Епікура, Цицерона, Сенеки...). Окрім цього також зустрічаються репліки ідей запозичених з праць світських авторів (зокрема Гуго Гроція, Еразма Ротердамського та ін.).

Так, земна суспільна ієрархія та відповідна політична модель устрою суспільства тлумачиться як відображення ієрархії небесних сил, а політична влада як така, що має божественне походження. Відповідно влада і право є даром божим та привілеєм, що надається володарем відповідно до божої волі. Але поруч з такими, вже традиційними тезами, що стверджують сакральність

влади та права, звучать мотиви суспільного договору і природного права, що гарантується з боку держави та обороняється його носіями від її зазіхань, переводячи політико-правову сферу в цілком «земну» площину узгодження інтересів та досягнення компромісу між громадянами та владою (так, «покой» – є у творчості українських мислителів XVII ст., однією з найвагомійших суспільних цінностей).

У їхній морально-політичній теорії, політичний процес розумівся як діалектика взаємодії небесного та земного світів, в якому Царство Небесне (та його земний прояв – Церква) визнавалося провідним, таким що визначає мету та «правила гри» за якими має жити «земне царство» (державна та християнське суспільство). Відповідно, всі відхилення від заданих волею неба правил тлумачились як причина недосконалості «земного царства» та всього соціального зла.

Також Церква корегувала своє політичне та моральне вчення, приділяючи більшу увагу земним проблемам та намагаючись узгодити норми християнського вчення і моралі з «реаліями земного життя», поступово позбуваючись у цих питаннях морального ригоризму. Церковні мислителі займалися розробкою правил слідуючи яким можна було б одночасно реалізувати себе в світському житті (в тому числі і в політичній сфері) та досягти спасіння на Небесах.

На нашу думку, метою даного «перегляду ідей» стало намагання церковних інтелектуалів «рехристиянізувати світ», який «відхилився від істинного ляху», що проходило під знаком розкривання в новому світлі одвічних істин християнства, які вже тлумачилися не тільки на підставі містичного одкровення та інтерпретації авторитетів, але й за допомогою критичного розуму із врахуванням досвіду повсякденного життя.

***В.Ю. Димитров** – кандидат філософських наук, старший викладач НТУУ «КПІ»*

СУСПІЛЬСТВО І ЦІННОСТІ: ІНТЕРАКТИВ

Стан трансформації як ознака перехідного періоду в розвитку українського суспільства породжує цілі низки проблем, які охоплюють усі галузі соціального життя. Три значні та глобальні сфери життєдіяльності суспільства – політична, економічна та духовна, – гостріше ставлять перед українською науковою спільнотою завдання напрацювати механізми та оптимізувати діяльність по управлінню даними сферами. Тому виникає потреба у з'ясуванні якісних характеристик досліджуваного соціального організму (В. Бех), виявлення фундаментальних законів його функціонування і розвитку, окреслення шляхів його оптимізації та вдосконалення.

Нові підходи характеризують становлення і розвиток нового типу мислення – постнекласичного. Загалом цей процес був досить болісним і певною мірою

довготривалим. На думку деяких дослідників, він розпочався тоді, коли добігає кінця технократично-економікократична доба в системі відносин людина-суспільство, коли на зміну тлумачення людини в душі «гвинтика» виробничого циклу приходять її антропоцентричний вимір. Такі тектонічні зміни спочатку відчували, а згодом сформулювали провідні мислителі М. Вебер, Г. Маркузе, Е. Фромм, Д. Белл, О. Тофлер, П. Сорокін та ін., а особливо Й. Масуда, який запропонував принципово нову концепцію розуміння людини в постіндустріальному інформаційному суспільстві, коли добре збалансована тріада цінностей: свобода-солідарність-справедливість, опирається на твердий християнський і національний ґрунт та ціннісний вимір людського життя. Таким чином, йдеться про певну зміну парадигми та методологічних принципів аналізу буття соціуму, перехід їх у людиновимірність.

Відтак, ми стаємо свідками процесу, коли прикладні, суто практичні проблеми буття соціуму перетворюються на філософські, онтологічні. І, навпаки, онтологічні проблеми, розгортаючись, дають поштовх до вирішення цілком буденних завдань виживання соціуму. Відбувається інтерактивний процес набуття філософією статусу «берегині» (Ю. Габермас) людського буття, отримання нею нових аксіологічних вимірів, але поряд із аксіологічними та методологічними вимірами, філософія виступає і в нових іпостасях – у пошуку відповідей на онтологічні питання шляхом філософської рефлексії, у прогнозуванні і проектуванні нових підходів і методів, створення нових моделей, а також як обґрунтування цінностей, які відповідають новим реаліям.

Насамперед, це аксіологічний аспект, дослідження якого створили цілу галузь соціального знання, біля витоків якої стояли М. Вебер, Е. Дюркгейм, М. Шелер, В. Віндельбандт та ін. Розробники аксіологічної проблематики розглядали цінності як такі, що знаходяться по іншій бік об'єкта і суб'єкта, але без них не може обійтися людська культура. Певною мірою, цінності закриті для розуміння, але вони мають об'єктивний характер. Для розуміння специфіки соціального пізнання ключовими, згідно М. Веберу, є категорії «смысл» і «цінності», адже життя соціуму – це осмислене буття. Соціальне пізнання є невід'ємним від світоглядних, смисложиттєвих цінностей, де цінності – це якості суспільного предмета відповідати певним потребам соціального суб'єкта (людини, групи людей, суспільства). Йдеться про аксіологічний вимір соціального буття. Цінності виконують важливу регуляторно-поведінкову функцію та завжди мають конкретно-історичний характер. М. Вебер поділяє цінності на 2 полюси, на одному з яких – «предметні» цінності (культура), де оцінки робляться з позицій добра і зла, істини й не істини, краси або не краси, справедливого або несправедливого тощо. Другий полюс – це цінності, в яких діють установки, заборони, імперативи, оцінки у формі нормативних уявлень в діяльності людини. Це цінності моральні, демократичні, релігійні, особистісного і міжособистісного спілкування.

Дослідники акцентувалися на особливому автономному характері духовних сутностей, на їх позачасовому і позапросторовому сенсі. Цінності пронизують весь історичний час людини, залишаючись по суті вічними і незмінними. Добро, Справедливість, Краса, Користь, Істина (П. Сорокін) є вкрай значущими

для соціального буття. Також цінності трактуються як складові частини соціальної системи, крім того, вони формують бажаний тип цієї соціальної системи (Т. Парсонс). Для Парсонса, як і для багатьох інших, цінності є всезагальними принципами, завдяки яким визначається поведінкова орієнтація, адже особистість вибирає цінності як певний алгоритм своєї поведінки. Таким чином, аксіологічний аспект суспільного життя є дуже важливим для вдосконалення відносин у соціумі.

А.П. Мініч – кандидат філософських наук, старший викладач Національного університету «Острозька Академія»

МОРАЛЬ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

Українське суспільство в очікуванні від нинішньої влади нагальних і ефективних заходів щодо змін в державі. На побутовому рівні існує дуже поверхневе уявлення щодо влади і її носіїв. Як правило, із владою уособлюють постать президента, прем'єра, депутатів Верховної Ради чи провладну партію. В дійсності, пересічна людина вирішує свої проблеми з іншими носіями владних повноважень – чиновниками райради, міліціонерами, прокурорами, суддями, тощо. Саме зміна стилю і методів цієї категорії чиновників може продемонструвати громадянам дійсність реформ. Ще одна особливість нинішнього моменту полягає у нагальності цих зрушень. Затягування або помилки можуть викликати бунт, що в умовах війни може мати дуже негативні наслідки. Розвиток держави, підвищення якості і добробуту громадян неможливо здійснити без підвищення ефективності діяльності самих державних організацій, що виконують управлінські, організаційні та контролюючі функції. Цими питаннями переймаються, головним чином, економісти, але й філософи долучились до цієї проблематики, зокрема, Петер Козловський у своїх «Принципах етичної економії» запропонував розглядати мораль як соціальний інститут, що зменшує трансакційні витрати, і, таким чином, підвищує ефективність організації.

Визначаючи мораль, як інструмент підвищення ефективності державної організації, в контексті нинішньої політичної ситуації, варто розпочати із принципового питання практичної філософії – її впровадження. Френсіс Фукуяма у своїй книзі «Великий крах» визначив чотири джерела утворення соціальних норм: норми, створені спонтанно, найчастіше це неформальні норми; норми, створені ієрархічними джерелами влади, найчастіше вони є прописаними в текстах; норми, що є наслідком раціонального вибору; норми які соціально успадковані й араціональні за походженням. Будь яка державна організація є формальною і керується у своїй діяльності приписами статутів, посадових інструкцій, законів. Поряд із прописаними правилами в кожній організації існує низка неформальних норм. Вони регламентують значну

частину діяльності цієї організації, інколи входять в конфлікт і суперечать задачам і функціям самої організації. Теорія організації, теорія управління, менеджмент описують цю ситуацію. Задача, що стоїть перед реформаторами, полягає не лише в інституційних змінах державних органів, а й у мінімізації негативного впливу неформальних внутрішньоорганізаційних норм.

Наявність у формальній організації своєї корпоративної етики, що підтримується корпоративними інтересами і традиціями, викликає закономірне питання – а якою має бути ця етика? У філософії це питання трансформується в питання визначення поняття раціональності. Загальний висновок дискусії щодо раціональності полягає у тому, що дати однозначне визначення неможливо, адже раціональне рішення обумовлене конкретною ситуацією, а таких ситуацій може бути велика кількість. Практична рекомендація полягає у тому, щоб для кожної конкретної ситуації вказувати правильне рішення. Саме таким шляхом пішли юдеї, вони в Талмуді описали тисячі можливих ситуацій і вказали на бажаний алгоритм дій. Таким же шляхом йде сучасний бізнес, вони приймають статuti підприємства, де описують якомога більше стандартних ситуацій і вказують на бажану поведінку своїх співробітників. Фактично, відбувається процес перетворення неформальних соціальних норм у формальні. Повертаючись до джерел виникнення норм можна стверджувати, що освіта, церква, родина здатні генерувати і впроваджувати мораль, проте, це довготермінова інвестиція на роки і десятиліття. Впровадження державою в державних організаціях відповідних поведінкових статутів можна здійснити оперативно, і, відповідно, швидко отримати результати. Великі транснаціональні компанії, де працюють десятки тисяч чиновників, також стикнулись з проблемою подолання різного рогу негативних явищ і підвищення ефективності їх роботи. Вони накопичили великий досвід регулювання діяльності бюрократії, який цілком може бути застосований для українських державних організацій.

У зв'язку з формалізацією соціальних норм нагальним постає питання контролю, адже впровадити моральні норми без санкцій доволі важко. Створення спеціальних контролюючих органів є заняттям витратним і часто неефективним. Сучасний капіталізм, що виріс на підмурках протестантської етики, запропонував свій рецепт – тотальний контроль один над одним. В службових приміщеннях встановлюють прозорі перегородки і надають можливість здійснення такого контролю. Статuti містять санкції щодо кожного виду порушень. Таким чином всі члени організації поставлені в певні рамки, що регулюють виробничі відносини.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що сучасний західний бізнес накопичив істотний інтелектуальний ресурс і його можна використати для підвищення ефективності державних організацій в нинішніх українських умовах.

ВЛАДА ЯК МЕХАНІЗМ САМОВІДТВОРЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СИСТЕМИ

Влада як публічно-політичні відносини виконує у суспільстві важливу роль. Вона присутня у будь-якому відомому історії суспільстві. Неможливо уявити суспільство взагалі без владних відносин. Як зазначає Жорж Баландьє, «Влада знаходиться завжди на службі у соціальної структури, яка не може підтримувати себе тільки втручанням «звичаю» або закону, свого роду автоматичною відповідністю правилам» [1, с. 43]. Йдеться про те, що суспільство як система відносин та соціальних інститутів потребує не тільки наявності правил, що містять в собі інструкції з функціонування та відтворення системи, а й механізму дотримання індивідами цих правил. Таким механізмом і є влада.

Суспільство як система соціальних інститутів повинно підтримувати своє існування у біль-менш сталих формах, а також постійно відтворювати самого себе. Соціальні інститути варто розглядати не тільки як нав'язану індивідам систему правил, а й як узвичаєння практик самих індивідів. Так, феноменологічна соціологія відмовляється розглядати структури соціальної реальності таким чином, ніби вони існують як об'єкти, автономно від дій, сприйняття та інтерпретацій суб'єктів. Соціальні інститути фактично є системою міжлюдських відносин, що постійно відтворюються завдяки практикам індивідів і стають основою стійкої суспільної організації.

Саме на це звертав увагу А. Шютц, коли описував типізацію як основний механізм взаємодії індивідів у суспільстві: кожен із нас поводить себе у різноманітних ситуаціях згідно із знаннями про «типи» (соціальні ролі) та очікує того ж від інших. «З цієї точки зору, – додає В. Култигін, – люди створюють між собою ілюзію, що існує стабільний порядок у суспільстві, в той час як насправді все це купа індивідуальних досвідів, що не мають чіткої форми» [3, с. 48]. Ці індивідуальні досвіди містять певні взірці поведінки за різноманітних обставин, і саме те, що певні способи діяти вважаються взірцями, і формує власне стійку систему відносин між людьми. Таким чином, існування соціальних інститутів базується на взаємному визнанні двох (чи більше) членів взаємодії легітимності та значущості дій одне одного.

Подібним чином характеризує соціальні інститути й П. Бурдьо. Його концепція «подвійного структурування» передбачає, що соціальна реальність формується одночасно і зовнішніми стосовно індивідів умовами, і уявленнями індивідів про ці умови. Важливим моментом даної концепції є те, що друга складова структурування є фактичною інтеріоризацією соціальних відносин, в результат чого формується габітус – практичні схеми, або узвичаєні принципи породження різноманітних соціальних практик, що функціонально відповідають інтеріоризованим соціальним відносинам та відтворюють їх.

Поняття габітусу є відповіддю на питання, що небезпідставно кваліфікується французьким соціологом як одне із найголовніших стосовно опису соціального світу: як саме цей світ продовжує своє існування? Для адекватної відповіді, на його думку, необхідно відмовитись і від уявлення про самовідтворення структур, що тиснуть на своїх агентів, і від уявлення про повну свободу агентів щодо конструювання соціальної реальності. «Іншими словами, – наголошує П. Бурдьо, – необхідно відмовитись від вирішення питання про те, чи створюються відносини панування знаками переваги, що їх ті, кого домінують, постійно приписують домінуючим, чи, навпаки, об'єктивні відносини панування нав'язують знаки переваги та панування» [2, с. 97]. Така позиція відмови від вибору зумовлена тим, що насправді здається неможливим відмовитись від якоїсь із цих двох альтернативних відповідей: від першої – через здоровий глузд, що не дозволяє пояснювати існування соціальної реальності, яка переживається у досвіді як зовнішня, об'єктивна, діям окремих індивідів, від другої – через усвідомлення певної активності цих індивідів у постанні реальності саме такою, якою вона є.

Ці концепції, певну легітимність яких важко заперечувати, підказують, що необхідно переглянути і концепцію влади. Так, влада у сучасному суспільстві як центральна точка керування або примусу, що не залежить від підтримки індивідів шляхом її інтеріоризації у наявному запасі знань та габітусі, не існує. Для того, щоб влада як можливість впливу могла здійснюватись, необхідна не тільки певна позиція у структурі суспільних інститутів, яка б легалізувала владні повноваження індивіда, що її займає. Власне головне у цій позиції – легалізація поведінки такого індивіда в очах інших. У випадку, якщо б такої легалізації не існувала, то всі владні претензії індивіда залишались би нереалізованими.

Владу як тип відносин між індивідами слід розглядати узгоджено із розглядом соціальних інститутів – як таку форму функціонування та відтворення існуючої соціальної системи, що ґрунтується на реалізації взаємних очікувань індивідів, заснованих на їх знанні про позицію одне одного у соціальній структурі та передбачає реалізацію впливу згідно із цими позиціями.

Як функція соціальної системи, влада не може вважатись атрибутом певних індивідів, але також вона і не належить самій позиції у суспільстві, яку можуть займати індивіди. Влада є різновидом ефекту комунікації між індивідами. І цей ефект підкріплений взаємними очікуваннями та знаннями про соціальні ролі одне одного.

Важливо, що таке розуміння влади може бути узгоджене із концепцією влади М.Фуко. Французький філософ стверджує, що мислити владу в термінах закону та насилля, свободи, держави та органів влади означає мислити її із ситуації минулого, в той час як сучасне розуміння влади повинне враховувати сучасні форми панування. «Під владою, мені здається, варто розуміти, передусім, множинність відношень сили, що іманентні області, де вони здійснюються, і конститутивні для її організації [4, с. 191], – вказує М. Фуко. Все суспільство знаходиться у нерівноважному стані, що породжує локальні

владні відносини між індивідами. «Влада всюди, не тому, що вона все охоплює, – пояснює філософ, – але тому, що вона від усюди виходить» [4, с. 192]. Це означає, що неможливо описувати влади в термінах глобальної опозиції пануючих та тих, над ким здійснюється панування, так, наче ця опозиція має низхідний характер від певного центру легітимації панування.

Якщо продовжити міркування М. Фуко в термінах легітимації, можна стверджувати, що джерела легітимації владних відносин знаходяться у численних точках, розсіяних по всій соціальній системі. Феноменологічний погляд на цю проблему дозволяє дійти висновку, що легітимація ця полягає у визнанні індивідами правомірності поведінки одне одного. Однак, не слід переоцінювати можливості індивіда: влада не є атрибутом ні того, хто здійснює вплив, ні того, хто впливові підкоряється, ні позицій, які займають ці індивіди. Адже саме здійснення впливу спирається на наявну організацію соціальної системи, що уможливила формування саме такого запасу знань в цих індивідів, а не будь-якого іншого. А оскільки виникають труднощі із локалізацією влади в якості атрибута індивіда, то такі ж труднощі виникають із постановкою питання про моральну модальність влади.

Література:

1. Баландые Ж. Политическая антропология / Ж. Баландые ; [пер. с фр. Е.А. Самарской]. – М.: Научный мир, 2001. – 204 с.
2. Бурдые П. Социология социального пространства / Пьер Бурдые ; [пер. с фр. ; отв. ред. перевода Н. А. Шматко]. – М.: Институт экспериментальной социологии ; СПб.: Алетейя, 2007. – 288 с. – («Gallicinium»).
3. Култыгин В. П. Становление феноменологической социологии / В.П. Култыгин // Социальные процессы на рубеже веков: феноменологическая перспектива : [науч. тр. / общ. ред.. С. А. Кравченко]. – М.: МГИМО ун-т, 2000. – С. 46-55.
4. Фуко М. Воля к истине: по ту сторону знания, власти и сексуальности. Работы разных лет / Мишель Фуко ; [пер. с фр., сост., комм. и послесл. С. Табачниковой]. – М: Касталь, 1996 г. – 448 с.

***О.О. Томкіна** – кандидат юридичних наук, провідний науковий співробітник Національної академії правових наук України*

«УКРАЇНА – ДОБРОЧЕСНА ДЕРЖАВА» ЯК ГУМАНІСТИЧНИЙ КОНЦЕПТ ЇЇ ДЕМОКРАТИЧНОГО РОЗВИТКУ

Глобальні виклики ХХІ століття – тероризм, екстремізм, ксенофобія, корупція, насильство та інші негативні явища, що супроводжують сучасні трансформаційні процеси, напряму пов'язані із проблемами влади. Доводиться констатувати, що саме влада виступає основним джерелом кризових станів

перехідних суспільств, позаяк продукує численні порушення прав і свобод людини і громадянина.

Наведене актуалізує в теперішніх умовах суспільного демократичного розвитку дискурс на тему співвідношення влади із мораллю, який має давню традицію і належить до «вічних» проблем людського буття.

Ця проблема є надзвичайно актуальною для суверенної України. Наша держава тривалий час зберігає стабільно низьку репутацію за рівнем корумпованості її державного сектору та інших службових зловживань влади, а стан дотримання прав людини в Україні не відповідає міжнародним вимогам розвитку демократичних країн згідно гуманістичних принципів. Така ситуація спричинила гострі суспільно-політичні події, які відбулися наприкінці 2013 - початку 2014 року і дістали назву «Революція Гідності». У боротьбі за європейські цінності свободи, рівності, справедливості, гідності українське суспільство визначило основний вектор свого демократичного розвитку відповідно до гуманістичного світогляду, націленого на реальне забезпечення реалізації прав людини в Україні. Відтак, загальнонаціональний спротив українського народу корупційним проявам і системним порушенням прав людини відміряв новий етап демократичного розвитку української державності і акцентував проблему морального виміру влади. Основним імперативом стала суспільна вимога її високого морального рівня.

У національній свідомості українців утвердилося переконання в необхідності докорінних змін усіх владних інституцій відповідно до світових та європейських стандартів доброчесності («ethical standards»), які передбачають високі моральні принципи діяльності держави і персоніфікуються в позитивних моральних якостях осіб, уповноважених на виконання її функцій чи функцій органів місцевого самоврядування. На думку українських громадян, такими якостями політиків, управлінців, суддів, прокурорів, військовослужбовців та інших носіїв влади мають бути почуття патріотизму, відповідальності, справедливості, національної гідності, совісті, громадянської мужності, чесність, високий рівень загальної, політичної, правової культури тощо. Окрім цього, посадовці мають характеризуватися незаплямованою репутацією та непричетністю до порушень прав людини і корупційної діяльності у минулому.

Ці моральні вимоги ґрунтуються на міжнародно-правовій основі, які знайшли своє відображення у Загальній декларації прав людини 1948 р., Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р., Кодексі поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку 1979 р., Конвенції про заборону катувань та інших нелюдських, чи таких, що принижують гідність, видів поводження чи покарання 1984 р., Керівних принципах ООН щодо ролі обвинувачів 1990 р., Міжнародному кодексі поведінки державних посадових осіб 1996 р., Стандартах професійної відповідальності прокурорів 1999 р., Модельному кодексі поведінки державних службовців країн Ради Європи 2000 р., Європейському кодексі поліцейської етики 2001 р., Конвенції ООН проти корупції 2003 р., Європейських керівних принципах етики і поведінки прокурорів 2005 р., Бангалорських принципах поведінки суддів 2006 р. та інших міжнародних документах.

Юридична позитивізація стандартів доброчесності держави відображає «тенденцію до глобальної універсалізації розвитку інституту прав людини у ХХ-ХХІ століттях» [1, с. 118]. Адже права людини як загальнолюдська цінність «конкретизують поняття добра, загального блага, гідності, честі, справедливості стосовно» [2] діяльності держави та її владних інституцій. Тож, права людини виступають основним критерієм морального виміру держави та її оцінки як доброчесної чи недоброчесної.

З огляду на це, першочерговим та актуальним завданням на шляху демократичних державно-правових перетворень в Україні відповідно до національних суспільних запитів та європейських стандартів має стати концептуалізація феномену Української держави як доброчесної. Це дозволить обмежити свавілля влади, забезпечити повагу до прав і свобод людини і громадянина, захист цих прав і свобод, а також їх законну реалізацію. Інакше кажучи, концепт доброчесної держави має ґрунтуватися на людиноцентристській ідеології, сутність якої полягає у спрямуванні функціонування усіх інститутів влади на утвердження і забезпечення прав людини як державотворчої моральної цінності. Наповнення гуманістичним змістом усіх сфер життєдіяльності держави, створення у механізмах державної влади і місцевого самоврядування та їх взаємодії, як між собою, так і суспільством в цілому, умов забезпечення і захисту юридичними засобами суб'єктивних прав і свобод людини і громадянина, а також законних інтересів юридичних осіб, що створені ними, які (умови) сприяли б суспільному руху, вільному від злиднів народу і його духовного невігластва, шляхом забезпечення гармонії свободи і порядку, мають стати сутністю процесів демократичної еволюції Української держави [3, с. 2].

Україна прагне відповідати високим моральним вимогам. Про це свідчить низка прийнятих стратегічних і законодавчих рішень нашої держави.

Так, ще у 1993 році була прийнята постанова Кабінету Міністрів № 148, яка містила вказівку підготувати законодавче визначення поняття «чесна праця». У 1998 році Концепція адміністративної реформи в Україні вже передбачала запровадження у функціонуванні органів виконавчої влади принципу доброчесності. Тепер він закріплений у новому Законі України «Про державну службу» від 17 листопада 2011 року, набрання чинності якого передбачено з 1 січня 2015 року. Крім цього, Стратегія державної кадрової політики на 2012-2020 р.р. передбачає, що до основних її цілей належить посилення вимог до моральних якостей осіб, які залучаються до управлінської діяльності. А в Стратегії державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні 2012 р. закріплено, що розбудова громадянського суспільства має орієнтуватися на європейські засади забезпечення та захисту прав і свобод людини, зокрема на доброчесність інститутів влади. В оновленій Антикорупційній стратегії на 2014-2017 р.р., зазначається, що рівень та масштаби корупції в країні, ефективність протидії корупційним процесам значною мірою залежать від доброчесності виборних посадових осіб, а останні виборчі кампанії в Україні засвідчили грубі порушення демократичних принципів волевиявлення (втручання влади у виборчий процес, підкуп

виборців, незаконні судові рішення), які призвели до того, що здебільшого на виборні посади потрапляють особи, які не відповідають стандартам доброчесності. Аналогічна проблема актуалізується цією Стратегією і щодо здійснення публічної служби, до сфери якої входить державна і служба в органах місцевого самоврядування.

Важливе державне і суспільне значення має представлена Президентом України «Стратегія реформ – 2020». Оновлення влади та антикорупційна реформа поставлені у цьому документі на перше місце серед понад 60 реформ на шляху розвитку «Нової України». Така реформа передбачає формування органів влади із професійних доброчесних людей. І це відображено у тексті Коаліційної угоди 2014 р.

Вектор розвитку України як доброчесної держави має бути закріплений і в Національній стратегії у сфері прав людини, розробка якої лише започаткована. Важливим кроком етизації влади в Україні може стати закріплення суспільної вимоги доброчесної поведінки представників влади як їх правового обов'язку на конституційному рівні. Це сприятиме врегулюванню внутрішнього суспільно-політичного конфлікту в державі та підвищенню авторитету України у міжнародному середовищі.

Література:

1. Права людини: соціально-антропологічний вимір. Колективна монографія. Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування Академії правових наук України. / Редкол.: П.М. Рабінович (голова, ред.) та ін. – Серія І. Дослідження та реферати. Випуск 13. – Львів: Світ, 2006. – 280 с.

2. Права человека. Учебник для вузов / Отв. ред. Е.А. Лукашева. – М. : Норма, 2002. – 560 с.

3. Мінченко Р.М. Еволюція державної влади в сучасній Україні (теоретико-правове дослідження) : автореф. дис... докт. юрид. наук : 12.00.01 / Р. М. Мінченко. – К., 2009. – 38 с.

О.О. Шуміло – аспірант кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ДО ПИТАННЯ ЕФЕКТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ІНСТИТУТІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

Суттєвою рисою молодих демократій є недовіра людей до влади, що швидко забуває передвиборчі обіцянки служити загальному благу. Громадський нагляд за владою має на меті постійний іспит репутації влади. Засадничо він постає у трьох формах: пильність, викриття, та оцінка фактів суспільного життя. У вирі останніх подій суспільно-політичного життя України пересічний громадянин знову, на жаль, опинився сам на сам із питаннями, поставленими політиками на

порядок денний. Згадаймо лише кілька найгучніших: реальне «перезавантаження» влади, баланс між збереженням державної єдності та врахуванням інтересів етнічних меншин, скасування депутатської недоторканності, економічні та соціальні реформи. Більшість політичних сил та кандидатів у депутати з одномандатних округів під час передвиборчих перегонів декларували майбутню активну комунікацію з громадськістю. Проте, найпопулярнішим засобом такої комунікації досі залишається прес-конференція. На думку експертів-політологів, органи виконавчої влади та народні депутати найменше уваги приділяють найважливішим заходам: удосконаленню законодавства та створенню сприятливих умов для організацій громадянського суспільства. У країнах розвиненої демократії суспільство як сфера самоорганізації громадян виступає у ролі партнера держави у вирішенні суспільних проблем шляхом: надання соціальних послуг громадянам; проведення консультацій та участі у виробленні ефективних рішень; здійснення громадського контролю за владою та боротьбою з корупцією. Визнаючи роль громадянського суспільства, інститути влади демократичних країн отримують легітимізацію своєї політики.

Як свідчить практика, основні проблеми розвитку громадянського суспільства в Україні полягають у наступному: надмірне ускладнення реалізації права на свободу об'єднань; процедури публічних консультацій практично не використовуються, особливо у сфері змін до трудового, земельного, податкового законодавства; державна фінансова підтримка є нерівномірною; державна політика у сфері адміністративних послуг для організацій громадянського суспільства не має єдиних критеріїв. Перспективними напрямками наукових досліджень за таких умов може бути потужна розробка актуальних питань реформування прямої та консультативної демократії, підвищення вимог до політичної компетентності державних службовців вищого рангу, створення правових механізмів врегулювання відносин між громадськістю та владними органами; пропаганда віри у те, що голос кожного громадянина може бути почутим тощо.

Таким чином, втілення у життя суспільного запиту на справедливість та моральність має стати одним із визначальних завдань нової української політичної еліти. Як зазначав экс-міністр юстиції Микола Оніщук: «Якщо перші двадцять років своєї незалежності Україна витратила на атрибутивне формування системи організації державної влади, переходу від тоталітаризму до демократичних принципів та ринкової економіки, то наступні двадцять років мають бути присвячені якісному розвитку нашої держави стосовно тих викликів і запитів, які сформувалися у суспільстві». Отже, Україна як демократична та правова держава шляхом забезпечення ефективної взаємодії громадянського суспільства та політичних інститутів здобуде остаточну перемогу у нелегкій війні за моралізацію влади.

ФУНКЦІЇ НОТАРІАТУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Сучасна практика функціонування нотаріату в Україні свідчить про її хаотичність і непослідовність, значне збільшення обсягу при відносно невисокій якості нотаріальної діяльності, що підтверджується зростанням кількості судових оскаржень дій суб'єктів нотаріальної діяльності. Все це є наслідком недостатньої професійності діяльності нотаріусів, зловживання правом на здійснення нотаріальної діяльності тощо. Відповідно проблематика нотаріальної діяльності потребує свого наукового дослідження в аспекті переосмислення функціонального призначення нотаріату, результатом чого мають стати висновки щодо вдосконалення функціонування нотаріату в Україні.

Актуальність наукового вивчення функціонального призначення нотаріату обумовлюється також і станом поточного реформування правової системи України, що значно підвищує необхідність наукових досліджень проблем нотаріату та нотаріальної діяльності. Особливо потребують свого наукового вивчення питання місця нотаріату в системі суб'єктів юридичної практичної діяльності, його ролі в сучасних умовах розвитку суспільства, динаміки розвитку функціонального призначення нотаріату. Доцільність наукового вивчення функцій нотаріату обумовлюється також і особливостями нотаріату як явища, що змінюється залежно від розвитку держави, правової системи, потреб соціально-економічних відносин. Вказаний змінний характер нотаріату з методологічної точки зору зумовлює необхідність його постійного наукового дослідження, переосмислення феномену нотаріату і його призначення відповідно до потреб поточного стану розбудови суспільства, держави і правової системи, що надасть змогу забезпечити відповідність результатів наукових досліджень поточним потребам практики нотаріальної діяльності. Особливий інтерес в науковому плані викликають питання функціонального призначення юридичних явищ і процесів, що в цілому надає змогу уявити роль і призначення відповідних явищ і процесів.

Розглядаючи проблематику функціонального призначення нотаріату слід наголосити, що в юридичній літературі погляди вчених на вказані питання мають досить різновекторний характер. Слід відзначити, що незважаючи на досить високий рівень наукової дослідженості нотаріату в цілому, та його функціонального призначення, що здійснюється в тому числі і на рівні відповідних галузевих юридичних наук (науки цивільного права, науки цивільного процесуального права, науки господарського права тощо), питання функціонального призначення нотаріату як явища теоретико-правового плану не отримали остаточного і одноставного розуміння. Ми підтримуємо точку зору вчених про те, що функціональне призначення будь-якого явища чи інституції громадянського суспільства, в тому числі і нотаріату, має вихідний,

основоположний характер, оскільки визначає його роль і значення для розвитку і розбудови самого громадянського суспільства. Тому і наукове дослідження особливостей функціонального призначення відповідного явища чи інституції потребує першочергової уваги зі сторони науковців, оскільки встановлення закономірностей функціонування має бути закладено в основу вдосконалення та розбудови відповідного явища або інституції [1, с. 22]. Отже і функціональне призначення нотаріату як ключового аспекту розвитку громадянського суспільства потребує належного наукового дослідження та переосмислення відповідно до поточних процесів розбудови правової системи.

Складність наукового дослідження функціонального призначення нотаріату підтверджується також і його міждисциплінарним характером як об'єкту наукового пізнання, оскільки різноманітні аспекти функцій нотаріату можуть становити науковий інтерес як для науки теорії держави і права, так і для ряду галузевих наук.

В юридичній літературі проблематика функцій нотаріату визначається досить неоднозначно, тому спробуємо узагальнити ці погляди з метою визначення наукознавчого потенціалу вивчення нотаріату в контексті його функціонального призначення. На переконання вчених, функції нотаріату полягають в охороні та захисті прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб, територіальних громад та держави; в регулюванні певних відносин між суб'єктами, використовуючи при цьому матеріальні та процесуальні норми чинного законодавства; в тому, що нотаріус при виконанні своїх функцій повинен розглянути та проаналізувати волевиявлення суб'єктів, що до нього звернулися, щодо його законності; в запобіганні можливим правопорушенням. Йдеться про відмову нотаріуса у вчиненні нотаріальних дій, які суперечать закону; в підвищенні правосвідомості та правової культур

и громадян; у впливі на законотворення, адже нотаріат – це той інститут, який в своїй діяльності може торкатися майже всіх галузей права, і шляхом спроб та помилок своєю практикою показує законодавцю на що йому слід звернути увагу [2, с. 12, 14–15].

Вченими також функції нотаріату розглядаються як змістовні характеристики, що відображають основні напрямки і сутність діяльності органів нотаріату у правовій системі держави [3, с.54; 4, с.37], тобто мова в даному випадку іде не стільки про особливості функцій нотаріату, скільки про те, що саме вони відображають у своєму змісті. Продовжуючи цю думку, вченими наголошується на тому, що вони поділяються на:

1) соціальні, до яких належать попереджувально-профілактична, правореалізаційна, правоохоронна та фіскальна функції;

2) змістовні, котрі безпосередньо стосуються нотаріальної діяльності та виявляються в певних підвидах: правовстановлення, посвідчення фактів, охоронна та юрисдикційна діяльність;

3) доказові, які обумовлені сутністю нотаріальної діяльності, а саме створенням професійних письмових доказів [3, с. 53-62].

Також функції нотаріату в юридичній науці розуміються як основні напрямки його діяльності, що відображають його особливості як унікального

правового інституту, який має своїм завданням охорону та захист суб'єктивних прав громадян і юридичних осіб у приватноправовій сфері [5, с. 17]. Таке визначення функцій нотаріату є одним з найоптимальніших, яке з методологічної точки зору включає в себе їх сутнісну характеристику (являють собою основні напрямки діяльності), прив'язку до завдань, які є результатом належної реалізації функцій нотаріату (має своїм завданням охорону та захист суб'єктивних прав громадян і юридичних осіб у приватноправовій сфері). Продовжуючи свою думку, вчений поділяє функції нотаріату на:

- ті, що впливають із публічно-правового характеру нотаріальної діяльності, а саме: правоохоронна; правозастосовна; попереджувально-профілактична; фіскальна.

- ті, що пов'язані цивільно-правовим аспектом функціонування нотаріату: правореалізаційна; правовстановлювальна; консультаційна [5, с.18-21].

Так само до функцій нотаріату вченими відносяться: забезпечення безспірності та доказової сили документів, законності та надання правової допомоги особам, які звернулися за вчиненням нотаріальних дій [6, с.57-58]; правовстановлюючу, посвідчувальну, охоронну та юрисдикційну функції [7, с. 10]; праворегулююча, змістом якої є застосування норм матеріального і процесуального права, в результаті чого відбувається вплив на правовідносини між суб'єктами; правоаналізуючу, результатом чого є виявлення спектру варіантів дозволеної поведінки суб'єктів права; функція упередження можливих правопорушень, яка реалізується шляхом роз'яснення зацікавленим особам неправового характеру обраних способів розв'язання своїх проблем і відмови від нотаріальної дії, яка суперечить закону; консультативно-роз'яснювальна, яка полягає у наданні правової допомоги громадянам через проведення консультативно-роз'яснювальної роботи із ними та підвищення таким чином рівня їх правосвідомості; функцію сприяння вдосконаленню правотворчості у державі, що виявляється у можливості виявлення недоліків чинного законодавства та можливих шляхів їх правотворчого вирішення [8].

Є спроби вчених відійти від розуміння функцій нотаріату та встановити особливості завдань, які покладаються на нотаріат. Фактично вчені підходять до розуміння ролі нотаріату через розуміння кінцевого результату функціонування нотаріату, тобто вирішення тих завдань, які покладаються на нотаріат. Однак, ми можемо визначити функціональне призначення нотаріату через аналіз завдань, які на нього покладаються. На переконання вчених основні завдання нотаріату полягають у: забезпеченні захисту і охорони власності, прав і законних інтересів фізичних й юридичних осіб; сприянні зміцненню законності та правопорядку; попередженні правопорушень [9, с. 5; 10, с. 212]. Такий підхід, на нашу думку, має досить правозастосовний характер, що пов'язаний більше із забезпеченням правопорядку і законності в суспільстві. Не применшуючи значення цих завдань, що покладаються на нотаріат, вважаємо, що вони мають досить однобічний характер та не відображають інших завдань, реалізація яких забезпечується нотаріатом.

Подібну точку зору обґрунтовують і інші вчені, вважаючи за доцільне визначити в якості завдань нотаріату такі як: охорона власності, прав і законних

інтересів фізичних та юридичних осіб, організацій і установ, зміцнення законності та правопорядку, попередження правопорушень шляхом своєчасного та відповідного нормам законодавства посвідчення договорів та угод, оформлення спадкових прав, здійснення виконавчих написів та інших нотаріальних дій. Виконання цих завдань фактично надасть змогу забезпечити реальність прав, що набуваються і їх закріплення у встановленій юридичній формі [11, с. 8].

Окрім того, до завдань нотаріату вченими відносяться:

- охорона прав та законних інтересів громадян, державних і недержавних установ, організацій, громадських об'єднань; охорона всіх форм власності; попередження правопорушень шляхом попереднього і своєчасного посвідчення договорів та інших угод, вчинення виконавчих дій тощо [12, с. 393];

- забезпечення захисту та охорони власності, прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, а також сприяння у зміцненні законності, правопорядку та попередження правопорушень [2, с. 14–15];

- триєдина система, до складу якої належать:

- а) захист і охорона власності, прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб. Нотаріальні органи в основному виконують правоохоронну функцію, але нотаріальна діяльність може бути засобом захисту прав, наприклад, у разі вчинення виконавчих написів, протестів векселів, посвідчення несплати чеків;

- б) забезпечення захисту і охорони важливих прав та інтересів громадян і організацій, які пов'язані з їхнім буттям, існуванням, діяльністю, бо стосуються їхніх майнових прав та гарантування подальшої реалізації інших суттєвих прав громадян;

- в) запобігання можливим правопорушенням, що виконується також через правові консультації, роз'яснення наслідків вчинення нотаріальної дії [13];

- забезпечення захисту та охорони власності, прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб сприяння у зміцненні законності та правопорядку попередження правопорушень [14, с. 9];

- стабільний розвиток практики належного застосування чинного законодавства, законне та якісне здійснення нотаріальної діяльності тощо [5, с. 17–21].

На наше переконання завдання нотаріату, хоч вони і мають досить розпорошений характер доктринального розуміння, все ж слід наголосити на тому, що їх не виправдано ототожнювати з функціями нотаріату, окрім того і саме розуміння завдань нотаріату має визначатись через розуміння змісту його функцій. В сучасних умовах розбудови державності і інститутів громадянського суспільства важливо на доктринальному рівні збалансувати діяльність державних та недержавних структур, на підставі чого виробити модель їх ефективної взаємодії.

Література:

1. Котенко Т. В. Функціональне призначення місцевого самоврядування в громадянському суспільстві: теоретико-правовий аспект: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Т. В. Котенко. – К., 2013. – 216 с.

2. Сміян Л. С., Нікітін Ю. В., Хоменко П. Г. Нотаріат в Україні: Навч. посібник. – 3-тє вид., доп. і перероб. – К.: КНТ, 2009. – 632 с. – С. 12, 14–15.
3. Нотариальное право России. Учебник / Под ред: В. В. Яркова. – М.: Волтерс Клувер, 2003. - 408 с.
4. Кашурин И. Н. Нотариат в правовой системе Российской Федерации: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / И. Н. Кашурин.- Москва, 2005. –191 с.
5. Дякович М. М. Нотаріальне право України : навч. посіб./ Дякович М. М. – К. : Алер- та; КНТ; ЦУЛ. 2009. – 683 с.
6. Комаров В. В. Нотариат и нотариальный процесс : учеб-ник / Комаров В. В., Баранкова В. В. - Харьков : Консум, 1999. – 240 с.
7. Полтавская Н. Кузнецов В. Нотариат : Курс лекций. – М.: Институт международного права и экономики им. А.С. Грибоедова. – 1999. – 176с.
8. Аршава І. О. Місце та функції нотаріату в системі взаємодії суспільства й держави // Публічне адміністрування: теорія та практика, Електронний збірник наукових праць Випуск 1 (7) / 2012 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Patp/2012_1/2012-01%287%29/12aiovsd.pdf
9. Семаков Г. С., Кондракова С. П. Нотаріат в Україні: Курс лекцій. – К.: МАУП, 2001. – 120 с.
10. Гель А. П. Судові та правоохоронні органи України: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / А. П. Гель, Г. С. Семаков, С. П. Кондракова. – К.: МАУП, 2004. – 272 с.
11. Власов Ю.Н., Калинин В.В. Нотариат. Курс лекций. – М.: Юрайт-М, 2001. – 290 с.
12. Савюк Л.К. Правоохранительные и судебные органы. Учебник. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. Юристъ, 2004. – 464 с.
13. Завдання нотаріату [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://yurist-online.com/ukr/uslugi/yuristam/literatura/stati/notariat/001.php>
14. Радзієвська Л.К. Нотаріат в Україні: навч. посіб. // Радзієвська Л. К. Пасічник С. Г. За відп. ред. Радзієвської Л.К.– 2-е вид., К: Юринком Інтер, 2000. – 528 с.

О.С. Хонта – здобувач Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПРИНЦИПИ ПРАВА ЯК ДОКТРИНАЛЬНА ОСНОВА УДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ СУДОВОЇ ВЛАДИ УКРАЇНИ

Будь-яка юридично значима діяльність потребує тих засобів, які забезпечують її стабільність, виваженість та результативність. Саме принципи є тими засобами (основами), які визначають засади здійснення юридично значимої діяльності. Судочинство як один з ключових різновидів юридично значимої правозастосовної діяльності також наділена власними принципами,

які забезпечують її здійснення. Слід відзначити, що принципи судочинства є тим феноменом правової реальності, який характеризує якість, дієвість і функціональне призначення судочинства як засобу забезпечення справедливості і законності судової діяльності. В юридичній літературі актуальність наукової розробки принципів судочинства пов'язується з їх значенням як засад, що визначають весь устрій судового процесу і всю систему процесуальних дій та відносин відповідно до завдань правосуддя [1, с. 87]; як основ, засад, основоположних, найабстрактніших правил (основних вимог), що виступають як незаперечні вимоги, котрі покладені в основу діяльності суду щодо справедливого вирішення підсудних йому справ [2, с. 64]. Так само вченим наголошується на тому, що вони являють собою основоположні ідеї, на котрих базується правове регулювання діяльності органів публічної влади (їх посадових осіб) з розгляду судових справ [3, с. 112]; належать до понять одного порядку і є вихідними елементами будь-якої концепції або певної системи наукових знань [4, с. 222]. Таким чином, наукове забезпечення здійснення судочинства в Україні, особливо в умовах реформування судової системи, потребує вироблення системи науково обґрунтованих положень, ідей та засад, що становитимуть систему принципів [5, с. 18]. Підтримуючи погляди вищезазначених вчених щодо доцільності наукової розробки принципів судочинства, що обумовлено їх значенням та практичною витребуваністю, хотіли б наголосити на тому, що принципи судочинства потребують свого усестороннього дослідження як явища галузевого та теоретико-правового характеру, де результати вивчення теоретико-правових аспектів принципів судочинства мають становити методологічну основу наукового дослідження вчених галузевих юридичних наук.

Питання принципів судочинства мають достатній рівень дослідженості в науковому плані, особливо на рівні галузевих юридичних наук. Зазначеним питанням присвячені наукові праці О. М. Круглова, О. В. Кротюка, Д. М. Лук'янця, Л. М. Ніколенка, Ю. С. Педька, А. А. Пухтецької, О. В. Рожнова, П. А. Трачука, В. Шишкіна та інших. Однак слід звернути увагу на те, що переважна більшість праць зазначених вчених розглядають проблему принципів права і судочинства в контексті конкретного виду судочинства, що безпідставно применшує роль теоретико-правових досліджень принципів судочинства. В свою чергу як явище теоретико-правового плану принципи судочинства досліджуються в роботах А. М. Васильєва, О. В. Зайчука, А. М. Колодія, Г. О. Мурашина, О. Г. Мурашина, Н. М. Оніщенко, П. М. Рабіновича, В. Ф. Сіренка, О. Ф. Скакун, О. В. Сурілова, О. Ф. Фрицького, Т. І. Фулей, Л. С. Явича інших. Проте на сьогодні однакості у поглядах вчених щодо поняття та значення принципів судочинства не вироблено, що обумовлює на сьогодні дефіцит наукових розробок питань теоретико-правових аспектів принципів судочинства як міждисциплінарного явища правової реальності. З огляду на вищевикладене і наголошуючи на актуальності тематики, в цій науковій роботі ми ставимо за мету встановити теоретико-правові аспекти принципів судочинства як самостійного правового феномену. Отже, предметом

дослідження цієї роботи будуть закономірності розуміння сутності принципів судочинства та виокремлення і характеристика основних їх властивостей.

В юридичній літературі розуміння принципів права та принципів судочинства має дискусійний характер, що обумовлено неоднозначністю розуміння принципів як явища соціальної, правової дійсності та відсутністю однаковості щодо приналежності принципів тим або іншим державно-правовим явищам чи процесам. «Принцип» у перекладі з латинської мови означає «початок», «першооснова», «первинність». Юридична Енциклопедія трактує принцип як основне вихідне положення теорії, вчення, науки, світогляду, центральне поняття, визначальна ідея, що поширюється на всі явища знань у галузі, де цей принцип абстрагований [6, с. 110-111]. Безумовно, будь-які принципи, у тому числі і принципи права, є продуктом людської діяльності, результатом якої вони виступають і інтереси якої вони задовольняють. Саме складність та багатоаспектність принципів права в цілому зумовлює складність та багатоаспектність і принципів судочинства.

Принципи права в юридичній літературі також характеризуються як явища, що володіють певними властивостями і саме, засновуючись на такій властивості, вченими робиться спроба обґрунтувати їх авторське розуміння. Так принципи права являють собою:

- систему ідей і понять, що виражають сутність історичного типу права [7, с. 5 - 33];
- вихідні положення, що виражають сутність та функціональне призначення права, а отже перебувають в основі відповідної галузі права та правової системи в цілому [8];
- особливу сферу правосвідомості, правової ідеології і науки [9, с. 21 - 23; 10, с. 102 - 105];
- об'єктивно властиві праву відправні начала, незаперечні вимоги (позитивні зобов'язання), які ставляться до учасників суспільних відносин із метою гармонічного поєднання індивідуальних, групових і громадських інтересів. Іншими словами, це є своєрідна система координат, у рамках якої розвивається право, і одночасно вектор, який визначає напрямок його розвитку [11, с. 452];
- основні вихідні положення, що юридично закріплюють об'єктивні закономірності суспільного життя. Вони акумулюють в собі найбільш характерні риси права, визначають його юридичну природу. Принципи права лежать в основі діяльності правової держави, всіх органів державної влади. Керуючись ними, держава забезпечує соціально-економічні, політичні та особисті права і свободи своїх громадян, гарантує виконання ними юридичних обов'язків [12];
- правила, закладені в основу діяльності якої-небудь організації, товариства і т. ін. [13, с. 941];
- інтереси, яким надається правова форма [14, с. 32];
- керівні положення [15, с. 31; 16, с. 31];

- керівні ідеї, що виконують роль «соціально-юридичного орієнтира» [17, с. 43];

- сукупність загальних ідей, які визначають сутність того або іншого явища та його призначення у суспільстві. Вони відображають закономірності того чи іншого явища та являють собою найбільш загальні норми, що поширюються на всіх суб'єктів [18, с. 174] тощо.

На підставі аналізу доктринального розуміння принципів права можемо говорити про те, що сьогодні в юридичній науці склався досить традиційний підхід до характеристики досліджуваного явища шляхом обґрунтування конкретної особливості принципів права як основи для подальшого їх розуміння. Узагальнюючи розуміння принципів права вважаємо за можливе зупинитись на декількох основних методологічних моментах, які мають значення для вивчення принципів судочинства. Так, принципи права:

- відображають сутність, зміст і призначення права і правового регулювання;

- мають об'єктивно зумовлений характер, оскільки походять від сутності права та розвиваються відповідно до розвитку права;

- забезпечують стабільність і непорушність юридичних явищ і процесів, які наділені власними принципами;

- змістом є система вихідних ідей та засад, які є втіленням загального розуміння сутності юридичного явища або процесу;

- слугують засобом якості та ефективності діяльності в сфері права;

- вбирають в себе історичний досвід розвитку правових явищ і процесів, відображають поточний стан і перспективи розвитку цих явищ і процесів;

- засновуються на ідеях пануючого типу праворозуміння;

- реалізуються в діяльності уповноважених суб'єктів права.

На думку О. С. Сидоркіна, значення принципів права, від якого походить і значення принципів судочинства, полягає в тому, що принципи права є:

- по-перше, найважливішою юридичною категорією;

- по-друге, виступають сполучною ланкою між філософською та юридико-догматичною інтерпретаціями права;

- по-третє, безпосередньо виражають сутність права, розкриваючи і конкретизуючи його загальне поняття;

- по-четверте, саме принципи права лежать (повинні лежати) в основі конкретних нормативних приписів, що моделюють взаємовідносини між суб'єктами правовідносин. Тільки так може бути забезпечена послідовність і стабільність, а головне – справді правовий характер нормативного регулювання [19, с. 3].

Таким чином, саме значення принципів права в цілому в подальшому визначає значимість принципів правового регулювання та принципів судочинства. Похідний характер від принципів права мають інші принципи, які їх конкретизують в тій або іншій сфері правової діяльності або по відношенню до того або іншого явища правової реальності. Саме такий зв'язок існує між принципами права та принципами судочинства, де останні виступають в

якості конкретизації принципів права по відношенню до діяльності в сфері судочинства.

Література:

1. Абрамов С. Н. Советский гражданский процесс. М.: Юриздат, 1952. – 187 с.
2. Матвійчук В.К., Хар І.О. Цивільне право України. Загальна частина. Практикум Навчальний посібник, підготовлений на основі нового Цивільного кодексу України, містить тематичний план, програму курсу «Цивільне право України. Загальна частина». – К., 2006. – 736 с.
3. Кузьменко, О. В.. Адміністративно-процесуальне право України [Текст] : учебное пособие / О. В. Кузьменко, Т. О. Гуржій. - Київ : Атіка, 2008. – 416 с.
4. Васильев А. М. Методологические аспекты разработки системы категорий теории права. – М.: Юр ид. лит., 1976. – 387 с.
5. Кротюк О.В. Реалізація принципу офіційного з'ясування всіх обставин у справі в адміністративному судочинстві України: Дис. ... канд.. юрид. наук: 12.00.07 / О. В. Кротюк. – К., 2013. – 210 с.
6. Волошин Ю. О. Принцип // Юридична енциклопедія: в 6 т. / Ред. кол.: Ю. С. Шемшученко та ін. – К.: «Укр. енцикл.», 1998. – Т. 5.: П-С. – 736 с.
7. Смирнов О.В. Основные принципы советского трудового права. – М.: Юрид. лит., 1977. – 213 с.
8. Принципы административного судопроизводства [Електронний ресурс] // www.dip-ref.ru/ucheb-material/pravo/308.htm - станом на 09.11.2011 року.
9. Лукашева Е.А. Принципы социалистического права// Сов. гос-во и право. – 1970. – № 6. – С. 21-29.
10. Алексеев С.С. Проблемы теории права: Курс лекций: В 2-х т. – Свердловск: Свердл. юрид. ин-т, 1972. – Т.1. – 396 с.
11. Скакун О.Ф. Теория государства и права / О. Ф. Скакун. – Х.: Консум; Ун-т внутр.дел, 2000. – 704 с.
12. Хропанюк В. Н. Теория государства и права [Електронний ресурс] режим доступу: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Pravo/Hrop/14.php
13. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад, і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. – 1728 с.
14. Сиренко В.Ф. Интересы в системе основных институтов советского государственного управления. – Киев: Наука, 1982. – 214 с.
15. Штутин Я. Л. Лекции по советскому гражданскому процессу. – К.: КГУ. – 1954. – 56 с.
16. Гражданское процессуальное право России: Учебник / А. Т. Боннер, Н. А. Громошина, Р. Е. Гукасян и др. / Под ред. М. С. Шакарян. – М.: Былина, 1996. – 400 с.
17. Теория юридического процесса / Под ред проф. В. М. Горшенева – М: Юрид. лит., 1985. – 192 с.
18. Енгибарян Р. В. Теория государства и права. [Учебное пособие] / Р. В. Енгибарян, Ю. К. Краснов. – М.: Юристь, 1999. – 272 с.

19. Сидоркин А. С. Принципы права: понятие и реализация в Российском законодательстве и судебной практике: Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / А. С. Сидоркин. – М., 2010. – 25 с.

Т.В. Росік – здобувач Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України

ТРАНСФОРМАЦІЯ ФУНКЦІОНАЛЬНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ СУДОВОЇ ВЛАДИ

Оскільки судова практика є явищем багатограним і багатоплановим, яке змінюється і вдосконалюється під впливом розвитку суспільства на окрему увагу заслуговують питання функціонального призначення судової практики. Надання відповідей на питання функцій судової практики, їх реалізації надасть змогу, по-перше встановити роль, яку виконує судова практика, а по-друге, розкрити динаміку функціонального призначення судової практики в сучасних умовах розвитку державно-правових явищ. В юридичній літературі розуміння функціонального призначення судової практики безпосередньо пов'язується з розумінням судової практики в цілому. Узагальнюючи стан наукового дослідження функцій судової практики можемо відзначити, що функції судової практики розглядаються як:

- 1) система напрямів діяльності судових органів щодо реалізації власних функцій (М. М. Марченко);
- 2) сукупність функцій, що забезпечують реалізацію завдань судової практики (А. Дрішлюк);
- 3) система засобів здійснення правосуддя в державі (С. С. Змієвська);
- 4) основа розуміння ролі і цінності судової практики в системі засобів правового впливу (О. М. Плагіна);
- 5) засіб реалізації та забезпечення потреб суспільства у правосудді (П. О. Гук);
- 6) реалізація правової матерії в життєдіяльність суспільства (О. П. Войтович);
- 7) умова ефективності здійснення судової діяльності (М. І. Байтін);
- 8) засіб реалізації принципу розподілу державної влади з метою збалансування всіх гілок державної влади (Н. Д. Железна);
- 9) форма узагальнення змісту та результату професійної діяльності суддів (В. В. Дудченко);
- 10) засіб реалізації функціонального призначення держави в сфері судочинства (С. В. Ломакіна).

В результаті можливо зробити висновок, що розуміння функцій судової практики залежить від характеру розуміння судової практики в цілому. Узагальнюючи ці підходи, ми встановили: (1) при широкому розумінні судової практики як особливого соціально-правового явища, що відображає зміст і

результат діяльності судових органів щодо здійснення правосуддя, функції судової практики відповідно являють собою напрями діяльності судових органів; (2) при вузькому розумінні судової практики як особливої сфери діяльності судових органів щодо розгляду судових справ, функції судової практики є такими, що походять від функцій судових органів та забезпечують реалізацію основних завдань по здійсненню судочинства; (3) при визнанні судової практики в якості джерела права, функції судової практики характеризуються як такі, що походять від функцій джерел права, відповідно відображають правоутворюючий, правозастосовний та правоінтерпретаційний характер судової практики; (4) у випадку наукового відмежування судової практики від джерел права, функції судової практики характеризуються з позиції характеру діяльності судових органів щодо здійснення судочинства, де функції судової практики не пов'язані з правоутворюючими та правозакріплюючими напрямками реалізації.

Такий стан наукового розуміння функцій судової практики, на нашу думку, є наслідком певної наукової дискусії щодо розмежування інших явищ і процесів юриспруденції, зокрема джерел та форм права, судової діяльності та судової практики, функціонування судових органів тощо. Проте існуюча дискусійність розуміння функціонального призначення судової практики негативно впливає на стан і перспективи наукового дослідження вказаного явища, суміжних явищ і процесів, призводить до невизначеностей у понятійно-категоріальному апараті юридичної науки. Окрім того, слід погодитись і із думками вчених про те, що існуюча доктринальна невизначеність теоретико-правових питань функцій судової практики призводить до недоліків практики здійснення судочинства, узагальнення результатів судової практики, і в подальшому не завжди вчасно, послідовно та об'єктивно впливає на формування і вдосконалення норм права. На нашу думку, сьогодні в юридичній науці гостро стоїть питання вироблення єдиного універсального теоретико-правового розуміння функцій судової практики, яке б забезпечило б створення єдиного методологічного підходу до розуміння функціонального призначення судової практики на галузевому рівні юридичної науки.

Особливістю розуміння функцій судової практики як функції будь-яких інших явищ і процесів юриспруденції є те, що фактично і розуміння самого поняття «функція» не є однозначним. До речі і вченими вказується на те, що в методологічному плані така невизначеність у розумінні функцій в цілому значно ускладнює проведення наукових досліджень функціонального призначення відповідних явищ або процесів [1, с. 172]. В науковому, наукознавчому та етимологічному плані під функцією розглядається або система основних напрямів діяльності щодо вирішення конкретних завдань [2, с. 507]; або особлива сфера діяльності, обов'язок, робота, призначення чогонебудь [3]; або система положень, які визначають роль, котра відіграється певним інститутом, чи процес щодо цілого (функції держави, сім'ї і т. д. в суспільстві) [4, с. 621; 5, с. 132]. З огляду на це, ми хотіли б відзначити, що доцільним є використання узагальненого розуміння поняття функції, під яким слід розуміти систему напрямів впливу (діяльності) щодо виконання певних завдань. Це є найбільш поширеним наукознавчим підходом до розуміння

поняття «функція», яке ми візьмемо за основу власного розуміння функцій судової практики. Насамперед, ми маємо звернути увагу на особливості ознак функцій судової практики, що в подальшому надасть нам змогу сформулювати і обґрунтувати власне визначення вказаного поняття. В основу ознак функцій судової практики доцільно вкласти основні властивості судової практики в контексті її функціонування в правовій системі. До таких ознак можна віднести наступні:

- 1) являють собою основні напрямки впливу судової практики на суспільні відносини. Такий вплив відбувається в результаті наявності правового статусу актів судової практики, наявності засобів забезпечення реалізації судових актів тощо;
- 2) обумовлені відповідним ступенем розвитку судової системи і походять від особливостей розвитку суспільства;
- 3) відображають рівень та характер розвитку правової свідомості і правової культури громадян;
- 4) пов'язані з функціями судових органів щодо здійснення правотворчості, правозастосування та правоінтерпретації;
- 5) мають системний характер і націлені на виконання завдань судової практики;
- 6) мають практичний характер і забезпечують відповідний вплив на суспільні відносини, явища і процеси правової дійсності.

Беручи за основу виокремлені ознаки функцій судової практики, вважаємо за доцільне надати відповідне визначення поняттю функцій судової практики. Так, функції судової практики являються собою систему напрямів впливу судової практики на суспільні відносини та на явища правової дійсності, що обумовлені рівнем розвитку правосвідомості громадян, їх правової культури, що мають системний характер та пов'язані з функціями судових органів щодо здійснення правотворчості, правозастосування і правоінтерпретації.

Література:

1. Котенко Т. В. Функціональне призначення місцевого самоврядування в громадянському суспільстві: теоретико-правовий аспект: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Котенко Т. В. – К., 2013. – 216 с., с. 76-77; Курашвили Б. П. Очерк теории государственное управления / Б. П. Курашвили. – М.: Наука, 1987. – 295 с.
2. Актуальні проблеми становлення та розвитку місцевого самоврядування в Україні: Кол. монографія / В. О. Антонечка, М. О. Баймуратова, О. В. Батанова [та ін.]. [За ред. В. В. Кравченка, М. О. Баймуратова, О. В. Батанова]. – К.: Атака, 2007. – 864 с.
3. Словопедія. Сайт українських словників [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://slovopectia.org.ua/>
4. Скакун О. Ф. Теория государства и права (энциклопедический курс) [учебник]. / О. Ф. Скакун. – Х.: Эспада, 2007. – 640 с.
5. Смирнова Т. С. Правове регулювання місцевого самоврядування в Україні. – К.: КМ Академія, 2001. – 178 с.

О.А. Пушонкова – кандидат філософських наук, доцент Черкаського національного університету ім. Б.Хмельницького

ТРАНСФОРМАЦІЯ СОЦІАЛЬНОСТІ У ПОСМОДЕРНІСТСЬКІЙ КОНЦЕПЦІЇ М.МАФФЕСОЛІ

У процесах трансформації сучасного суспільства набувають все більш пріоритетного значення соціальні явища через репрезентацію в культурі. Очевидно, що техногенна цивілізація шукає шляхи виходу з радикальних протиріч в суспільстві, і саме культурна детермінанта є тією силою, яка дозволяє знайти вихід із протистояння радикальних парадигм і концепцій розвитку.

Об'єктивний аналіз існуючих підходів до радикальних концепцій соціальної реальності потребує звернення до історії становлення уявлень про соціальне. Для кожного з філософських напрямів залишається безсумнівною наявність якоїсь соціальної об'єктності, яка одночасно є і умовою, і полем діяльності особистості, як і будь-якого іншого соціального суб'єкта.

Модерне бачення соціальної реальності пропонує цілий ряд теоретичних моделей репрезентації соціального життя. Соціально-філософське знання продовжує оперувати категорією «суспільство», але подальше відкриття все нових сторін досліджуваного предмета вимагає звернення до нових понять, таких як: «соціальна статика», «соціальна динаміка» (О.Конт); «соціальний час», «соціальний простір» (П. Сорокін), «формування» (Г. Зіммель), «соціальна дія» (М. Вебер). Модерна соціальність розглядається як організоване, впорядковане й структуроване утворення.

Наприкінці ХХ – поч. ХХІ ст. формуються нові режими визначення феномену соціального. Історична трансформація класичної (модерної) форми соціальності була схоплена і зафіксована в нових поняттях: «постмодерністська ситуація», «мовні ігри» (Ліотар), «племена» (Дельоз), «кінець соціального» (Бодрійяр), «племінна соціальність» (М. Маффесолі).

В умовах кризи реальності виникає нова епістемологічна ситуація. В результаті застосування принципів деконструкції, децентрації, детериторіалізації відбувається різоматизація соціального простору. М. Маффесолі, італійський соціолог і філософ, представив оригінальний варіант тлумачення сучасної йому соціальної реальності. Переосмислюючи постмодерні теоретичні моделі репрезентації соціального життя, що домінують в соціально-філософському знанні з початку ХХ століття та, враховуючи сучасні реалії, пропонується оригінальний підхід до аналізу соціальних явищ. Соціологію М. Маффесолі відносять до «гібридної теорії», яка «сконструйована на змішаній парагигмальній базі» [1, с. 76].

Методологія дослідження була успішно використана ученим у процесі вивчення таких понять як «симулякр», «трайбалізація», «соціальна реальність», «масова глобалізація», «релігія» та ін.

Теоретики постмодернізму концептуалізують цілісність суспільного життя в умовах «кінця соціального», пропонуючи свій спосіб пояснення колективних форм співбуття і, таким чином, відкриваючи обрії для нових концепцій.

Соціальні науки ґрунтуються на натуралізації існування соціального, а сучасне розкриття віртуального вимірювання дає можливість побачити соціальну реальність динамічно. Взагалі, постмодерністський дискурс ставить під питання саму можливість науково-пізнавальної репрезентації соціального життя. З цього приводу «немає сенсу мріяти про «реальну» соціальність; існують лише гіпостазисимулякрів» [2, с. 70].

Як і Ж. Бодрійяр, М. Маффесолі починає будувати свою теорію з концепції «неотрайбалізму». У роботі «Час племен» він визначає суспільство як мікроплемінну розсіяну мережу, тобто як єдність локальних закритих спільнот, що мають спільну реальну та символічну територію, постійний або тимчасовий характер. Представники цих спільнот «носять за собою свій простір» і вимагають паролів від кожного, хто хоче до них приєднатися. Інакомислення можливе лише за межами.

Нова сила соціальності для М. Маффесолі полягає в гнучкості неотрайбалізму та у його невразливості для технік влади на макрорівнях, адже локальні спільноти існують як міні-держави. Імплозія політичного («внутрішній вибух»), на думку М. Маффесолі є основою формування нової соціальної етики (етики естетичного), основою якої є сакралізоване колективне почуття. У трактуванні М. Маффесолі, імплозія раціонально організованого модерного політичного тіла означає зовсім не «кінець соціального», а оформлення і розвиток постмодерної соціальності, яка структурується «культурою почуттів». Отже, для нинішнього дня характерною є не перевага органічної або механічної солідарностей, а постмодерна композиція суспільства, яка характеризується «складною солідарністю» афективних племен.

М. Маффесолі здається прагне уникнути песимістичного пафосу Ж. Бодрійяра. Тут мається на увазі фокусування на самостійних альтернативних формах організації, спілкуванні та взаємодії, що нерідко ґрунтуються на нових електронних медіа, завдяки їх доступності та швидкості передачі інформації. М. Маффесолі впевнений, що людина може знайти себе тільки у відношенні до іншого, тому його інтерес звернений до того, що об'єднує, а не розділяє. У цьому зв'язку трайбалізація свідчить про те, що немає політики без релігії в строгому сенсі слова: того, що пов'язує людей, які спільно беруть участь у якійсь справі, комплексом загальних для них припущень. Релігія цілком може існувати без богів і потойбічного ідеалу: її суть вичерпується ритуалом, який об'єднує лише для того, щоб об'єднувати.

У своєму сценарії сучасне суспільство він бачить як мережу егоцентричних локальних афективних груп, які отримують життєву енергію за допомогою боротьби і насильства. Деякі з них роблять це буквально, наприклад, – в зіткненнях фанатів з противниками, інші символічно – через мову, візуальні образи або практики споживання.

Радикалізм М. Маффесолі характеризує перехід до постмодерну як трансформацію «соціального» в «соціальність», інволюцію «суспільства» в «спільність» (для класики характерною є еволюція «спільності» в «суспільство»). У колективній чуттєвості малих груп виявилася особлива форма сучасної соціальності – соціальність множини, «племінна соціальність» або «нова

соціальність малих груп». Саме естетична форма існування постмодерністської свідомості і призводить, за М. Маффесолі, до виникнення групової, а не індивідуальної етики, емпатії і проксенії, що в принципі і має забезпечувати існування органічного компромісу між людьми. Значення набуває співпричетність, у якій народ зберігає свою цілісність і переживає усі політичні перипетії.

Ці висновки узгоджуються з головною тезою М. Маффесолі про занепад індивідуалізму в масовому суспільстві. Якщо це і відбувається на особистісному рівні, то на мікро- і мезосоціальному рівнях сучасність переживає швидше розквіт індивідуалізму, але колективного, того, що автор називає «неоварварством», з властивою йому солідарністю, слабкою дисципліною, гнучкою ідентичністю і ситуативним етосом. Подібна маргіналізація суспільства може розглядатися як психологічний механізм опору владі, формування простору довіри та безпеки. Пористе «Я», знаходячись у стані постійного трансу, схильне приєднуватися до колективних емоцій, що забезпечує йому безпеку архетипного співтовариства.

Проте М. Маффесолі зображує колективні емоційні сили в конфліктній перспективі, приписуючи динамічну енергію переважно «темній» компоненті, нібито лише боротьба і аморальні дії можуть створити соціальну солідарність. Небезпека полягає в тому, що підкреслення відсутності морального і раціонального універсалізму мінімізує можливість компромісних стратегій і локусом кореляції й контролю стає, так або інакше, зовнішня сила.

М. Маффесолі пише про пом'якшення впливу влади за наявності багатьох невеличких спільнот [3], і ця інверсія фігури і фону може змінювати й саму соціальну логіку, яка набуває більш спонтанного та непередбачуваного характеру. З одного боку, стурбованість найближчими соціальними відносинами створює унікальний простір суверенності та відчужує людину від віддаленого економічного та політичного порядку, з іншого – влада усіляко має підтримувати цю суверенність. Стабільність цієї системи М. Маффесолі пропонує розглядати як «конфліктну гармонію» [3]. Мистецтво політики як раз і полягає у вмінні регулювати способи вираження незалежності.

Наскільки міфологема «нового трайбалізму», яка за своєю еkleктичною природою втрачає усталеність громадських, соціальних, духовно-ідеологічних, етичних та естетичних кордонів виявиться переконливою в характеристиці прийдешніх змін, – відповідь дасть лише час.

Література:

1. Заяц Д. «Indie-rock соціологія» Мишеля Маффесолі / Дмитрий Заяц // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2011. – № 3. – С. 74-83.
2. Бодрийяр Ж. Общество потребления. Его мифы и структуры Текст. / Пер. с фр., послесл. и примеч. Е. А. Самарской. / Жан Бодрийяр // М.: Республика; Культурная революция, 2006. – 269с.
3. Маффесолі М. Околдованность мира или божественное социальное / Мишель Маффесолі // Електронний ресурс. [Режим доступу]: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Sociolog/Article/Maff_OkMir.php

Т.Г. Альберда – магістр права, голова громадської організації «Інститут суспільних ініціатив»

УКРАЇНА: ВІД БУФЕРНОГО МІЖЧАССЯ ДО УСПІШНОЇ СПІЛЬНОТИ

Україна – остання країна Старого Світу, яка юридично ствердила свою незалежність тільки наприкінці ХХ століття. Проголошена 1991 року незалежна держава одразу ж вислизнула з рук української нації, від чийого імені було здійснене це проголошення, і потрапила під жорсткий контроль тих, хто тоді був найбільш організованим і згуртованим. Консолідація таких сил відбулася ще за часів СРСР, ну а далі вони використали механізми демократії для ствердження свого майже повного панування. Покійний еміграційний професор Іван Лисяк-Рудницький ще у 1962-му році бачив коріння, які виростили в теперішній Україні: республіканська номенклатура і ті, які почали шукати і сіяти сучасні національні цінності. Трагедія незалежної України у тому, що доміантною силою стала не національна, але територіальна еліта, представники якої зберігають всі звички традиційної номенклатури, такі, як: думай одне, кажи друге і зроби третє. Фактична модель української економіки залишається трикутником, який було видно вже у 1970-х роках: номенклатурники-цеховики-кримінальні структури. Так писав знаний україно-американський дослідник Джеймс Мейс понад десятиліття тому, і він мав рацію.

Споневір'яння, соціальна апатія, охлялість сердець, майже хворобливе уже безвілля наших «провідників» та квазіеліти (дезорієнтованої або просто відсталі – не здатної до самооновлення, не здатної ухвалювати тверді самостійні рішення) і далі дає простір до інерції плаского і гранично спрощеного (по суті, матеріалістичного) мислення: мовляв, економіка, її поступ – зумовить усе інше. Ні. Головною причиною перманентної розбалансованості (а в багатьох аспектах – також і краху) нашого господарчого життя є взаємозумовлені криза української людини, криза культури і криза ідентичності (і особистісної, і національної). Навздогін цій тезі про неприпустимість зведення всього розвитку до спільного економічного знаменника (висловлюючись афористично, «ковбасної філософії»), або, як геніально означив Іван Франко, «жолудкового (шлункового – А. Т.) інтересу») згадуються вельми цікаві роздуми на тему «культура та політика», в яких учасники діалогу Сергій Проскурня та Кирило Стеценко дуже виразно наголосили на тому, що людина дійсно створює економіку, але саму людину створює культура. С. Проскурня, між іншим, згадав тоді відомий вислів колишнього президента Леоніда Кучми: «Скажіть мені, яку державу ми маємо будувати, і тоді я відповідно чинитиму...», додавши – дуже слушно – що, якби сам Кучма перебував всередині українського культурного контексту, то неминуче би та достоту знав сам, яку державу треба будувати. Недобирання смислу так званими «українськими» державними мужами зумовлене тим, що більшість із них не є інсайдерами українських культурних процесів, тому не ладні поцінувати та переживати їх життєву значущість для себе.

Інша річ, що кланово-олігархічний капіталізм, який ствердився в Україні, на думку багатьох західних учених, є найгіршим із усіх різновидів капіталізму – і в суто економічному, і в аспекті соціальної ефективності. Сумніви зникли: перемиг такий капіталізм, соціальний вимір якого для абсолютної більшості населення куди менш привабливий за післясталінський советський тоталітаризм. Абсолютну рацію мав Макс Вебер: правдивий капіталізм (а не те дике грабіжництво вкупі зі самообкраданням, яке ми все ще маємо в Україні) починається від внутрішнього етичного закону всередині нас. Правдивий капіталізм започатковується не мобілізацією ресурсів, а мобілізацією сумління, – починається від людини. Від цивілізованої людини, як мінімум. Саме це, а не лише «здібні реформатори», «добрі закони» та спритні підприємці «витягли» та «поставили» естонців, латишів, словенців, хорватів (які теж, до речі, на століття були позбавлені досвіду розгортання незалежної державності) на відносно нормальний (особливо на тлі України) рівень тривкого із року в рік зростання. Усім трьом прибалтійським народам, і теж бездержавним раніше словенцям, вдалося за яких сім-вісім років розгорнути досить надійні та динамічні (навіть за європейською міркою) цивілізаційні структури та інфраструктури стабільного зростання саме тому, що і їхні державні мужі, і чиновництво, і політичні сили, і громадянські структури (не кажучи вже навіть про промисловців, фермерів, комерсантів, банкірів і розмаїтих білокомірцевих технократів тощо) виявилися незрівнянно внутрішньо цивілізованішими, відповідальнішими, зосередженими не тільки на власних рахунках, але й на можливих суспільних наслідках своєї життєдіяльності, – і як капіталістів, і як громадян, які просто люблять свою країну, є елементарно прихильними (саме як нормальні цивілізовані люди) до свого краю і тому намагаються (як мінімум) чинити щодо своєї рідної країни по совісті.

Йдеться, властиво, про майже цілковитий брак такого повнокровного культурного середовища, ба, навіть, і про доруйнування уламків того, що ще залишилося (славнозвісні брати Капранови не дарма назвали новочасну Україну «зоною культурного лиха»). Означування України зоною культурного лиха стосується не лише самого культурного – умовно кажучи – продукту та системи способів його «пропонування» та «реалізації», але й безкультурності (часто – контркультурності та контрукраїнськості) багатьох і багатьох чиновників та тих бізнесовців, які вельми далекі від розуміння (або хоча б туманного відчуження) абсолютно незамінної першорядної ролі культурного ресурсу для нормального розвитку суспільства і кожного окремого індивіда цього суспільства. Своєрідний *minimum minimum* на першому етапі – вирватися із вбудованості в шлейф євразійсько-блатної субкультури з її «базарамі» та «абломами» (навіть західноукраїнське студентство трохи чи не всуціль закорінилося в куцо́му чотирикутнику «тіпа-каро́че-прікол-в натуре», розпростертому по автобусах, трамваях, гуртожитках, гуртожитках, кав'ярнях, барах, дискотеках, аудиторіях університетів, інститутів, коледжів). Українство сьогодні ще більше випхане на загумінки щонайпримітивнішого «культурно-просвітянського» типу, чи то постсоветського солоденького кітчу гатунку Поплавського та тих урапатріотичних пісень (про «калинову мову» та «незалежну Україну»...), котрі аж

надто нагадують (дутим своїм патосом) колишні пісенні пеани («взахльоб») партії Леніна. Українство відкинуте у своєрідні трохи чи не резервації, де дозволяється бути, як це слушно зазначає Мовчан, у «намистах та пір'ях», але не набувати творчої потуги та творчої гідності одного із відносно самодостатніх осередків новоевропейської цивілізації.

Крім того, слід мати на увазі, що незалежності та національній ідеї може завадити (цілком подібно до більшовицького ізоляціонізму, особливо у сфері суспільної думки та людинознавчих дисциплін) своєрідний етнічний ізоляціонізм. Ще Ю. Шерех (Шевельов) 1993 року звернув увагу на «класичне українське невміння виходити поза своє національне гетто». Якщо йдеться про гуманітаристику, розмаїті соціальні науки, філософію та культурологію, то поки що ми реально відсутні в Європі, навіть інтелектуально. Науковці, філософи та теологи, які репрезентують чисельно невеликі нації естонців чи латишів, цілими «командами» «мандрують» усіма міжнародними конференціями, конгресами, семінарами, літніми школами тощо – в Познані, Кракові, Зальцбурзі, Брюсселі. Натомість тільки вряди-годи «герої-одинаки» з українців без жодної допомоги академій наук, університетів, міністерств буквально прориваються на такі форуми науковців. Не тільки політично й економічно, а й інтелектуально ми досі в Європі «німа спільнота». Не йдеться, втім, про тих дуже небагатьох із політичної, інтелектуальної, творчої еліт, які від початку були достатньо послідовними і кардинальними у своїй цілеспрямованості (не лише корпоративній, зорієнтованій лише на «боротьбу» за міністерські портфелі та за доступ до нових можливостей – для себе): М. Рябчука, Ю. Андруховича, О. Забужко, О. Покальчука, Л. Тарана, С. Павличко, С. Грабовського, кінорежисера О. Саніна, режисера С. Проскурню та ще декількох (надто «розріджено» поки що, як на багатомільйонний народ!).

Новопосталій українській владі, яка декларує когерентне з народним відчуттям прагнення до євроінтеграції, з її дозволу міг би порадити таке. Для оцінки поступу України до європейських стандартів скористаємося (як найбільш інструментальною) методологією МВФ, який вводить три категоріальні показники: урядово-адміністративні (ефективність уряду, незначний регуляторний тягар, передбачуваність змін «правил гри», довіра до урядових заяв та обіцянок), соціально-правові (верховенство права, надійність судової системи, втілення в життя прав власності, низький рівень нелегальних доходів) та громадянсько-учасницькі (підзвітність, право голосу, свобода від сваволі бюрократів). Схоже, що ні за одним із цих параметрів Україна не хапає зірок. Українські керівники все ще далекі від того ідеалу відкритості, демократичності й прозорості, який сповідує західна демократія. «Що ж робити?» – на це класичне питання, яке тисячі разів зривалося з уст східноєвропейських інтелігентів, немає простих відповідей чи рецептів, але вони є.

Насамперед, для розуміння діапазону перетворень, пунктирно окреслю економічні негаразди, які належить здолати Україні: брак знань і навичок, потрібних для функціонування ринкової економіки; високий ступінь корумпованості системи; неналежний рівень фінансової стабільності; повільне

просування ринкових реформ; перейняття контролю над владними процесами антиреформаторськими колами; перейнятість національної еліти позаекономічними проблемами тощо. Пріоритет державного будівництва в Україні часто використовується як аргумент за відкладання певних економічних заходів і реформ. Елементарні знання світової історії з очевидністю вказують на те, що однією з підвалин держави має бути економіка. При цьому нові держави можуть одночасно працювати і над політичними, і над економічними інституціями.

Перший напрям, і суто загальний, не є новим: необхідно докладати набагато рішучіших зусиль щодо реформ, спрямованих на створення функціонуючої ринкової економіки. Два інші напрями є вужчими й конкретнішими і мають на меті відповісти на (можливе, гіпотетичне) запитання, яке політик-реформатор міг би поставити економістові: «Якщо я можу зробити лише дві речі, щоб переламати ситуацію, то що я маю робити?» Першим мало би стати радикальне спрощення і полегшення державного регулювання для нових малих підприємств – від гранично можливого спрощення процедури реєстрації і початку роботи нового підприємства і до зняття зайвого тягаря інспектування з боку податківців, комунальників, пожежників і т. ін. Це також має включати в себе істотні зусилля в судовій системі, спрямовані на те, щоб вона у вирішенні економічних питань діяла швидко і справедливо.

Головна мета цих заходів полягає у тому, щоб ведення власного бізнесу стало реалізацією права особи, а не привілеєм, дарованим бюрократами, а також у тому, щоб закон став однаковою для всіх, великих і малих, впливових і невливових. Труднощі відомі всім, проте нагорода варта значних зусиль. Крім того, навіть з досвіду країн, які перебували чи зараз перебувають на шляху до членства у ЄС (третій напрям), очевидно, що вигоди від такої опори – не остання з яких полягає в тому, що країна-член ЄС стає привабливою для іноземних інвестицій, – є значними і починаються задовго до того, як країна набуває статусу повноправного члена. Отож, «Держай!» – хіба що залишається повторити motto Миколи Хвильового, адресатом якого стає нова українська спільнота, що, мов той барон Мюнхаузен, поволі, але невпинно висмикує себе за чуба з аморфного й буферного простору історії.

І.В. Колос – аспірант Юридичного інституту Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника

ЗМІНА КЛІМАТУ: МОРАЛЬНИЙ ВИБІР

Людство у ХХІ ст. надзвичайно занепокоєне сучасним екологічним становищем, яке стрімко наближається до глобальної екологічної катастрофи. Перед людиною постали гострі екологічні проблеми, суть яких полягає в тому, що подальший антропогенний і техногенний тиск на природу швидко вичерпає

здатність нашої планети підтримувати життя. Підкорення природи перетворилося на загрозу людському існуванню.

Аналіз сучасної екологічної ситуації засвідчує обов'язкове залучення морального компонента в сучасний процес взаємодії людини із зовнішнім природним оточенням.

Мораль як квінтесенція духовності має охоплювати всю світобудову, не дискримінуючи як об'єкт морального відношення нікого й нічого — ні тварин, ні рослини, ні природне середовище. Людина повинна піднятися над власним егоїзмом споживання й зарозумілістю технічної досконалості.

Своєрідну етичну максиму ставлення до економіки та екології, моральної поведінки людини в цих сферах запропонував письменник В. Песков: «Рамки дбайливого користування природними ресурсами – певний шлях до бережливості, до пошуків найкращих способів господарювання» [8].

У той же час безупинний прогрес виробництва породжує проблеми викидів, забруднення довколишнього середовища, «парникового ефекту» зі змінами клімату планети [9].

Як відомо, клімат – це багаторічний режим погоди та певної географічної місцевості, який суттєво впливає на стан розвитку рослинного і тваринного світу, а також, на можливість нормального існування людей і всіх живих організмів.

У 1992 році в Ріо-де-Жанейро відбулася конференція ООН з навколишнього середовища і розвитку (ЮНЕСЕД) на якій було прийнято «Порядок денний на XXI століття». На цій конференції вперше в історії людства були підведені підсумки господарської діяльності людини на Землі, які виявилися більш ніж негативними..

У звітах Конференції в Ріо-де-Жанейро було констатовано, що планету охопила екологічна криза, яка на даний час співіснує зі світовою економічною кризою. Навколишня природа виявилася під загрозою екологічної катастрофи.

На конференції розглядалася велика кількість екологічних загроз, однак, що важливо, саме на цій конференції було констатовано, що зміна клімату існує і це результат діяльності людини. Окрім констатації проблеми світове співтовариство здійснило і надзвичайно важливий крок в напрямку вирішення проблеми зміни клімату. Була прийнята Рамкова конвенція ООН про зміну клімату. 155 держав, у тому числі й Україна, підписали Рамкову конвенцію ООН про зміну клімату. Вона набула чинності 21 березня 1994р., через 90 днів після отримання офіційного повідомлення від 50-ї держави, яка ратифікувала Конвенцію [1].

Однак, не зважаючи на це проблема зміни клімату гостро постає і сьогодні. За оцінками Всесвітнього фонду дикої природи (WWF), якщо викиди парникових газів залишаться на колишньому рівні, до 2050 року зникне чверть відомих нам сьогодні видів тварин і рослин.

Основною причиною порушення кліматичного балансу є використання викопного палива. Парникові гази CO₂ (вуглекислий газ), CH₄ (метан) та N₂O (закис азоту). Протягом останніх ста років люди залежали від викопних видів палива і використовували їх для своїх енергетичних потреб. Спалення нафти,

вугілля та газу, створення безлічі сміттєзвалищ, колосальне зростання авіа- та автотранспорту, нераціональне сільське господарство призводить до викидів парникових газів, які, потрапляючи в атмосферу землі, утримують сонячне тепло в нижніх шарах атмосфери.

Учені впевнено стверджують, що зміна клімату відбувається через вплив людини і саме людство несе відповідальність за теплове забруднення та негативні зміни у кліматичному балансі планети. Адже нині розвиток світової промисловості та енергетики сягнув такого рівня, що тепловиділення в атмосферу сягає 10% від сонячної енергії, що падає на Землю.

Відповідно до звіту Міжнародної групи експертів зі зміни клімату (IPCC) від 2 лютого 2007 року, «саме збільшення викидів парникових газів і теплових забруднень унаслідок діяльності людини є головною причиною зафіксованих кліматичних змін». Це є так званий антропогенний фактор кліматичних змін [7].

Отже, все більш очевидно, що природний баланс стає вразливим і нестійким, саме через антропогенний фактор : людина своїми руками наносить все більш небезпечні, а також потенційно незворотні зміни в єдину систему атмосфери, землі, океану і життя.

Проблема зміни клімату все більше починає хвилювати міжнародну спільноту і громадськість. Людство зрештою усвідомило, що глобальне потепління – це не політичне чи економічне питання, це - «моральний вибір», що стоїть перед цивілізацією і перед кожним із нас.

Акцент саме на моральному виборі, прослідковується в безлічі наукових статей [2] і міжнародних документах.

Так, в міжконфесійній декларації про зміну клімату зазначено: «Ми визнаємо, що зміна клімату є не тільки економічною чи технічною проблемою, а по суті є моральним, духовним та культурним завданням. Тому ми урочисто обіцяємо, що ми об'єднуємось всі разом заради того, щоб навчати людей, які підуть за покликом нашої віри. Ми визнаємо, що існує зміна клімату і закликаємо світових лідерів зробити рішучі і науково-обґрунтовані кроки для скорочення викидів парникових газів для того, щоб уникнути найгірших наслідків через зміну клімату» [3].

Зараз перед людством постають чергові виклики, які можуть продемонструвати саме моральний вибір світової спільноти. Одним із таких викликів постає проблема видобутку та використання нафти, які суттєво впливає на проблеми зміни клімату.

Останні 10 років коаліція геологів, нафтовиків, банкірів, військових стратегів і екологів попереджала нас, що пік видобутку нафти – і падіння світових запасів - вже не за горами, адже він вважався потужним економічним важелем [6].

У доповіді виконавчого керівника у нафтовій галузі Леонардо Маугері надаються переконливі докази того, що новий нафтовий бум почався. Обмеження постачання нафти протягом останніх 10 років, здається, було більше пов'язані з грошима, ніж із геологією. Низькі ціни стримували інвесторів від вкладання грошей в розробку важкодоступних родовищ. Високі ціни на нафту за останні кілька років змінили дану ситуацію.

Аналіз нафтових проектів Маугері в 23 країнах показує, що глобальні поставки нафти, швидше за все, збільшаться на 17 млн барелів на день (до 110 млн) до 2020 року.

Під землею є достатньо нафти, щоб заподіяти непоправну шкоду клімату, і немає очевидного економічного важелю, щоб переконати уряди і промисловість залишити її в землі [4].

Така ситуація ставить людство перед вибором: або забезпечити економічне зростання окремих верств населення на певний період, або ж забезпечити екологічно безпечне середовище, та зменшити антропогенний вплив на клімат на благо всього суспільства та майбутніх поколінь.

Враховуючи такі глобальні екологічні виклики в сфері зміни клімату, саме час слід здійснити такий необхідний «моральний вибір» в напрямку забезпечення екологічної безпеки.

На жаль, двадцять років зусиль, потрачених на моральні переконування, щоб запобігти кліматичному краху зазнали невдачі. Це явно продемонстрував провал на багатосторонніх переговорах в Ріо-де-Жанейро в минулому році [5]. Однак, все ж залишається надія на здійснення свідомого, правового, морального вибору.

Література:

1. Закон України «Про ратифікацію Рамкової конвенції ООН про зміну клімату» від 29 жовтня 1996 р. № 435/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 50. – Ст. 277.

2. Climate change and moral judgement [Електронний ресурс] режим доступу: https://scholar.princeton.edu/sites/default/files/markowitz_shariff_2012_ncc_0.pdf

3. Interfaith Declaration of climate change. [Електронний ресурс] – режим доступу: <http://www.interfaithdeclaration.org>

4. We were wrong on peak oil. There's enough to fry us all [Електронний ресурс] – режим доступу: <http://www.theguardian.com/commentisfree/2012/jul/02/peak-oil-we-we-wrong>

5. Екологічний саміт "Ріо+20": порятунок світу в пришвидшеному темпі [Електронний ресурс] режим доступу: http://ipress.ua/articles/rio20_poryatunok_svitu_v_pryshvydshenomu_tempi_3358.html

6. Зміна клімату – виклик міщанам [Електронний ресурс] – режим доступу: http://ipress.ua/ljlive/zmina_klimatu_vyklyk_mishchanam_4469.html

7. Поліщук Н.В., Панченко М.С. «Формування у молоді почуття відповідальності за зміну клімату на землі» [Електронний ресурс] режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/33639/171-Polishchuk.pdf?sequence=1>

8. Права людини в Україні – 2006. XVIII. Дотримання екологічних прав [Електронний ресурс] режим доступу: <http://helsinki.org.ua/index.php?id=1187868601>

9. Сулацкова О.Ф. Екологізація моралі як основний чинник формування екологічної етики [Електронний ресурс] режим доступу: [http://esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/1250/1/Sulatskova%20\(1\).pdf](http://esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/1250/1/Sulatskova%20(1).pdf)

ЗМІСТ

<i>Костенко О.М.</i> ВЕРХОВЕНСТВО ЗАКОНУ ЧИ МОРАЛІ? ПРО ІДЕЮ МОРАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ.....	3
<i>Новаченко Т.В.</i> ЦІННІСНИЙ ВИМІР АВТОРИТЕТУ ВЛАДИ.....	7
<i>Димитрова Л.М.</i> ФІЛОСОФІЯ І МІФОЛОГЕМИ В РЕАЛІЯХ СУЧАСНОСТІ.....	11
<i>Курінний Є.В.</i> СОЦІАЛЬНА АМОРАЛЬНІСТЬ ЯК ВАГОМА МОТИВАЦІЯ ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВА.....	13
<i>Кожем'якіна О.М.</i> ВЛАДА ДОВІРИ ЯК ЛЕГІТИМАЦІЯ ПОРЯДНОСТІ ТА КОМПЕТЕНТНОСТІ.....	16
<i>Бельська Т.В.</i> МОРАЛЬ І ВЛАДА ЯК ЧИННИКИ ВПОРЯДКУВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН.....	19
<i>Шевчук Д.В.</i> ДЕГУМАНІЗАЦІЙНІ ТЕНДЕНЦІЇ В СУЧАСНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ СВІТІ.....	22
<i>Бучма О.В.</i> РЕЛІГІЯ, МОРАЛЬ, ПРАВО: ВЗАЄМОДІЯ В КОНТЕКСТІ ТВОРЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ.....	24
<i>Кретов П.В.</i> МОРАЛЬНІСТЬ ВЛАДИ: СИМВОЛІЧНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ І РЕЦЕПЦІЯ В СУСПІЛЬНІЙ СВІДОМОСТІ.....	27
<i>Мовчан В.В.</i> ЗНАЧЕННЯ МОРАЛЬНИХ ПРИНЦИПІВ У ПОЛІТИКО-ПРАВОВИХ ПРОЦЕСАХ СТАНОВЛЕННЯ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА.....	29
<i>Шатіло В.А.</i> ВЛАДА, МОРАЛЬ І ПРАВО: ПРОБЛЕМА СПІВВІДНОШЕННЯ.....	33

<i>Марушевський Г.Б.</i> ІНСТИТУЦІАЛІЗАЦІЯ ГРОМАДСЬКІСТЮ ДІЙ	МОРАЛЬНО-ЕТИЧНОЇ МОЖНОВЛАДЦІВ.....	ОЦІНКИ	35
<i>Сердюк К.О.</i> ЯК	МОЖЛИВА	МОРАЛЬНІСТЬ	В СУЧАСНОМУ ДИСКУРСІ ВЛАДИ?...39
<i>Кармаліта М.В.</i> ТЕОРЕТИЧНІ ЗАКОНОТВОРЕННЯ.....	ЗАСАДИ	СУЧАСНОГО	УКРАЇНСЬКОГО
<i>Самчук Р.В.</i> МОРАЛЬНИЙ	ОБОВ'ЯЗОК	НАУКОВЦЯ	В ЧАС ДЕРЖАВНОЇ КРИЗИ: ФІЛОСОФСЬКІ СЕНТЕНЦІЇ.....45
<i>Кобан О. Г.</i> ТЕОРЕТИКО ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ.....	ПРАВОВЕ	ДОСЛІДЖЕННЯ	САМООБМЕЖЕННЯ
<i>Романко С.М.</i> МОРАЛЬНІ	НОРМИ	У ВІДНОСИНАХ	ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ.....50
<i>Шрамко С. С.</i> МОРАЛЬНО-ІДЕОЛОГІЧНІ	ЗАСАДИ	ПРОТИДІЇ	КОРУПЦІЇ.....51
<i>Ковальчук І.В.</i> ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ	ВЛАДИ	В УКРАЇНІ,	ЯК НЕОБХІДНА УМОВА УСПІШНОГО РЕФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІКИ.....55
<i>Парапан В.Б.</i> МОРАЛЬ	И	ВЛАСТЬ:	ВОПРОС СОВМЕСТИМОСТІ.....58
<i>Снівак В.В.</i> ЗВ'ЯЗОК	МОРАЛІ	ТА	ПОЛІТИКИ В УКРАЇНСЬКІЙ МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІЙ ДУМЦІ ЕПОХИ БАРОКО.....60
<i>Димитров В.Ю.</i> СУСПІЛЬСТВО	І	ЦІННОСТІ:	ІНТЕРАКТИВ.....61
<i>Мініч А.П.</i> МОРАЛЬ	ЯК	ІНСТРУМЕНТ	ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЛЕРЖАВНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ.....63

<i>Волковинська В.О.</i> ВЛАДА ЯК МЕХАНІЗМ САМОВІДТВОРЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СИСТЕМИ.....	65
<i>Томкіна О.О.</i> «Україна – ДОБРОЧЕСНА ДЕРЖАВА» ЯК ГУМАНІСТИЧНИЙ КОНЦЕПТ ЇЇ ДЕМОКРАТИЧНОГО РОЗВИТКУ.....	67
<i>Шуміло О.О.</i> ДО ПИТАННЯ ЕФЕКТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ІНСТИТУТІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ.....	70
<i>Золотухіна О.М.</i> ФУНКЦІЇ НОТАРІАТУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА.....	72
<i>Хопта О.С.</i> ПРИНЦИПИ ПРАВА ЯК ДОКТРИНАЛЬНА ОСНОВА УДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ СУДОВОЇ ВЛАДИ УКРАЇНИ.....	76
<i>Росік Т.В.</i> ТРАНСФОРМАЦІЯ ФУНКЦІОНАЛЬНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ СУДОВОЇ ВЛАДИ.....	81
<i>Пушонкова О.А.</i> ТРАНСФОРМАЦІЯ СОЦІАЛЬНОСТІ У ПОСМОДЕРНІСТСЬКІЙ КОНЦЕПЦІЇ М.МАФФЕСОЛІ.....	84
<i>Альберда Т.Г.</i> УКРАЇНА: ВІД БУФЕРНОГО МІЖЧАССЯ ДО УСПІШНОЇ СПІЛЬНОТИ.....	87
<i>Колос І.В.</i> ЗМІНА КЛІМАТУ: МОРАЛЬНИЙ ВИБІР.....	90